2022

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fadime AYDIN

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARAMA SÖZLÜĞÜNDE ZARFLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fadime AYDIN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Ankara, 2022

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARAMA SÖZLÜĞÜNDE ZARFLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fadime AYDIN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Prof. Dr. Funda TOPRAK

Ankara, 2022

ONAY SAYFASI

Fadime AYDIN tarafından hazırlanan "Tarama Sözlüğünde Zarflar" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

<table>
<tr><th colspan="2">Jüri Üyesi</th><th>Kurumu</th><th>İmza</th></tr>
<tr><td colspan="2">Prof. Dr. Funda TOPRAK</td><td rowspan="2">Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2">Prof. Dr. Akartürk KARAHAN</td><td rowspan="2">Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2">Prof. Dr. Fatma AÇIK</td><td rowspan="2">Gazi Üniversitesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td rowspan="2"></td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td rowspan="2"></td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
</table>

Tez Savunma Tarihi: 10/03/2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Ünvan Ad Soyad

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. (10.03.2022)

Fadime AYDIN

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren, fikir ve görüşleriyle çalışmam sırasında beni destekleyen, lisans eğitimimden bugüne ilminden faydalandığım sayın hocam Prof. Dr. Funda Toprak'a teşekkürlerimi sunarım.

Lisan ve yüksek lisans eğitimimde ilminden faydalandığım, tez jürimde bulunmayı kabul eden saygıdeğer hocam Prof. Dr. Akartürk Karahan'a teşekkür ediyorum.

Tez jürimde bulunmayı kabul ederek tez savunmam sırasında değerli görüş ve önerileriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Fatma Açık'a ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak öğrenim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen canım aileme de sonsuz teşekkürler…

ÖZET

Tarama Sözlüğünde Zarflar

Tarama Sözlüğünde Zarflar adlı bu çalışmada, ilk olarak zarfın tanımı, adlandırılması ve sınıflandırılmasıyla ilgili gramer kitaplarında yer alan görüşlere yer verilmiştir. Arapça kökenli olan *zarf* terimi için gramerciler birbirinden farklı tanımlamalar yapmış, zarfın tanımı konusunda görüş birliği sağlayamamışlardır. Adlandırılması hususunda kimi gramerciler bu sözcük türü için *zarf* terimini kullanırken kimi gramerciler *belirteç* terimini tercih etmiştir. Türkçe Dil bilgisi kitaplarına bakıldığında zarfın sınıflandırılmasıyla ilgili farklılıklar da dikkati çekmektedir. Bazı gramerciler zarfları anlam bakımından sınıflandırırken bazıları hem anlam hem de yapı bakımından ikili bir sınıflandırmaya gitmişlerdir. Zarflarla ilgili bir diğer görüş ayrılığı da zarfların çekimli yapılar olup olamayacağı konusudur. Çalışmanın giriş bölümünde gramer kitaplarında yer alan görüş benzerliklerine ve farklılıklarına yer verilmiştir.

Çalışma evreni olarak seçilen Tarama Sözlüğünün, Türk Dil Kurumu tarafından 2019 yılında yapılan baskısı esas alınmıştır. Art zamanlı bir sözlük olan Tarama Sözlüğünde ilk olarak zarflar tespit edilmiş, tespit edilen zarflar örnekleriyle birlikte teze dahil edilmiştir. Elde edilen bu zarflar gramer kitaplarında geçen zarf sınıflandırmaları göz önüne alınarak anlam ve yapı bakımından olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde anlam bakımından zarflar: zaman zarfları, yer-yön zarfları, tarz (nitelik ve durum) zarfları, ölçü-miktar zarfları ve soru zarfları olmak üzere beş başlık altında toplanmıştır. İkinci bölüm olan yapı bakımından zarflar ise basit, türemiş ve kelime grubu yapısında olan zarflar olarak üç temel başlık altında incelenmiştir.

Tarama Sözlüğünden elde edilen zarflar, çalışmanın içerisinde yer alan bölümlerin sonuna tablo ve şekil grafiği olarak sunulup değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zarf, belirteç, tarama sözlüğü, anlam ve yapı, sınıflandırma.

ABSTRACT

Adverbs in Tarama Sözlüğü

In this study, called *Tarama Sözlüğünde Zarflar*, the views contained in the grammar books on the definition, naming and classification of adverbs were first included. Grammarians have made different definitions for the term adverb, which is of Arabic origin, and have not been able to agree on the definition of the adverb. In terms of naming, some grammarians used the term adverb for this type of word, while some grammarians preferred the term marker. When looking at Turkish grammar books, it is also worth noting the differences related to the classification of the adverb. Some grammarians have classified adverbs in terms of meaning, while others have gone to a binary classification in terms of both meaning and structure. Another difference of opinion about adverbs is whether adverbs can be inflected structures. In the introduction section of the study, similarities and differences of views in grammar books are given.

Tarama Sözlüğü, which was selected as the study universe, was based on the edition made by the Turkish Language Institution in 2019. Adverbs were first identified in the Tarama Sözlüğü, which is an diachronic dictionary, and the identified adverbs were included in the thesis along with their examples. These obtained adverbs have been examined in two sections, in terms of meaning and structure, taking into account the classifications of adverbs mentioned in grammar books. In the first section, adverbs in terms of meaning are collected under five headings: time adverbs, place-direction adverbs, style (attribution and status) adverbs, measure-quantity adverbs and question adverbs. The adverbs in terms of structure, which are the second part, are examined under three basic headings as simple, derived and adverbs that are in the structure of a word group.

The adverbs obtained from the Tarama Sözlüğü were presented and evaluated as a table and figure graph at the end of the sections included in the study.

Key Words: Adverb, scan dictionary, meaning and structure, classification.

İÇİNDEKİLER

ÖZET……..……...……i

ABSTRACT……...……ii

İÇİNDEKİLER…….……iii

KISALTMALAR DİZİNİ……vii

TABLOLAR DİZİNİ……...…xiii

GİRİŞ……..1

YÖNTEM……12

I. Anlam Bakımından Zarflar……13

I.1. Zaman Zarfları……..13

I.2. Yer-yön Zarfları……...34

I.3. Tarz Zarfları……45

I.3.1. Nitelik Zarfları……...……46

I.3.2. Durum Zarfları……...……75

I.3.2.1. Benzerlik Bildiren Zarflar……75

I.3.2.2. Birliktelik Bildiren Zarflar……...79

I.3.2.3. Varsayım Bildiren Zarflar……80

I.3.2.4. Karşılaştırma Bildiren Zarflar……..81

I.3.2.5. Pekiştirme Bildiren Zarflar……...…84

I.3.2.6. Olasılık Bildiren Zarflar……...…90

I.3.2.7. Sebep Bildiren Zarflar……91

I.3.2.8. Sınırlama Bildiren Zarflar……92

I.3.2.9. Tekrarlama ve Süreklilik Bildiren Zarflar……93

I.3.2.10. Üleştirme Bildiren Zarflar……96

I.3.2.11. Vasıta Bildiren Zarflar……...98

I.3.2.12. Yaklaşıklık Bildiren Zarflar……100

I.3.2.13. Kesinlik Bildiren Zarflar……..101

I.3.2.14. Dilek Bildiren Zarflar……..102

I.4. Ölçü-miktar Zarfları……...104

I.4.1.Üstünlük Bildirenler……..104
I.4.2. Eşitlik Bildirenler…….105
I.4.3. Aşırılık Bildirenler ……105
I.5. Soru Zarfları……...110
II. Yapı Bakımından Zarflar……115
II.1. Basit Zarflar……...115
II.2. Türemiş Zarflar……..119
II.2.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan Zarflar……...119
II.2.1.1. +*ra, +ArI* < +*gArU* Yön Gösterme Ekiyle……...119
II.2.1.2. +*DA* Bulunma Durum Ekiyle……...119
II.2.1.3. +*DAn* Çıkma Durum Ekiyle…….120
II.2.1.4. +*(y)A* Yönelme Durum Ekiyle…….121
II.2.1.4. +In /Un , +*lA* Vasıta Durum Ekleriyle……..122
II.2.1.6. +*CA* Eşitlik Durum Ekiyle……...122
II.2.1.7. +*ki* Aitlik Ekiyle……...124
II.2.1.8. +*lAr* (çokluk) Ekiyle……124
II.2.1.9. +*ok* (pekiştirme) Ekiyle ……...124
II.2.1.10. +*DAn* Çıkma ve +*CA* Eşitlik Durum Ekleriyle ……..124
II.2.1.11. +*ra, +ArI, gArU* Yön Gösterme ve +*DAn* Çıkma Durum Ekleriyle…..124
II.2.1.12. +*DAn* Çıkma ve +*ki* Aitlik Ekleriyle……...124
II.2.1.13. İyelik Ekleriyle Oluşturulan Zarflar……124
II.2.2. İsimden İsim Yapım Ekleriyle Oluşturulan Zarflar…….126
II.2.2.1. +*lIk* / +*lUk* Ekiyle…….126
II.2.2.2. +*lI*/ +*lU* Ekiyle……..127
II.2.2.3.+*lAyIn* Ekiyle…….127
II.2.2.4. +*rAk* Ekiyle……...128
II.2.2.5. +*CAk* Ekiyle……..130
II.2.2.6. +*CIk*/ +*CUk* Ekiyle……...130
II.2.2.7. +*lA* Ekiyle……..130

II.2.2.8. +*sI* Ekiyle……..131
II.2.2.9. +*lAk* Ekiyle……...131
II.2.2.10. +*sIz/+sUz* Ekiyle……131
II.2.2.11. +*DIk* + +*lAyIn* Ekiyle……132
II.2.2.12. +*CAğIz* Ekiyle……132
II.2.2.13. +GInA Ekiyle……..132
II.2.2.14. +*DI* Ekiyle……..132
II.2.2.15. +*nÇI* Ekiyle……132
II.2.3. Fiilden İsim Yapım Ekleriyle Oluşturulan Zarflar……133
II.2.3.1. -*(U)k / -(I)k/ -k* Ekiyle……133
II.2.3.2. -(I)m/ -m Ekiyle……..133
II.2.3.3. -*cA* Ekiyle……...133
II.2.3.4. -nç Ekiyle……...133
II.2.3.5. -*t* Ekiyle……..133
II.2.3.6. -*k* Ekiyle……134
II.2.3.7. -*gU* Ekiyle……..134
II.2.3.8. -*(U)ş* Ekiyle……134
II.2.3.9. -*tI* Ekiyle……134
II.2.4. Fiilimsi Ekleriyle Oluşturulan Zarflar……...134
II.2.4.1. -*(y)A, (y)U, (y)I* Zarf-fiil Ekleriyle…….....134
II.2.4.2. -*DIkçA* Zarf-fiil Ekiyle……135
II.2.4.3. -*ArAk* Zarf-fiil Ekiyle……..135
II.2.4.4. -*AcAk* Sıfat-fiil Ekiyle…….....135
II.3. Kelime Grubu Yapısında Bulunan Zarflar……137
II.3.1. İkilemeli Zarflar……137
II.3.1.1. İkilemeli Basit Zarflar……138
II.3.1.2. İkilemeli Türemiş Zarflar……140
II.3.1.2.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan İkileme Yapısındaki Zarflar……140
II.3.1.2.2. Yapım Ekleriyle Oluşturulan İkileme Yapısındaki Zarflar……141

II.3.1.3. Pekiştirmeli İkilemelerle Oluşturulan Zarflar…….142

II.3.2. İsim Tamlaması Yapısında Bulunan Zarflar……...145

II.3.2.1. İsim Tamlamasıyla Oluşturulan Türemiş Zarflar……145

II.3.2.1.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan İsim Tamlaması Yapısındaki Zarflar…….145

II.3.2.1.2. Yapım Ekleriyle Oluşturulan İsim Tamlaması Yapısındaki Zarflar….146

II.3.3. Sıfat Tamlaması Yapısında Bulunan Zarflar……..147

II.3.3.1. Sıfat Tamlamasıyla Oluşturulan Basit Zarflar…….147

II.3.3.2. Sıfat Tamlamasıyla Oluşturulan Türemiş Zarflar……148

II.3.3.2.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan Sıfat Tamlaması Yapısındaki Zarflar…….148

II.3.3.2.2. Yapım Ekleriyle Oluşturulan Sıfat Tamlaması Yapısındaki Zarflar….149

II.3.4. Edat Grubu Yapısında Bulunan Zarflar……..150

II.3.4.1. Edat Grubu Yapısında Bulunan Türemiş Zarflar……...150

II.3.4.1.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan Edat Grubu Yapısındaki Zarflar……150

II.3.5. Sıfat-Fiil Grubu Yapısında Bulunan Zarflar ……...151

II.3.6. Zarf-fiil Grubu Yapısında Bulunan Zarflar……..151

II.3.7. İsim-fiil Grubu Yapısında Bulunan Zarflar…….151

II.3.8.Birleşik Kelime Yapısında Bulunan Zarflar…….152

II.3.9. Bağlama Grubu Yapısında Bulunan Zarflar……154

SONUÇ……

KAYNAKÇA……...

KISALTMALAR DİZİNİ

Ac. A. XV.	: A'cebü'l-Acaib
Ah. Pş. XV.	: Ahmet Paşa Divanı
Akr. XV.	: Akrabadin Tercümeni
Alâ. XVI.	: Alaeddin Kaygusuz Divanı
Âli. XVI.	: Âli Divanı
Anasır. XV.	: Anasır-ı Erbaa
Anter. XIV.	: Antername
Âş. XVI.	: Âşık Paşazade Tarihi
Ata. XV.	: Atalar Sözü
Atai. Ha. XVI.	: Hamse- Atai
Bab. XIV-XVI.	: Babusü'l-Vâsıt
Battal. XVIII.	: Battal Gazi
Bektaş. XV.	: Velâyetname-i Hacı Bektaş
Bürh. XVIII-XIX.	: Bürhan-ı Katı‘ Tercümesi
Caf. XVI.	: Câmiü'l-Fürs
Câm. Na. XVI.	: Câmiü'n-Nasayi
Cam. XV.	: Camasbname
Cem. XV.	: Cem Divanı
Cennet. XV.	: Miftahü'l-Cenne
Cev. Ah. XV–XVI.	: Cevahirü'l-Ahbar
Cev. Es. XV.	: Cevahirü'l-Esdaf
Cihan. XVII.	: Cihannüma
Cinan. XV.	: Cinanü'l-Cenan
Çeng. Dâi. XV.	: Çengname
D. B. XIV.	: Divan-ı Türki-i Basit
Dah. XIV.	: Dâstan-ı Ahmet Harami
Dede. XVI.	: Dede Korkut Kitabı

Delil. XV. : Delilü'l-İbad

Deş. XVI. : Et-Tuhfetü's-Seniyye

Edviye. XIV. : Edviye-i Müfrede

Enb. XIV. : Kısas-ı Enbiya

Enfes. XIV-XV. : Enfes-ül- Cevahir

Enveri. XV. : Düsturname-i Enveri

Eşrefoğlu. XV. : Eşrefoğlu Divanı

Ev. XVII. : Evliya Çelebi Seyahatnamesi

Ferec. XV. : Ferec Ba'de'ş-Şidde

Ferh. XIV. : Ferhengname-i Sa'di Tercümesi

Fuzuli. XVI. : Fuzuli Külliyatı

Fütuh. XIV. : Fütuhü'ş-Şam Tercümesi

G. Ra. XV.-XVI. : Gülşen-i Raz Tercümesi

Ga. XIV. : Garibname

Ged. XIX. : Gedai

Genc. XVII. : Genc-i Leâl

GTS. : Güncel Türkçe Sözlük

Güls. XV. : Gülistan Tercümesi

Gülşeni. XIV. : Gülşeni Divanı

Güvahi. XVI. : Pendname-i Güvahi

Güzide. XV. : Kitab-ı Güzide

Hadidi. XVI. : Tarih-i Âl-i Osman

Hâleti. XIV.-XVII. : Hâleti Divanı

Hamza. XIV–XV. : Hamzaname

Hay. XV. : Hayatü'l-Hayvan Tercümesi

Hazain.-XV. : Hazainü's-Saâdat

Hikmet. XV. : Hikmetname

Hurş. XIV.-XVI. : Hurşid ü Ferahşad

Işk. XVI. : Işkname

İbrahim. XV. : İbrahim Bey Külliyatı

İhlâs. XIV. : İhlâs Tefsiri

İrşad. XV. : İrşadü'l-Müridile'l-Murad

İs. H. XIV–XV. : İskender Kitabı

Kab. XV. : Kabusname Tercümesi

Kadı. XIV. : Kadı Burhanettin Divanı

Kam. XVIII-XIX. : Kamus Tercümesi

Kara. XVII. : Karacaoğlan

Kel. XIV. : Kelile ve Dimne

Kesir. XV. : Tarih-i İbni Kesir Tercümesi

Lâmii. XIV. : Lâmii Divanı

Lârendi. XVI. : Leylâ ve Mecnun

Letaif. XIV. : Mecmaü'l-Letaif

Leys. Ar. XV. : Ar. Tefsir-i Ebilleys Tercümesi

Leys. Mu. XIV-XV. : Tefsir-i Ebilleys Tercümesi

M. Bay. XIV. : Müfredat-ı İbni Baytar Tercümesi

Maârif. XV. : Maârifnane

Man. Tayr. XIV. : Mantıku't-Tayr

Melhame. XIV–XV. : Melhame-i Şemsiyye

Men. Av. XVI. : Menazırü'l- Avalim

Mesihi. XV. : Mesihi Divanı

Mevahib. XVI. : Mevahibü'l-Hallak fi Meratibi'l- Ahlak

Mih. XV. : Mih ü Müşteri

Mihnet. XIX. : Mihnetkeşan

Molla. XIX. : İzzet Molla Divanı

Muham. XV. : Muhammediye

Mü. Şi. XIV–XV. : Müntebatü'ş- Şifa

Müneb. XIV–XV. : Münebbihü'r-Râkıdîn

Münteha. XV. : Münteha

Müslim. XV. : Ebamüslimname

Müz. XV. : Müzekki'n-Nüfus

Nabi. XVII-XVIII. : Nabi Divanı

Nasayih. XVII. : Nasayih-ül-Mülûk

Nedim XVIII. : Nedim Divanı

Nesimi. XIV.-XVI. : Nesimi Divanı

Ni'meti. XVI. : Lugat-i Ni'metullah

Nihani. XVI. : Nihani Divanı

Os. Kanun. XVII. : Osmanlı Kanunnameleri

P. S. Ab. XIV-XVII. : Pir Sultan Abdal

Rahat. XIV. : Rahatü'l-Ervah

Ravza. XV. : Ravzatü'l-Envar

Revani. XIV.-XVI. : Revani Divanı

Ruhi. XVI. : Ruhi Divanı

Ruşeni. XV. : Ruşeni Divanı

Saa. Pend. XVI. : Saadetname

Saat. XV. : Saatname

Salâtin. XV. : Salātinname

Selâman. XVI. : Selâman ve Ebsâl Tercümesi

Selim. XVI. : Selimname

Sır. XVI. : Sırrü'l-Esrar ve Matlaü'l-Envar

Si. Da. XIV. : Siyer-i Darir

Sic. A. XVI. : Şer'iyye Sicilleri

Sic. B. XV-XVI. : Şer'iyye Sicilleri

Sic. K. XV.-XVI. : Şer'iyye Sicilleri

Süh. XIV. : Süheyl ü Nevbahar

Ş. Galip. XVIII. : Şeyh Galip Divanı

Şamil. XVI. : Şamilü'l-Lûga

Şeh. Ş. XVI. : Şehname Tercümesi

Şeref. XIV. : Şerefü'l-İnsan

Şevahid. XVI. : Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi

Şeyhi. XV. : Şeyhi Divanı

Ta. Sel. XV. : Tarih-i Âl-i Selçuk Tercümesi

TaS. I.-II-III-IV-V-VI.: Tarama Sözlüğü

Tazarru. XV. : Tazarru'name

Tebareke. XIV. : Tebareke Tefsiri

Tennuri .XV. : Gülzar-ı Tennuri

Ter. Kurt. XVI. : Tercüman-ı Bidayı

Terceman. XV-XVI. : Terceman

Teshil. XIV-XV-XVI.: Teshil

Tez. Ba. XV. : Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi

Tez. Lâ. XV. : Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi

Tez. Ün. XV.-XVI. : Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi

Tibr. XVI. : Tibr-i Mesbûk Tercümesi

Tuh. Ki. XVII. : Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l-Bihar

Tuh. Le. XV. : Tuhfetü'l-Letaif

Vasıf. XIX. : Vasıf Divanı

Velet. XIII–XIV. : Sultan Veled Divanı

Veyse. XVI. : Veyse ve Ramin

Yadigâr. XIV. : Yadigâr-ı İbni Şerif

Yahya Bey. XIV. : Yahya Bey Divanı

Yunus XIII-XIV-XVI.: Yunus Emre Divanı

Yuz. Da. XIV. : Yusuf ve Zeliha

Yuz. Ha. XIV. : Yüz Hadis Tercümesi

Yuz. Hamdi. XV. : Yusuf ve Zeliha

Yuz. Şems. XIII-XVI.: Yusuf ve Zeliha

Zad. XVI. : Zadü'l-İbad Tercümesi

Zati. XVI. : Zati Külliyatı

TABLOLAR DİZİNİ

TABLOLAR

Tablo 1. Durum Bildirme Zarflarının Tablosu……...102

Tablo 2. Ölçü-miktar Zarflarının Tablosu……..109

Tablo 3. Anlam Bakımından Zarfların Genel Tablosu……...113

Tablo 4. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan Zarfların Tablosu……...125

Tablo 5. Türemiş Zarfların Tablosu……136

Tablo 6. İkileme Yapısındaki Zarfların Tablosu…….144

Tablo 7. İsim Tamlaması Yapısındaki Zarfların Tablosu……...146

Tablo 8. Sıfat Tamlaması Yapısındaki Zarfların Tablosu……...149

Tablo 9. Kelime Grubu Yapısındaki Zarfların Genel Tablosu……154

Tablo 10. Yapı Bakımından Zarfların Genel Tablosu……156

Tablo 11. Tarama Sözlüğünde Tespit Edilen Zarfların Güncel Türkçe Sözlükle Karşılaştırılması……..158

GRAFİKLER

Grafik 1. Durum Bildirme Zarflarının Grafiği……...103

Grafik 2. Ölçü-miktar Zarflarının Grafiği……..110

Grafik 3. Anlam Bakımından Zarfların Genel Grafiği……...114

Grafik 4. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan Zarfların Grafiği……...126

Grafik 5. Türemiş Zarfların Grafiği……...137

Grafik 6. İkileme Yapısındaki Zarfların Grafiği……145

Grafik 7. İsim Tamlaması Yapısındaki Zarfların Grafiği……...147

Grafik 8. Sıfat Tamlaması Yapısındaki Zarfların Grafiği……..150

Grafik 9. Kelime Grubu Yapısındaki Zarfların Genel Grafiği……155

Grafik 10. Yapı Bakımından Zarfların Genel Grafiği……157

GİRİŞ

Zarf Tanımları, Adlandırma ve Sınıflandırma Farklılıkları

Arapça kökenli olan *zarf* terimi ile ilgili dilbilimciler birbirinden farklı tanımlamalar yapmışlardır. Bu tanımlardan birisi Saadettin Özçelik, Münir Erten (2000) ve Sezai Güneş (1995)'e aittir. Bu dilbilimciler zarfın sadece yüklemin anlamını etkileyen bir kelime veya kelime grubu olduğunu söylerler.

Banguoğlu (1974) zarfların yalnızca fiillerin ve sıfatların önüne gelerek anlattıkları kılış, oluş ve vasıfları açıklayan ya da değiştiren sözcükler olduğunu belirtir. Zarfın tanımı ile ilgili birçok gramer kitaplarında geçen benzer tanım ise *zarfın; bir fiilin, bir fiilimsinin, bir sıfatın ya da kendi türünden bir başka zarfın anlamını etkileyen, onu kesinleştirerek ya da kısıtlayarak belirleyen birim* olduğudur (Korkmaz, Z. 2003; Topaloğlu, A. 1989; Püsküllüoğlu, A. 1977; Hatiboğlu, V. 1982; Vardar, B. 2007; Paçacıoğlu, B. 1987; Sağol, G. vd. 2006; Ergin, M. 2019; Özkırımlı, A. 2001; Koç, N. 1996; Hengirmen, M.1995; Ediskun, H. 1999; Gencan, N.G. 1974; Vural ve Böler, 2011). Vardar da belirteç kavramını kullandığı bu sözcüğün tanımını yaparken fiil, sıfat ve kendi türünden sözcüğün dışında ilgeç ve bağlacın da anlamını etkileyen bir unsur olduğunu belirterek zarfın tanımını diğer gramercilere göre genişletmiştir. (Vardar, 2007)

Türkçe gramer kitaplarında zarfın tanımı dışında bu sözcük için kullanılan terim farklılıkları da göze çarpmaktadır. Bazı gramerciler *zarf* (Korkmaz, 2003; Topaloğlu, 1989; Püsküllüoğlu, 1977; Banguoğlu, 2019; Paçacıoğlu, 1987; Özkırımlı, 2001; Ergin, 2019; Özçelik ve Erten, 2000; Güneş, 1999; Gencan, 1974; Turan, 1998) terimini tercih ederken bazıları *belirteç* (Hatipoğlu, 1978; Vardar, 2007; Bozkurt, 1994; Koç, 1996; Hengirmen, 1995; Atabay, Özel ve Kutluk, 2003) terimini tercih etmiştir. Deny ise bu sözcük türü için *katmaç* (Deny, 2012) terimini kullanmış, Mehmet Özmen de farklı bir yaklaşımla *zarfsı, zarfimsı* terimlerinin kullanılması önermiştir (Özmen, 1999).

Gramer kitaplarında zarf ya da belirteç olarak iki farklı terimle ifade edilen bu kavramın özellikle sınıflandırılmasında farklı yaklaşımlar ve bölümlemeler dikkati çeker. Bazı gramerciler sadece anlam bakımından sınıflandırma yaparken bazıları ise anlam ve yapı bakımından olmak üzere iki sınıflandırma biçimini tercih etmişlerdir. Nurettin Koç (1996) anlam bakımından altı bölüme ayırdığı zarfları yapı bakımından dört bölüme ayırarak toplamda onlu bir tasnifle incelerken, Burhan Paçacıoğlu (1987) ise zarfları yalnızca anlam bakımından

ele almış ve beş bölüme ayırmıştır. Dilbilimciler arasında zarflarla ilgili sınıflandırmadaki bu farklılıklar ele alınmış aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

Paçacıoğlu, zarfları anlam bakımından beş başlık altında sınıflandırmıştır:

1. Yer zarfları: Bu gruba giren zarflar, direktif adı verilen yön ekleri ile yapılırlar: *İleri, dışarı, içeri; beri, alt, yan, doğru.*
2. Zaman zarfları: Bunlar çeşitli zaman isimleridir: *Dün, gece, er, geç, demin, daha, artık* vb. Bunların dışında instrumental eki ile yapılan *yazın, kışın, güzün* gibi kelimelerle, ekvatif eki ile yapılan *önce* kelimesi de bu gruba giren zarflardandır.
3. Nasıllık-nicelik zarfları (Hâl zarfları): Bu zarflar hâl ve tavır ifade ederler. Bütün hâl ve tavır ifade eden isimler bu gruba girdiği için sayıları çok fazladır. Ayrıca ekvatif ve instrumental eki alan isimler de hâl zarfı olarak kullanılabilir: *İyice dinledi; doğru yaz; güzel giyin* gibi.
4. Azlık-çokluk zarfları (miktar zarfı): Miktar ve derece bildiren zarflardır: *En, daha, az, çok, kadar* vb.
5. Soru zarfları: Bir fiilin, zarfın veya sıfatın anlamını soru ilgisiyle belirleyen, sınırlayan zarflara denir. *Ne, niçin, nasıl, hani, ne kadar* gibi (Paçacıoğlu, 1987:75-79).

Özkırımlı ise zarfları görev ve anlamları bakımından altı başlık altında sınıflandırmıştır:

1. Niteleme zarfları: *İyi düşünmek, tertemiz olmak, gürül gürül akmak,*
2. Ölçü zarfları: *Az, çok, daha, kadar, o kadar,*
3. Soru zarfları: *Niçin, neden, ne kadar*,
4. Yer ve yön zarfları: *Yukarı, içeri, sol, altında, uzak,*
5. Zaman zarfları: *Gündüz, demin, şimdi, zaman zaman, erken,*
6. Gösterme zarfları: *İşte şurada, ta orada, al sana bir fırsat* gibi (Özkırımlı, 2001:209-210).

Zarfların çekimsiz olduğunu belirten Ergin, zarfları anlam bakımından dört bölüme ayırmıştır:

1. Yer zarfları: *İleri, dışarı, bura*,
2. Zaman zarfları: *Erken, kışın, henüz*,
3. Nasıllık-nicelik zarfları: *İyi, güzel, kardeşçe* ve
4. Azlık-çokluk zarfları: *En, daha, pek, çok* vb (Ergin 2019: 259-263).

Bozkurt ise zaman, yer-yön, ölçü, niteleme ve durum, gösterme belirteci olmak üzere belirteçleri beş başlık altında incelemiştir:

1. Zaman belirteci: Yüklemin ne zaman yapıldığını belirtir: *Şimdi, sonra, önce, evvel, baharın, sabahleyin...*
2. Yer-yön belirteci: *Aşağı, ileri, sol, üst, arka…*
3. Ölçü belirteci: *Az, en, az çok, olağanüstü, oldukça…*
4. Niteleme ve durum belirteci: *Böyle, yavaş, ağır, yalnız, mutlaka, kuşkusuz, aslında, ancak, uslu, iyi, kötü….*
5. Gösterme belirteci: Eylem ve eylemsileri gösterme yolu ile belirtir. Bu türün tek örneği *işte* sözüdür (Bozkurt, 1995:93-100).

Hengirmen ise zarfları görev ve anlam bakımından beş bölüme ayırmıştır:

1. Zaman belirteçleri: *Dün, bugün, yazın, kışın, gelecek ay, yıllarca, öğleden sonra*.
2. Yer- yön belirteçleri*: İleri, geri, sağ, sol, şura, bura, üstümde, arkamda, evin önüne, masanın altında, kentin üstünden,*
3. Ölçü belirteçleri(azlık,çokluk): *Az, çok, fazla, hepten, daha güzel, sabaha kadar….*
4. Niteleme ve durum belirteçleri: *Böyle, bağırarak, geç, aptalca, kesinlikle, ikişer ikişer…*
5. Soru belirteçleri: ne, nasıl, nereden, neden, ne biçim… (Hengirmen, 1995 :161-165)

Özçelik ve Erten ise zarfları beş başlık altında toplamıştır:

1. Durum zarfları: *İyi, ağır, pul pul, boşu boşuna, ne oluşa olsun, ucu ucuna,*
2. Zaman zarfları: *Demin, henüz, akşam akşam, hasat zamanı, gerçekleri öğrenince, uzun asırlar boyunca,*
3. Azlık- çokluk zarfları: *Az, eksik, dörder dörder, üç litre, derece derece, çok az,*
4. Yer-yön zarfları: *İleri, dışarı, bura, ora, rüzgâra karşı, evden beri,*
5. Soru zarfları*: Nasıl, neden, ne zaman, kaça* gibi (Özçelik ve Erten, 2000:131-135).

Bazı dilbilimciler zarfları yalnızca anlam bakımından sınıflandırırken bazıları hem anlam hem de yapı bakımından sınıflandırmıştır:

Banguoğlu zarfları anlam bakımından altı başlık altında toplamıştır.

1. Gerçekleme zarfları: Sıfatın varlığı yokluğu, fiilin olup bitmesi ile ilgili zarflara gerçekleme zarfları dendiğini belirtir. Bu zarflar "*gerçek mi? olur mu?"* sorularını karşılık verirler. İhtimal ve dilek ifade eden zarflarda bu sınıftan sayılabilir: *Evet güzel, öyle, değil, olur, elbette, galiba, bari, ihtimal* vb.

2. Miktar zarfları: Bir kılış ve oluşun veya bir vasfın miktarını, derecesini belirtmeye yarayan zarflara denir. Ne kadar? ne derece? sorularını karşılarlar: *Az, çok, eksik, pek, hep, aşırı, müthiş, kısmen, az çok, dar, kıt* vb.
3. Nitelik zarfları: Fiilde oluş ve kılışın, sıfatta vasfın bir niteliğini belirtmeye yarayan zarflara denir. Nasıl? nice? sorularını karşılarlar: *Duru beyaz, ince uzun, doğru söylemek, yanlış anlamak, tatlı sert* vb.
4. Yer-yön zarfları: Bir oluş veya kılışın mekân içinde yerini ve yönünü belirten zarflara yer yön zarfları denir. Nereye? nerede? nereden? sorularını karşılar: *Aşağı bakmak, dışarı çıkmak, ortada dolaşmak, yukarı, ileri, öte, beri* vb.
5. Zaman zarfları: Bir oluş ve kılışın zaman içinde yerini göstermeye yarayan zarflara denir. Ne zaman? ne vakit? sorularına karşılık verirler: *Dün işittim, bugün, yarın, er geç, akşama, yazın, kışın, geçende* vb.
6. Tarz zarfları: Bir oluş veya kılışın oluşma biçimini belirtmeye yarayan zarflara denir. Nice? ne türlü? ne yolda? sorularına karşılık verirler: *Çabuk, yavaşça, ite ite, gülerek, şöyle yapılır, sırtüstü* vb (Banguoğlu, 2019: 372-375).

Yapı bakımından zarfları ise beş başlık altında toplamıştır:

1. Kök halinde olanlar: *Az, pek, çok, dün, demin* vb.
2. Başka kelime sınıflarında zarflar: İşleyişlerindeki benzerlik sebebiyle sıfatların çoğu zarf olarak kullanılabilir: *Sert davranmak, un ufak, kurnaz, ekşi, birçok yemek* vb.
3. İsimden üreme zarflar: *Yazın, sonra, sabahleyin, alttan, geceden, ansızın, istekle, sürekli, karanlıkta, doğruca, sıkıca* vb.
4. Fiilden üreme zarflar: *Durmadan, geçe kala, ötürü, oldukça* vb.
5. Birleşik Zarflar: Adtakımı *"sözgelişi, kuşbakışı"*, sıfattakımı *"bozukdüzen, çokdefa"*, zarf öbeği *"ilkönce, enaşağı"*, takı öbeği *"deli gibi"*, koşmatakım *"az çok, arasıra, yer yer"* gibi (Banguoğlu, 2019: 380-385)

Ediskun, zarfları anlam ve yapı bakımından tasnif ederken şöyle bir yol izlemiştir:

1. Zaman zarfı (basit *"hemen, şimdi, öğle"*; türemiş *"gündüzün, üç gündür, öğleleri, akşamdan, erkence"*; öbekleşmiş zaman zarfları *"bayram ertesi, her yıl, akşam akşam, saati saatine, kaptığı gibi"*)
2. Yer ve yön zarfları (basit *"dışarı, beri, sonra, içeri"*; türemiş *"yakınlarda, şuradan, alttan"*; öbekleşmiş yer-yön zarfları *"iç içe, üst üste, boydan boya").*

3. Durum zarfları (basit "*dik, doğru, ağır, böyle"*; türemiş *"iyice, hızlı, şapkasız"*; öbekleşmiş durum zarfları *"hor hor, tatlı tatlı, bakıp bakıp, kendi kendine, su gibi, bir başına"*)
4. Nicelik zarfları (eşitlik, üstünlük, en üstünlük ve aşırılık zarfları)
5. Soru zarfları*: Ne, nasıl, niçin, ne kadar, kimin ile, kimin için* (Ediskun, 1999: 271-279).

Koç, zarf sınıflandırmasında anlam ve yapı olarak onlu bir tasnif yapmıştır:

1. Zaman belirteci: *Geç, şimdilik, biraz, geceleyin, önce, birdenbire, derken, erkenden, zaman zaman.*
2. Yer-yön belirteci: *Yukarı, geri, sağı solu, içerden, altına, üstümüze, uzaklarda, içerinin havası.*
3. Ölçü belirteci: *Az, daha çok, o kadar, en iyisi, biraz, oldukça* (eşitlik *"kadar, denli"*; üstünlük *"daha"*; en üstünlük *"en"*; aşırılık "*çok, pek, fazla, epey, az"*).
4. Niteleme belirteçleri: nitelik *"yalan,sessiz"*;durum belirteç.*"vermeksizin, korkmadan, artık"*; pekiştirme "*simsiyah, tertemiz"*; yaklaşıklık "*hemen hemen, böyle, öyle"* ; küçültme *kısaca, gizlice, çabucak"*; koşul "*eğer"*; yineleme *"yine, tekrar, bir daha"*; kesinlik *"mutlaka, er geç"*; dilek "*keşke, inşallah, allah vere"*; olasılık *"herhalde, belki"*; üleştirme *"birer ikişer, beşer beşer"*; yanıt *"evet, hayır hayhay"*.
5. Soru belirteci: *Niçin, neden, ne kadar, kaçar kaçar, nasıl.*
6. Gösterme belirteci: *İşte, ta.*

Yapı bakımından ise:

1. Yalın belirteç *"doğru, ağır",*
2. Bileşik belirteç *"biraz, bugün"*,
3. Öbekleşmiş belirteç *"yarın akşam, biraz daha"*,
4. Türemiş belirteç "*ilkin, akşamleyin"* şeklinde sınıflandırmıştır. (Koç, 1996 :147-163).

Güneş anlamları bakımından zarfları şu şekilde sıralamıştır:

1. Hal zarfları *"kapanık, bol, ağlayıp, bütün bütün"*,
2. Miktar zarfları *"az, çok, daha, tamamen, aşağı yukarı, hemen hemen, pek az"*,
3. Yer Zarfları *"aşağı, beri, ileride, şurası, dolayı"*,

4. Zaman zarfları *"akşam, çoktan, daima, derhal, günü birlik, her an, sefer, sık sık, yeniden"* vb.
5. Soru zarfları

Yapıları bakımından zarfları ise:

1. Basit zarflar *"aşağı, dün, öte, yukarı"*,
2. Türemiş zarflar *"akşamleyin, önce, yavaşça, akşama, aniden, koşa koşa"*,
3. Birleşik zarflar *"biraz, birkaç, bugün" vb.* (Güneş, 1999:129-142)

Gencan, anlamları bakımından zarfları:

1. Zaman zarfları *"dün, yarın, şimdi, kışın"*
2. Yer zarfları *"uzak, yakın, ileri, geri"*
3. Hal zarfları *"öyle, koşa koşa, beraber"*
4. Azlık-çokluk zarfları *"çok, hayli, pek, az" vb.*

Yapılışlarına göre zarfları ise:

1. Basit zarflar *"dün, geri, öyle, çok"*
2. Türemiş zarflar *"insanca, geceleyin, güzün"*
3. Bileşik zarflar *"bugün, biraz, birçok"* vb. şeklinde sınıflandırmıştır (Gencan 1974:337-358).

En ayrıntılı zarf sınıflandırmalarından biri de Atabay vd. (2003)' e aittir. Görev ve anlam bakımından zarflar şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Zaman belirteçleri: Eylemleri zaman açısından etkileyen pek çok sözcük, öbek ve tamlamaları zaman belirteci olarak almışlardır: *Hemen, ilkin, çoğunlukla, ivedilikle sabah, gece, gelecek ay, geçen yıl* vb.
2. Yer, yön belirteçleri: Eylemi yer bakımından belirleyen bu belirteçler ad durum eklerini ve iyelik eklerini ve -ler çoğul ekini aldıkları zaman da belirteç olarak kullanılırlar*: Geriye, ileriye, aşağıya, üstte, altta, aşağısı, şurası, evin önü, uzaklardan, önlerde* vb.
3. Ölçü belirteçleri: Görev ve anlam bakımından ölçü belirteçleri dört alt gruba ayrılır:
    I. Eşitlik belirteci: *Kadar, denli* vb.
    II. Üstünlük belirteci: *Daha*.
    III. En üstünlük belirteci: *En.*

IV. Aşırılık belirteci: *Çok, pek, gayet, fazla, fazlaca, az, azıcık, biraz* gibi sözcükleridir.

4. Niteleme ve durum belirteçleri: Eylemin niteliğini, ne durumda olduğunu, nasıl yapıldığını belirten sözcüklerdir.

   A) Niteleme belirteçleri: Niteleme sıfatlarından oluşan belirteçlerdir. Eylemi nitelik, durum ve biçim bakımından etkiler: *İyi söyledi; doğru yaptı; ev ev dolaştı; inceden inceye düşün; uzun uzun kucakladı.*

   B) Durum belirteçleri:

   I. Kesinlik belirteci: Eylemlere eylemsilere kesinlik katar: *elbette, mutlaka, tamamen, şüphesiz, asla, ne derlerse desinler* vb.

   II. Yineleme belirteci: Tümcenin eylem ve eylemsilerinin yinelendiğini gösterir. Pekiştirme ve süreklilik anlamları da katar: *Yine, bir kez, bir daha, ikide bir, arada sırada, bazı bazı, kimi kez* vb.

   III. Dilek belirteci: *Allah vere, Allah versin, bari, keşke, inşallah* gibi sözcüklerdir.

   IV. Umu belirteci: *Sanırım ki, umulur ki, Allah vere* gibi sözcükler ve deyimlerdir. Bu belirteçler, dilek belirteçleriyle aynı kullanılıştadır.

   V. Olasılık belirteci: *Belki, olsa, olsa olsa, ola ki, tutalım, tut ki, varsayalım, farz edelim ki* gibi sözcüklerdir.

   VI. Yanıt belirteci: Genellikle sorulara karşılık olarak kullanılan belirteçlerdir: *Peki, şüphesiz, kuşkusuz, evet, hayır, hayhay, kıvançla, memnuniyetle, elbet, elbette, herhalde, yok, asla* vb.

   VII. Sınırlama belirteçleri: *Artık, ancak, yalnız, yalnızca* gibi sözcükler eylemin gecikmeden yapılmasını ya da başka türlü olamayacağını belirtmek içindir.

   VIII. Koşul belirteci: Zaman bakımından koşul gösteren yüklemleri güçlendiren *eğer* sözcüğüdür: *Sen eğer acıyorsan kendin bakarsın.*

   IX. Üleştirme belirteci*: Birer birer gelmek, teker teker oturmak* vb.

   X. Yaklaşıklık belirteci: Anlatıma yaklaşıklık, aşağı yukarılık anlamı katar: *Şöyle böyle, hemen hemen* gibi sözcüklerdir.

5. Gösterme belirteci: Gösterme belirteci *işte* eylem ve eylemsileri gösterme yoluyla belirler.

6. Soru belirteci: Eylemleri ve eylemsileri soru yoluyla belirler: *Ne, nasıl, ne biçim, nice, hani, ne denli* vb.

Yapı bakımından belirteçler:

1. Yalın: Ek almamış belirteçlerdir: *Geç, dün, yarın, gece, en, çok, pek* vb.
2. Türemiş: Ek alarak türemiş belirteçlerdir: *Akşamleyin, saatlerce, yazın, ansızın*…
3. Bileşik: Belirteç görevinde buluna bileşik sözcüklerdir: *Bugün, biraz, ilkönce*…
4. Öbekleşmiş: Kimi sözcükler yan yana getirilerek belirteç öbekleri oluştururlar: *Hemen şimdi, yana doğru, pek çok, ikide bir, bazı bazı, -den sonra, var yok, arada sırada* vb. (Atabay vd., 2003: 85-100)

Korkmaz, anlamları bakımından zarfları beş başlık altında sınıflandırır:

1. Zaman zarfları: *Akşam, akşamleyin, akşamüstü, artık, ara sıra, baştan, bazen, bıldır, birdenbire, birazdan, bu ay, bugün, bu sefer, çoktan, demin, dün gece, dünden beri, erkenden, geceleri, geçen ay, gelecek yıl, ikindi vakti, ilkin, sonra, sonradan, şimdilik, şu anda, yazın, yıllardır, yıllar yılı, gelende, bastığında, havalandığında, geçtikçe, girince, çıkarken…*
2. Yer ve yön zarfları: *Arasında, ardında, arkadan, aşağı, aşağıda, baştan aşağı, boydan boya, burada, dışarı, dışarıya, doğru derinden, geri, geride, geri geri, içeri, içeride, ileriye doğru, orada, öbür tarafta, önünde, tepeden tırnağa, yanında, yer yer, yukarıda, uzakta, ötelerde*…
3. Tarz zarfları:
   A) Nitelik bildirme zarfları: Nitelik bildiren bütün adlar ve özellikle niteleme sıfatları zarf olarak da kullanılabilir: *Kasıntıyla, baka baka, birdenbire, cesur, çabucak, hafifçe, inceden inceye…*
   B) Durum Bildirme Zarfları: Fildeki oluş ve kılışın durumunu belirten zarflardır.
   I. Benzerlik, tıpkılık bildirenler: *aynen, … gibi* vb.
   II. Birliktelik bildirenler: *beraber, birlikte*
   III. Dilek bildirenler: *Allah aşkına, allah versin, bari, inşallah, keşke* vb.
   IV. Görecelik, hatırlatma, öyle sayma (farz etme), zıtlık bildirenler: *Yaşına göre, hani, sanki, olmamasına rağmen* gibi.
   V. Karşılaştırma bildirenler: *Alabildiğince, senin kadar* vb.
   VI. Kesinlik bildirenler: *Asla, elbette, gerçekten, hakikaten, kuşkusuz, muhakkak* vb.
   VII. Pekiştirme bildirenler: *Apansız, büsbütün, dimdik* vb.
   VIII. Olasılık, tereddüt, şüphe ve şaşırma bildirenler: *Belki, galiba, ihtimal, acaba, acep* vb.
   IX. Sebep bildirenler: *İçin, dolayı, yüzünden* vb.
   X. Sınırlama bildirenler: *Ancak, artık, sadece, yalnız* vb.
   XI. Tekrarlama bildirenler: *Arada bir, ara sıra, bazı bazı, bazı kere, bir daha, bir kere, bin beter, birbiri ardına, bu kez, çok defa, sık sık, kimi kez, yine* vb.
   XII. Üleştirme bildirenler: *Birer birer, üçer beşer, teker teker* vb.
   XIII. Vasıta bildirenler: *İle.*
   XIV. Yaklaşıklık bildirenler: *Aşağı yukarı, az çok, az kalsın, belli belirsiz, hemen hemen, şöyle böyle* vb.

4. Azlık-çokluk (miktar)zarfları: *Az, çok, azıcık, aşağı, yukarı, aşırı, biraz, daha, defalarca, ekseriya, en epeyce, fazlasıyla, gayet, kıt kıt, müthiş, pek, oldukça, seyrek olarak* vb.
    I. Eşitlik bildirenler: *Kadar, denli vb.*
    II. Üstünlük bildirenler: *Daha*.
    III. En üstünlük bildirenler: *En.*
    IV. Aşırılık bildirenler: *Azıcık, biraz, olağanüstü, çok çok, bol bol, epey, pek, uzun uzadıya, haftalarca, sonsuzca* vb.
5. Soru zarfları: *hani, nasıl, ne, ne denli, nerede, ne kadar, nice, niçin, neden* vb.

Yapıları bakımından zarfları ise şu şekilde ele almıştır:

1. Basit zarflar: Kök veya gövde durumunda tek kelimeden oluşan Türkçe veya yabancı kökenli zarflardır. *Akşam, artık, güzel, hâlâ, hassaten, muhakkak, önce, yazın, yine* vb.
2. Türemiş zarflar: Addan türemiş zarflar ve fiilden türemiş zarflar olmak üzere temelde iki gruba ayrılır. Aldıkları ek türlerine göre bir takım alt grupları da vardır.
3. Kelime grubu yapısındaki zarflar: Bunlar tekrar grubu, ad tamlaması, sıfat tamlaması edat grubu, fiilimsi grubu, bağlama grubu, cümle kuruluşundaki zarflar, kısaltma grubu ve birleşik kelime yapısındaki zarflardır. (Korkmaz, 2009: 455-523).

Zarflarla İlgili Tartışmalar

Bir sözcüğün zarf olup olmadığı cümle içindeki kullanışından ve nitelediği sözcüğün türüne göre belirlenir. *Güzel* sözcüğü, isimden önce kullanıldığında sıfattır: *"güzel kadın"*, fiili nitelendirdiğinde zarftır: *"güzel konuşmak",* aynı sözcük *"her şeyin güzelini severim"* gibi bir cümlede isim olarak da kullanılabilir **(**Özkırımlı, 2001: 209-210).

Zarfın bir anlam sınıfı olduğunu belirten Turan, zarfların isim dışında bütün cümle unsurlarını açıklıyor olmasının birçok gramer yapısını bir anda zarf sınıfına soktuğunu belirtir. Türkçede zarfın standart bir yapısı olmadığını, sıfatlar, çekim ekleri, tekrar grupları, edatlar, son çekim edatları, zarf-fiiller ve sıfat-fiiller cümlede zarf olarak görev alabildiğini söyler. Bu bakımdan Türkçedeki belirli sayıda basit zarflar dışında birçok morfo-sentaktik yapıların zarf anlamlarını üstlendiği üzerinde durmuştur (Turan, 1998: 301-306).

Zarflarla ilgili bir diğer görüş ayrılığı da zarfların çekimli yapılar olup olamayacağı konusudur. Fiillerin hâl ekli tamlayıcıları bazı gramerlerde zarf olarak ele alınırken bazılarında zarf kapsamı dışında tutulur. Bir gramerde edat/bağlaç kategorisi içinde gösterilen bir kelime bir başka gramerde zarf olarak yer alabilir (Karahan, 2013: 931-937). Birçok gramer kitabında

zarfların çekimsiz olduğu hâl ve yer bildiren çekim ekleri dışında ek almadıkları belirtilir. Bu ekler ekvatif (eşitlik benzerlik) *–ca, -ce; -casına, -cesine*, instrumental (vasıta) *-n*, direktif (yön gösterme) *-ra, -re; -arı, -eri* ekleridir. Zarf özelliği gösteren bir kelime fiile bu ekler dışında başka bir ek almadan bağlanmışsa zarf, başka ekler alarak bağlanmışsa isim olur. Örneğin: "*Dışarıya* çık, *bahçede* gez" gibi (Ergin, 2019; Paçacıoğlu, 1987). Zarfların eşitlik, vasıta ve yön gösterme hâli dışında ek alamayacağını söyleyen Paçacıoğlu, bazı örneklerde bu kuralın dışına çıkıldığını söyler ve örnekler: *"Sabahları uğrar; önceden almıştık"*. Bunun dışında -den beri, -den sonra, -a kadar yapılarının da zaman zarfı yaptığını belirtir: "*Dün geceden beri gelmedi*. *Akşama kadar uyudu"*. Örnekleri verdikten sonra bir kelimenin zarf olup olmadığını cümle içinde kullanılış şeklinden anlaşılabileceğini bildirir (Paçacıoğlu, 1987: 75-79)

Korkmaz ise zarfların çekimsiz olduğu üzerinde durmuştur. Korkmaz'a göre zarflar ad çekimi, iyelik ve çokluk eklerini almazlar. Öncesinde geldikleri kelimelere yalın olarak eklenirler. Fiillere bulunma, yönelme ve çıkma durum ekleriyle bağlanan sözcükler zarf değil yer tamlayıcısı görevindedir. Diğer yandan bazı ad durum ekleri isim soylu sözcüklere eklenerek onları zarflaştırır. Adları zarfa dönüştüren bu çekim ekleri, canlı çekim eki olma özelliğini kaybederek eklendiği adlarla beraber kaynaşıp kalıplaşarak zarf görevini üstlenmiştir. Eski Türkçe döneminde birer ad çekimi olan *+rA, +gArU* yön gösterme, *+çA* eşitlik durumu ve *+In/+Un* vasıta durum ekleri canlı bir ek olma özelliğinden çıkarak bazı adlarla kaynaşıp kalıplaşarak bu adları zaman, yer-yön ve tarz zarfları yapmıştır: *içeri, ileri, güzelce, yazın, kışın, gündüzün, güzelce, önce* vb. Aynı durum bugün canlı bir ad çekimi eki olan *+DAn* çıkma, *+DA bulunma* ve *+(y)A* yönelme durum ekleri için de geçerlidir: *baştan, birden, birlikte, öylesine, ölesiye, ikide birde* gibi. (Korkmaz, 2009: 427-428)

Caner Kerimoğlu *Zarf Kategorisi Üzerine* adlı çalışmasında zarfların çekimsiz olup olamayacağını örnek üzerinden açıklar:

a. *Ali içeri girdi. / Ali içeriye girecek.*

b. *Ali yarın gelecek. / Ali saat üçte gelecek.*

Burada verilen a örneğine göre *içeri* sözcüğü ek almadan fiili nitelendirdiği için zarftır fakat *içeriye* sözcüğü ek aldığı için isim olmuştur. b örneğinde ise aynı durum için zaman bildiren sözcükler kullanılmıştır. Burada *yarın* sözcüğü çekimsiz olduğu için zarftır ancak *saat üçte* ögesi için farklı görüşler vardır. Yapısalcı anlayışa göre *içeriye* sözcüğü ek aldığı için zarf değilse *saat üçte* ögesi de çekim eki aldığı için zarf değil isim olarak kabul edilir. Bir başka görüş ise zaman bildiren sözcüklerin çekimli hallerinin de zarf olarak kabul edilebileceğidir.

Verilen örneklerde anlam bakımından büyük bir fark olmaması ve zaman bildiren sözcüklerin çekimli dahi olsa zarf kabul edilmesi tutarsızlık sergiler. (Kerimoğlu, 2017: 565-593)

YÖNTEM

Gramer kitaplarında tespit edilen genel zarf sınıflandırmaları dikkate alınarak ortak yönleri tespit edilmiş, buna göre bu çalışmada zarf başlıkları anlam ve yapı olmak üzere iki temel grupta incelenmiştir. Çalışma evreni olarak seçilen Tarama Sözlüğünün Türk Dil Kurumu tarafından 2019 yılında yapılan baskısı esas alınmıştır. Tarama yöntemiyle tespit edilen zarf örnekleri sözlükte geçen örnekleriyle birlikte çalışmaya dahil edilmiştir. Örneklerin geçtiği metinler de kısaltmalarıyla birlikte verilmiştir.

Çalışmada sekiz ciltlik Tarama Sözlüğünün altı cildi incelenmiştir. Ekler ve dizin bölümünü oluşturan diğer iki cilt incelenmemiştir. Çalışmada bu altı ciltte yer alan zarflar metin örneklerinden hareketle tespit edilmeye çalışılmış ve elde edilen zarfların Güncel Türkçe Sözlükle karşılaştırılması yapılmıştır. Bu çalışmadaki amaç Türkçenin tarihi dönemlerinde kullanılan zarfları tespit etmek ve bu zarfların günümüze ne şekilde ulaştığını ortaya koymaktır.

Tarama Sözlüğünde ekli biçimlerin yazımı noktasında bir tutarsızlık görülmektedir. Bazı zarflar ekli biçimleriyle madde başı alınırken bazı zarflar ise eksiz biçimleriyle madde başı alınmıştır. Örneğin, *çalım* zarfı *vuruş* anlamıyla verilmiş ancak seçilen metin örneğinde *çalımda "vurarak"* şeklinde geçmektedir. Bu çalışmada zarfın tam biçimi örnek olarak seçildiği için ekli biçimindeki ekler [] işareti içerisinde gösterilmiş, anlam da () işareti ile tamamlanmıştır.

Anlam bakımından zarflar bölümünde metin örnekleri sınıflandırmaya alındığı için tekrara düşmemek adına yapı bakımından sınıflandırma bölümünde metin örneklerine yer verilmemiştir.

I.BÖLÜM

ANLAM BAKIMINDAN ZARFLAR

Bu çalışmada Tarama Sözlüğü evreninde zarflar incelenmiştir. Yukarıda zikredilen sınıflandırmalardan yola çıkılarak bir sınıflandırma oluşturulmuş bu sınıflandırmada anlam ve yapı olmak üzere iki başlık esas alınmıştır. Bu tezde anlam bakımından zarflar; zaman zarfları, yer-yön zarfları, tarz zarfları (durum ve nitelik), ölçü-miktar zarfları ve soru zarfları olmak üzere beş bölümde incelenmiştir.

I.1. Zaman Zarfları

Fiilde ifade edilen hareketin, olayın zamanını belirginleştiren, sınırlandıran, kuvvetlendiren zarflardır. Zaman zarfları basit, türemiş yapıda olabileceği gibi sözcük öbeği yapısında da olabilmektedir (Ergin, 2019; Banguoğlu, 2019; Gencan, 1974; Korkmaz, 2009). Zaman zarfı olarak indi, şimdi, girü "sonra", kaçan "ne zaman", çü, çün, nice bir "ne zamana kadar" gibi doğrudan doğruya edat ve zarf olan kelimelerle -a dek, -a değin, -dan berü- -dan girü gibi son çekim edatlı kelimeler ve pek çok isim ve sıfat durumunda kelimeler kullanılmıştır. Türkçe ve yabancı asıllı zarfların bir kısmı şunlardır: *bugün, dünle, tañla, şol dem, şol saât, şol oḫt, gündüzin, ikide bir, evvel, öñ, son, irte, ilkin, yarın, ikindi vakti, baştan, sonradan, sonraları, şu anda , şimdi, yaza doğru, ara sıra, bu gece, çoktan, çü, çün, bugur, yarındası* v.s (Timurtaş, 1992:358; Korkmaz, 2009:495 ; Öztürk, 2017:83). Türk dili alanında bulunan zaman zarflarının oluşumları ve kullanım özellikleri şu şekildedir:

1. Çokluk ve üçüncü şahıs iyelik eki birleşmesinden oluşan *+lArI* eki ile *-DIr / -Dur* bildirme ve *+lAyIn* ekleri zaman gösteren adlara eklendiklerinde kurallı olarak zaman zarfları türetirler: akşamları, sabahları, geceleri, üç gündür, sabahleyin gibi. (Korkmaz, 2009: 462)
2. Fiil kök ve gövdelerine, bazı ad-çekimi ekleri almış sıfat-fiil eklerinin getirilmesiyle oluşturulan *AlI, -AndA, -DıktA/-DUktA, -DIkçA/-DUkçA, -Ir… -IrmAz, -IncA/-UncA, -iken/-ken* vb. ekli zarf fiillerde zaman zarfı görevindedir: *işe başlayalı, yere bastığında, kitabı okuyunca, yüzüne bakar bakmaz* gibi (Korkmaz, 2009: 462)
3. Zaman bildiren isimler zaman zarfı olarak kullanılabilmektedir: *irte* "erkenden", *kiç* "geç", *tünle* "geceleyin" (Eraslan, 2012: 217).

4. Yönelme hâli ekli kelimeler zaman zarfı olarak kullanılır*: küniŋe* "her gün" (Eraslan, 2012: 219)
5. Bulunma-çıkma hâli ekli kelimeler zaman zarfı olarak kullanılır: *taŋda* "sabahleyin, sabah vakti", *tegmişte* "vardığı zaman" (Eraslan, 2012: 219).
6. Ayrılma durum ekini almış isimler ve zamirler zaman zarfı olarak kullanılır: *andın* "ondan sonra", *öŋredin* "önceden, şimdiye dek" (Eraslan, 2012: 219-220).
7. *+n* vasıta hâli ekli bazı kelimeler zaman zarfı olarak kullanılır: *ançan* "bazen" (Eraslan, 2012: 220).
8. *+rA* yön gösterme ekini almış kelimeler zaman zarfı olarak kullanılır: *öŋre* "önce evvel, evvelce" (Eraslan, 2012: 220).
9. *+kAn* ekli kelimeler zaman zarfı olarak kullanılır: *irteken* "önceden", *öŋreken* "vaktiyle" (Eraslan, 2012: 220).
10. Bazı kelime grupları zaman zarfı olarak kullanılır: *ançaka tegi* "bu zamana kadar", *bu künki kün* "bugün", *ol ödün* "o zaman" (Eraslan, 2012: 221).

Tarama Sözlüğünde yer alan zaman zarfları şu şekilde sıralanabilir:

ağardıca: Ağarırken. (TaS. I. 29)

Sabah namazını kılmada isfâr yâni ağardıca kılmak müstehabdır. (Ter. Kurt. XVI. 17)

aḫşam, (ağşam): Akşam. (TaS. I. 65)

Aḫşam olunca kâfir esridi. (Fütuh. XIV. 221)

Oğlancuklarınızı aḫşam vaktında oynamağa koman. (Ferec. XV.387)

aḫşamın: Akşamlayın, akşm vaktı. (TaS. I. 67)

Bir kişinin kız kardaşı ölmüş, varmış aḫşamın göme komuş, gerü gelmişler. (Yüz. Ha. XIV. 182)

alar sabah: Şafak sökmeden evvelki yalancı aydınlık, fecr-i kâzip. (TaS. I. 74)

Alar sabah Dirse Han yerinden örü turdu. (Dede. XIV.12)

alar tan[ıla]: Alar sabah(la), alaca tan(la). (TaS. I. 74)

Alar tangıla yerimden turduğum senin içün. (Dede. XIV. 74)

anda: O zaman. (TaS. I. 137)

Kademinde açıldı çün güller

Medh-hân oldu anda bülbüller (Yuz. Hamdi. XV. 61-1)

andan: Sonra, ondan sonra. (TaS. I. 140)

İmdi men varayım, elin ayağın bağlayayım, andan siz gelesiz dedi. (Dede. E. XIV. 266)

andan gerü, (andan girü): Ondan sonra. (TaS. I. 143)

Öldürü sizi, andan gerü dirildür sizi. (Cev. Es. XV. 11)

aralık[ta]: Ara(da), sıra(da). (TaS. I. 184)

İki biraderi hapiste idi, bu aralıkta fursat bulup anlar dahi çıkup Fas'a gittiler. (Tuh. Ki. XVII. 27)

ayrulduğunlayın: Ayrıldığı gibi, ayrıldığı vakit. (TaS. I. 340)

Ol verdiği sadaka döner, ol veren kişiden ayrulduğunlayın ol fakire vardığı sâat döner. (Müz. XV. 109)

başın: Başta, önce, en başta, ilkin. (TaS. I. 434)

Getirdiler Ya'kub'a düvit kalem

Geldi Şem'un katına eydür babam

Dileğin nedir bana ayt ki bilem

Ne buyurursan bana ayt söyleyem

Ya'kup eydür adını angıl başın

Andan sonra vasfeyle gözüm yaşın (Yuz. Şeyd. XIII. 83)

baya, (bayak): Demin, geçen zaman, az evvelki zaman. (TaS. I. 464)

Baya mırlar idi, şimdi hırlamağa başladı. (Dede. E. XIV. 160)

bıldır, (buldur): Geçen yıl. (TaS. I. 538)

Eger bıldır hac bana karşı geldiyse bu yıl ben hacca karşı varayın. (Tez. Ün. XVI. 39-2)

birisi gün, (biri gün): Öbür gün. (TaS. I. 597)

Birisi gün yine tekrar eyledi

Dest-i ihsanın güher-bâr eyledi (Selâman. XVI. 66)

birisi yıl: Ertesi sene, öbür yıl. (TaS. I. 597)

Birisi yıl yine girdin sen düşe

Öğüt verdin söyledin bana paşa (Yuz. Şeyd. XIII. 34)

buğday gün: Güneşin Sünbüle burcuna girdiği zaman, ağustos ayı. (TaS. I. 682)

Pes ol ikiyi alıp buğday gün Minâ'ya vardı, öğleyi, ikindiyi, ahşamı, yatsıyı buların ile bile kıldı. (Enb. XIV. 173)

buğday günü: Aşure günü, muharremin on ikinci günü. (TaS. I. 682)

Şeyhi buğday günü Basra'da gördüler ve arefe günü Arafat dağında görürlerdi. (Tez. Lâ. XV. 91-1)

buğur: Bundan sonra, bu defa, şimdi. (TaS. I. 682)

...Buğur sormak gerek kim kaçı farizadır, kaçı vacip ve kaçı sünnet. (Tuh. Le. XV. 248)

bugünki gün: Bugün, işte bugün. (TaS. I. 685)

Kıyamet gününde Hak Taâlâ halâyıkı cem'ettiği vakıt münâdi koyup çağırtısar ki bugünki gün kendüyi Allahın affine kim lâyık görürse kalksın. (Câm. Na. XVI. 88)

buncadan berü: Şu kadar zamandır, bu kadar vakıttan beri. (TaS. I. 697)

Süleyman eyitti: Hay şuna razı olmadın mı kim bana boyun vermedin ve buncadan berü kulluğa gelmedin. (Enb. XIV. 642)

çin seher, (çin sabah): Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman. (TaS. II. 923)

... Çin sabah geldiler. (Anter. XIV. 2, 12)

çokdan: Çok eskiden yapılmış. (TaS. II. 935)

Hammamın eyisi tatlı su ile işleyen hammamdır kim kubbeleri büyük, yüksek ola, çokdan ola, bâri kırk yıldan eksik olmaya yapılalı. (Hazain. XV. 46-1)

delimden: Çoktan, çok zamandan beri, eskiden, pek eskiden. (TaS. II. 1068)

Benim Zengi'dir aslım u karaven

Sözüme yalan hâşa kim karaven

Delimden ki Çin ilin illemişem

Dişim yavuz işlere bilemişem (Süh. XIV. 320)

dimin: Demin. (TaS. II. 1160)

Şi'rin sahibi budur kim dimin zikreyledim. (Rahat. XVI. 119)

dün: Gece. (TaS. II. 1312,1313)

Gece saçın çözüp burtardı kaşın

Gözün gün yumdu vü dün açtı başın (Ravza. XV. 16)

dün yarısı[na], (dün buçuğu): Gece yarısı(na). (TaS. II. 1314,1315)

Veziri saraya götürüp taht üstünde oturdular, taâm geldi yimek içmek oldu, dün yarısına dek sohbet ettiler. (Ferec. XV. 11)

dün dulpu: Geceleyin, gece vaktı, bütün gece. (TaS. II. 1316,1317)

Hint ilinde Hiilar adlı bir padişah var idi. Bir dün içinde yedi gez yedi korkulu düş gördü. Kaçan uykudan uyandı yavlak korktu, ol dün dulpu guşadan inledi ve şol kuyruğu kesilmiş yılan gibi… (Kel. XIV. 176)

dün içi[nde]: Gece ortası(nda), gece vakti(nde), geceleyin. (TaS. II. 1318,1319)

Meğer Hanım, bir gün Oğuz otururken üstüne yağı geldi, dün içinde ürktü, göçtü. (Dede. XIV.)

dünin, (dünün): Geceleyin. (TaS. II. 1323)

Arkuru yatan ala tağdan dünin aştı. (Dede. XIV.)

dünle, (dünlece): Geceleyin. (TaS. II. 1319)

Ana eydür yâ oğul, hiç anun yavuz işin bilmezin, evet, dünle çıkardı. (Yüz. Ha. XIV. 182)

erde: Erkenden, erkence. (TaS. III. 1489)

İgen hoştur çıkarmak kızı erde

Yedi yaşında ya erde ya yerde (Güvahi. XVI. 93)

erde ve geçde: Erken veya geç. (TaS. III. 1490)

Erde ve geçde geldüğüme incinmen. (Müslim. XV. 1, 180)

erden, (irden): Erkenden, erken erken. (TaS. III. 1490)

Varasın konacak menzile erden

Okuyasın ledün ilmin Hızır'dan (Tennuri, XV)

ercerek, (errek): Erkence. (TaS. III. 1511)

Kalkın irtelen ercerek varın ol ekininize, bağınıza. (Leys. Mu. XV. 413-2)

erte aşırı gün: Öbür gün. (TaS. III. 1516, 1517)

Mâkir [Fa].: Pes-i ferdâ mânasınadır. Yâni erte aşırı gündür ki yarın değil öbürüsü gün tâbir olunur. (Bûrh. XVIII-XIX. 555)

erte ertesi, (irte irtesi): Öbür gün, daha öbür gün. (TaS. III. 232)

Pes-i ferda [Fa.]: Dahi yarın yâni irte irtesi. (Şamil. XVI. 53)

gelesi yıl: Gelecek yıl, ertesi sene. (TaS. III. 1626)

Olar dahi razı oldular ki gelesi yıl gele, umreyi kaza ede. (Cev. Es. XV. 49)

gider vakıt: Gidecek zaman, mufarakat zamanı. (TaS. III. 1701)

İki gevheri kim, yiğit ile kız

Önünde dururdu, bahada aziz

Gider vakıt anın önüne kodular

Denize girip yine gitti bular (Süh. XIV. 225)

gördükleyin: Görür görmez. (TaS. III. 1771)

İshak anı gördü halden hale vardı, tâkatı tak oldu. Ol kız dahi anı gördükleyin merhaba, hoş geldin… (Ferec. XV. 210)

güçücükten: Pek küçük yaştan beri. (TaS. III. 1849)

Ben ve emmim kızı güçücükten bile büyüdük. (Rahat. XV. 105)

güğem gündüz[ün], (güğe gündüz): Güpegündüz(ün), gündüzleyin, tamamen gündüz iken. (TaS. III. 1850)

Nitekim tavuk göremez gece yol

Güğem gündüzün eyle olmuştu ol (Süh. XIV. 219)

günüz: Gündüz. (TaS. III. 1878)

Müslüman bulursa dutar ol kilâp

Gece hapseder günüz eder azâp (Battal. XVIII. 89)

günüzün: Gündüz vaktı, bütün gün. (TaS. III. 1878)

Zar ü hayran günüzün gezer idim

Şeyh gibi zâviye düzer idim (Man. Tayr. XIV. 173)

ha demi[nde]: Felâket zamanı(nda). (TaS. III. 1893)

Gönüller yıkma, olmagıl dil-âzâr

Ki sana ha deminde buluna yâr (Mih. XV. 192)

ha deyince, (hay deyince): Hemen, derhal, bir anda. (TaS. III. 1906)

Ha deyince hazan olur bağı

Garre olma bahar-ı ömre igen (Nihani. XVI. 12)

hemence: Derhal, hemencecik. (TaS. III. 1911)

İki altun mukabili bir bıçak, kılıç aldın, hemence getür, altunu verelim. (Sic. K. XVI. 5, 117)

hey diyince: Hemen, derhal. (TaS. III. 1916)

Tekür mest idi bindi der-peyince

Sürüp Osman'a irdi hey diyince (Hadidi. XVI. 50)

ısıcakla: 1.Sıcak iken. (TaS. III. 1974)

... Eğer yavrısın içinden çıktığı vaktın ısıcakla alıp kendüye bağlayıp uyusa şunu ister düşünde göre. (Ac. A. XV. 87)

2. Sıcağı sıcağına, arasını soğutmadan. (TaS. III. 1974)

Kaynamış gülbeşer içdüklerinden sonra ısıcakla hukne eyleyeler. (Teshil. XVI.-XV. 59)

içinde: Esnasında, vaktında, arasında. (TaS. III. 2002,2005)

Merkebe bir mıktar buğday yükletip gece içinde yola girdim. (Mevahib. XVI. 74)

Atam bir gün çok kakıdı bana

Söz içinde nesne demişem ana (Süh. XIV. 194)

ikileyin, (ikiledin, ikileyden, ikileydin) (II): Ondan sonra. (TaS. III. 2027)

Var gusül eyle, ikileyin tevbe eyle ola kim şeytan bu vesveseyi senden kese. (Müz. XV. 312)

ilerü, (ileri): Önce, evvel, mukaddem. (TaS. III. 2042)

... Zira biz sizden ilerü geldük ve bizim kitabımız sizin kitabınızdan mukaddemdir. (Leys. Ar. XV. 58)

Atam bildi ahvalimi nideyim

Ben andan ilerü eve gideyim (Süh. XIV. 137)

ilerü zaman[da], (ileri zaman, ilerüki zaman): Eski zaman(da), geçmiş zaman(da). (TaS. III. 2047)

Kavmı ettiler: Ya İsa, yakın zamanda ölmüş ölüleri diritürsün, hüner budur ki ilerü zamanda ölmüş ölüleri diriltesin. İşte Nuh oğlu Sam'ı dirilt, görelim dediler. (Cinan. XV. 93)

imden girü, (imden gerü, imden sonra): Bundan sonra, bundan böyle, şimdiden sonra. (TaS. III. 2066)

Kârvan gider oldu, Merevî Bağdadî'ye eyitti: Ey yâr-ı nîgûkâr ve ey dost-ı vefadar, ibramımız endazeden geçti, imden girü tahfif edelim. (Ferec. XV. 257)

Hak Taâlâ sana emretti kim, imden girü gazâya atlanasın, kılıç bağlanasın. (Si. Da. XIV. 594-1)

imdi: Artık, şimdi, o halde. (TaS. III. 2067)

Kamu tedbir ettiler öldürmeğe

İmdi dilerler aluben gitmeğe (Yuz. Şeyd. XIII. 3)

Süleyman eyitti: İmdi meşrıkta bir oğlan doğdu. (Cennet. XV. 389)

indi, (ındı): İmdi, şimdi. (TaS. III. 2082)

Yan indi ateş-i aşka istedin buldun

Nasihat eyler idim sana her zaman a gönül (Molla. XIX. 312)

Tad ındı şok inkâr eylediğin azâbın lezzetini. (Rahat. XVI. 498)

ir, (er): Erken, erken zaman. (TaS. III. 1488)

Sabah namazını ir kılurdu. (Ta. Sel. XV. 2, 165)

irte, (erte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın. (TaS. III. 1512)

Cihan bir kararında durmaz geçer

Bu yurda gece konan irte göçer (Süh. XIV. 297)

irte gün, (erte gün): Ertesi gün. (TaS. III. 1518)

... İrte gün ki iyd-i şerife dört gün kalır… (Os. Kanun. XVII. 519)

irteki, (erteki): Yarınki, ertesi. (TaS. III. 1518)

İrteki gün bir mesaf dahi kılalım, yahşı erene turalım. (Fütuh. XIV. 45)

irtesi, (ertesi): Ertesi gün. (TaS. III. 1519)

İrtesi gelir iki altun verür

Tâ ki Yusuf yüzünü bir kez görür (Yuz. Şeyd. XIII. 21)

ir iken: Erkence, erken erken. (TaS. III. 2090)

Ben varam ir iken halvette sizi dinleyem. (Tuh. Le. XV. 204)

kabakuşluk: Öğleye yakın olan kuşluk zamanı. (TaS. IV. 2146)

Cümća günü kabakuşluk vaktinde iki rek'at namaz kıl. (Zad. XVI. 130)

kak sonra: En sonra. (TaS. IV. 2178)

Evvel bizi var eyledi envârın îsar eyledi

Kak sonra dîzar eyledi ol Hazrete bîhad düâ (Muham. XV. 513)

kalarda koparda: Oturma ve yürüme zamanlarında. (TaS. IV. 2181)

...Kalarda koparda yerin sorar olsam ne yerdir. (Dede. XIV. 136)

karşu yerinde, (karşu (I)): Yerinde, kendi yerinde, sırasında, sırası gelince. (TaS. IV. 2322, 2323)

Nefs-i emarenin bunun gibi muhalefet edecek nesneleri çoktur, karşu yerinde denile, işitesin. (Müz. XV. 292)

kızılca ikindi[de]: Akşama yakın ikindi vakti(nde). (TaS. IV. 2540)

Mezbur Hasan, yanında dört nefer kimesne ile kızılca ikindide evim üzerine âlet-i harp ile geldiklerinden mâada dün yarısında dahi yine bir biçe kimesne ile gelip ok atıp... (Sic. A. XVI. 6, 536)

kiçi bayram[da]: Kurban bayramı(nda). (TaS. IV. 2555)

Aydıncık celep-keşlerinden Baki bin Hızır kiçi bayramda İslabul'a koyun iletüp… (Sic. B. XV. 11, 226)

kimerde: Bazan, ara sıra. (TaS. IV. 2566)

Bu Nazmi'nin ki sen iki gözüsün

Kimerde bâri bir bak ana Ahmed (D. B. XVI. 71)

kuşluğun: Kuşluk vakti. (TaS. IV. 2754)

Ve eğer matbuh ya nuku' ise kuşluğun içe. (Mü. Şi. XIV – XV. 15)

küçük tevbe[de]: Şaban ayı(nda). (TaS. IV. 2765)

Bak büyük ablan oldu küçük tevbede gelin

Siz de bacınla dâye dadı bir yere gelin (Vasıf. XIX. 46)

oğlan yaşı[ndan beri]: Çocukluk çağı(ndan beri). (TaS.V. 2932)

… Yahut saz dinlese oğlan yaşından beri cümle eylediği ibadet gider. (Saat. XV. 122)

oḫt/oḫtuñ: Vakit, vakitte. (TaS. V. 2941)

Oturdun kişiler yerinde nice

Yerinde oturalar oḫtuñ gece (Ferh. XIV. 80)

olok dem: O anda, o zaman, o vakit. (TaS. V. 2976)

Nereye kim varam başlar kesilür

Kime buşar isem olok dem ölür. (Yunus. XIII – XIV. 22)

olok sâat: O anda, o dakikada. (TaS. V. 2977)

Olok sâat el tutuşup durdular

Sarayın revan yoluna girdiler (Süh. XIV. 139)

orak vaktı[nda]: Hasat zamanı(nda). (TaS. V. 3005)

Kürkü orak vaktında ve orağı kürk vaktında al. (Ata. XV. 6)

öğleyin[den]: Öğle(den). (TaS. V. 3059)

Öğleyinden evvel Tonus'tan koştuk

Uğrumuz Şarkışla yoluna düştük (Saz. Talibi. XX. 735)

öğlenecek: Öğlene kadar. (TaS. V. 3058)

Öğlenecek kalkmaz başımın pusu

Silindi kalmadı kalbimin pası (Kara. XVII. 39)

öñ: Önce, mukaddem, evvel. (TaS. V. 3087)

Gün toğmazdan öñ irte namazın kılgıl ve tulunmazdan öñ öyle ile ikindi namazını kılgıl. (Leys. Mu. XIV-XV. 328-1)

öñdin,(öñdün): Önce, ilkönce, önceden, önden, daha evvel. (TaS. V. 3090,3091)

Mescide cümlesinden öñdin vara. (Münteha. XV. 169)

öñdünden: İlkönce, önceden. (TaS. V. 3095)

Seni yaratmazdan iki bin yıl öñdünden kendi nefsinde şöyle berkettim… (Zad. XVI. 9)

öñdünki, (öñdünkisi): Evvelki, önceki. (TaS. V. 3095,3096)

Ol öñdünki gün şehit olan mü'min… (Rahat. XVI. 36)

öñe: Önce. (TaS. V. 3096)

Lâmii bilmez elif kaddinden artık harf-i rast

Anı başlatmış eliften öñe üstad-ı edip (Lâmii. XVI. 80)

öñ soñ, (öñ soñra): Er geç, önünde sonunda, nihayet. (TaS. V. 3105)

Eşkimle harap olsa nola hane-i çeşmim

Viran olur öñ soñ su yolunda yapılan ev (Mesihi. XV. 87)

öte (I): Sonra, ondan sonra, sonunda. (TaS. V. 3129)

Sizin içinizde ol münafıkların gözcüleri ve casusları vardır ki sizden ne hâl olursa olar işideler, öte müşriklere haber ulaştıralar. (Leys. Ar. XV. 526)

öyledence: Öğleye kadar. (TaS. V. 3151)

Öyledence gezdi. Öyleden sonra evine geldi. (Dede. XVI. 6)

öylesinden: Öyle vaktından. (TaS. V. 3151)

Çün kim yiğitlik çağı geçe, ömrün güneşi öylesinden zevâle dönmüş ola. (Hazain. XV. 18-2)

öyünle: (yemek hakkında) muayyen, belli zamanlarda. (TaS. V. 3153)

…Eğer oğlan kız ise kız doğurmuş avrat südün emzireler, eğer er ise, er oğlan doğurmuş südün emzireler, öyünle emziriler, vakıt vakıt. (Hazain. 10-2)

sabahlaca: Sabahleyin, sabah sabah. (TaS. V. 3213)

Bekür [Ar.]: Kimseye sabahlaca varmak. (Bab. XVI. 1, 21)

soñca: Sonra olarak. (TaS. III. 3507)

Düşelim biz dahi suyu suyunca

Anın ardınca ben sonca sen önce (Şeh. Ş. XVI. 417)

soñrarak: Daha sonra, çok sonra. (TaS. V. 3500)

İlerüki ümmetler zahmetler gördüler yol bellüleyince, Muhammed ümmeti soñrarak geldiler, yolu eylenmiş buldular. (Tuh. Le. XV. 283)

soñuç, (soñucu): Netice, nihayet, en son, âkıbet, en sonra, sonunda. (TaS. V. 3508)

Deyem uğradım dürlü tufana ben

Soñuç olmuşam şah Tufan'a ben (Süh. XIV. 240)

su[da]: Zaman(da), vakit(de). (TaS. V. 3561)

Ol suda kim Rüstem ata atlana

Billidir kim gürzüne kim katlana (Man. Tayr. XIV. 80)

şimden gerü: Bundan sonra, bundan böyle. (TaS. V. 3666,3667)

Gönül var eyleme şimden gerü ah

Eline girdi ol Sultan nagâh (Alâ. XVI. 44)

şimdirek: Şimdi, şimdiki halde, şu sıra. (TaS. V. 3668)

Andan sonra eyitti ki, şimdirek ezan okuyan sen misin dedi. (Kesir. XV. 144)

şindi[dir]: Şimdi(dir). (TaS. V. 3669)

Çü fursat şindidir gelsin görelim

Kimesne sezmeden şehre varalım (Hurş. XIV. 11)

şolok dem: O vakıt, o anda. (TaS. V. 3677)

Dutarlar atı vü ol at idi ol

Ki Sa'lûk'i bıraktı vü duttu yol

Şolok dem ki kıldı nazar şah-ı Çin

Görür kızı tamgası urlu kaçın (Süh. XIV. 162)

şundak: Hemen, o anda, derhal. (TaS. V. 3687)

Şehit bir kimsedür kim kâfirle dokuşup şundak öldüreler, ya bir zâlim anı suçsuz öldüre. (Tuh. Le. XV. 254)

tañ[da]: Şafak vakti(nde). (TaS. V. 3716,3717)

Tesbih idin diyü tañda ve ahşamda. (Cev. Es. XV. 20)

tañla: Sabahleyin, sabah vaktı, sabah olur olmaz. (TaS. V. 3730)

... Ol gece eve geldim yattım, tañla uyandım kendimi mefluç buldum. (Ferec. XV. 427)

tañlacak, (dañlacak, tañlacık, tañlacaḫ): Sabahleyin erken, şafakla beraber. (TaS. V. 3732)

Gündüzün kulluk ederdi, gece giderdi, tañlacak bir dirhem getürürdü. (Yüz. Ha. XIV. 73)

tañlacak tañlacak: Sabah sabah, sabah olur olmaz. (TaS. V. 3734)

Gavd [Ar.]: İrte tañlacak tañlacak taam yimek. (Bab. XVI. 2, 554)

tañladan: Sabahtan. (TaS. V. 3734)

Yemen şahı buları ölü sandı

Saraya tañladan geldi sevindi (Şeh. Ş. XVI. 59)

tañlarak: Şafak söker sökmez. (TaS. V. 3734)

On oğlu hazır oldu kıldı yarak

Gittiler Mısır dapa ol tañlarak (Yuz. Şeyd. XIII. 64)

tañlası: Sabahsı, ertesi. (TaS. V. 3734)

Heman tañlası saflar bağladılar

Biri birin gözetip çağladılar (Şeh. Ş. XVI. 239)

tiz: Çabuk. (TaS. V. 3805)

Ahi Evren Sultan eyitti: Tiz yürün, acele ile şehre irin, cüm'a fevt olmasın. (Bektaş. XV. 239)

tizce: Çabucak. (TaS. V. 3807)

Gurbet illerine gitti efendim

Acep dostlar gine tizce gelir mi (Saz. Şermi. XVIII. 365)

tizceğez: Çabucak, hemen. (TaS. V. 3807)

Yine tizceğez atın atlandı ol

İki dün gün açlığa katlandı ol (Süh. XIV. 185)

tizceğin: Çabucak, hemen. (TaS. V. 3807)

Süheyl'i bulımadı vü tizceğin

Yine döndü seğirdi ana değin (Süh. XIV. 158)

tizcek, (tizcecük): Çabucak, derhal, hemen. (TaS. V. 3808)

Gerektir ki tutucak tizcek öldüreler şöyle ki ıztırap ettürmeyeler. (Yadigâr. XIV. 62)

tizde, (tizden, tezden): Çabucak, pek çabuk, hemen, az zamanda. (TaS. V. 3809)

Tezden ayırdı felek

Vatanda gözüm kaldı (Saz. Zülâli. XIX. 540)

tiz günde: Az vakıtta. (TaS. V. 3810)

Eğer bu işi tiz günde etmezsen hışmıma müstahik olursun. (Müslim. XV. 5, 102)

tiziye: Tezce, çabucak, heman. (TaS. V. 3810)

Kaahir Şah tiziye dönüp Kasım dilâvere geldi. (Müslim. XV. 17, 21)

tizle: Çabucak, derhal. (TaS. V. 3810)

Ve eğer yaprağın kaynatıp tizle üstüne bağlarlarsa şişini dağıta, gidere. (Edviye. XIV. 7)

tizrek, (tizirek): Derhal, çarçabuk. (TaS. V. 3811)

Anı öldür altını al tizrek

İrişgil gidelim hem eyle gerek (Süh. XIV. 242)

üş, (uş): İşte, şimdi. (TaS. VI. 4097, 4099)

Ey kullarım dünyada az zahmet çektinizse üş çok rahatlar görün. (İhlâs. XIV. 49)

üşimdi: Şimdi, şimdiye kadar. (TaS. VI. 4120)

Üşimdi duttu Üsküp üstüne râh

Ki bildim bilmedim deme bil ey şâh (Salâtin. XV. 140)

üş üş*:* Hemen şimdi, derhal. (TaS.VI. 4125)

Gönderirdi dâima şaha haber

Da'vet ittikçe anı sultan meğer

Gelürem üş üş diyüp gelmez idi

Va'deye murtat vefa kılmaz idi (Enveri. XV. 86)

yakıncak[ta]: Yakıncacık, pek yakın(da), çok yakın(da). (TaS. VI. 4217)

Yakıncakta gelürsüz deyü siz de

Diküp göz gözlerüz yolları biz de (Mih. XV. 462)

yarı gece: Gece yarısı. (TaS. VI. 4347)

Felektir öyle mahkûmun ki hurşidi kılur zahir

Eğer yarı gece bezminda lâzım olsa ihzarı (Fuzuli. XVI. 5)

yarındası: Ertesi, ertesi gün. (TaS. VI. 4349)

Yarındası atlandılardı ava

Deniz katına vardılar av kova (Süh. XIV. 299)

yarın gün[ü]: Ertesi gün(ü). (TaS. VI. 4352)

...Evde ayâllerine yetesi nesne yoktur. Hiç yarın günü anmazsın. (Kel. XIV. 85)

yatsun: Yatsı vakti. (TaS. VI. 4395)

Ve ger yatsun eder olsa niyazı

Cemaâtle kılur namazı (Muham. XV. 530)

yayın, (yayuñ): Yazın. (TaS. VI. 4442)

Güz faslında ufunetten olan hastalıklar çoğ olur, şol sebepten kim dürlü dürlü hava tizliğinden olmuş tabiatı tiz munkalip olucu yemişler kim yayın yinir… (Hazain. XV. 23-1)

yeñile, (yeñilece, yeñilice): Yeni, henüz, yeniden, pek yeni. (TaS. VI. 4529)

Bir kafes içinde üç göğersin yavrucağı kodu, birisi henüz çağa yavru, yumurtadan yeñile çıkmış. (Fütuh. XIV. 228)

zamanile: Vaktiyle, bir zamanlar. (TaS. VI. 4803)

Rical-i cah ile hem-hal idik zamanile biz de

Mekin-i mesned-i ikbal idik zamanile biz de (Nabi. XVII-XVIII. 194)

Tarama Sözlüğünde zaman zarfı olarak 124 sözcük türü tespit edilmiştir. Bu zarfların yapıları ayrıca yapılarına göre zarflar bölümünde incelenmiştir. Tarama Sözlüğündeki zaman zarflarının hem basit hem türemiş hem de birleşik yapılı zarflar olduğu ortaya konulmuştur.

Örneğin, kalıplaşmış durum ekleriyle kurulu *yayın (yazın); yatsun (yatsı vakti);* ile edatıyla kurulu *öyünle (yemek vakti), zamanile (vaktiyle);* kalıplaşmış iyelik ekleriyle kurulan *tañlası (sabahleyin), yarındası (ertesi gün);* kalıplaşmış durum ekleriyle kurulan *tañladan (sabahtan);* ok pekiştirme ekiyle kurulu *olok dem "o anda";* sözcük birleşmesiyle oluşturulan *bıldır "bir yıldır"*; ikilemelerle kurulan *tañlacak tañlacak "sabah sabah"*; eylemsilerle kurulu *gider vakit "gidecek zaman"*; bağlama grubu yapısında oluşturulan *erde ve geçde "erken veya geç"* örnekleri tarihi dönemlerde de bu eklerle kullanılmış. Bu örneklerden hareketle Tarama Sözlüğünde tespit edilen zarfların kalıplaşma ve sözcük birleştirmesine olanak sağlayan cümlede anlama göre işlevleri belirlenen yapılar olduğu tespit edilmiştir. Yine yukarıda örneği verilen *tiz "çabucak"* zarfı *tiz-ce, tiz-ceğez, tiz-cek, tiz-de, tiz-iye, tiz-le, tiz-rek* çekim ve yapım eklerini alarak *"çabucak, hemen"* anlamı içinde kullanılmıştır.

I.2. Yer-yön Zarfları

Fiilin yerini, yönünü belirtmek için kullanılan kelimeler yer-yön zarfıdır. Yer-yön zarfları yalın hâlde bulundukları gibi, ad çekim eklerini ve yön gösterme durum eklerini de alarak zarf görevinde kullanılabilirler. Türk Dili alanında yer yön zarfları olarak *al, alın, altın, alt, añaru, arka, art, arkun, asra, ast, aşağı, aşağıda, berü, burada, boydan boya, baştan aşağı, dapa, dışarıya doğru, ırak, içeri, il, ilk, kancaru, kin, kit, kisre, kidin, kök, ködürti, öte, tapa, taşra, tepeden tırnağa, yanında, yan yana, yer yer, uzakta vb.* kelimeler kullanılmıştır Çeşitli kelime grupları da yer yön zarfı olarak kullanılır: *andıran öŋi* "başka yere", *kintik altın* "göbek altında" vb. (Timurtaş, 1992: 358; Öztürk 2017: 84; Hacıeminoğlu, 2019: 70-71; Eraslan, 2012: 210-216; Korkmaz, 2009: 498).

Tarama Sözlüğünde tespit edilen yer-yön zarfları şu şekilde sıralanabilir:

altın yan[ında]: Alt yan(ında), alt taraf(ında), aşağı taraf(ında). (TaS. I.113)

Ol asânın başı iki budağ idi çevgân gibi eğilmişti, altın yanında dişler var idi. (Leys. Ar. XV. 17)

añarlak: Az öte, az ileri. (TaS. I. 123)

Donlarım al gönleğimi at beri

Çıkayım sudan añarlak git geri (Cam. XV. 73)

añaru, (añarı): Öte, ileriye doğru, o bir taraf. (TaS. I. 123)

Süheyl'e dedi imdi dur gel beri

Yaşınma vü oturmagıl añaru (Süh. XIV. 302)

añarurak: Daha ileri. (TaS. I. 125)

Taşı oturduğu yerde tutunmaya, birez ol aradan añarurak gitmek gerek. (Tuh. Le. XV. 247)

añaru yan[ında]: İleri taraf(ta), öte yan(da). (TaS. I. 125)

Ol gördüğün avrat dünyadır, kimseye el vermez, ol çepeller, anın tuzaklarıdır, añaru yanında otlayan Deccal eşeğidir. (Ferec. XV. 384)

anda: 1.Orada. (TaS. I. 132)

Anda olmuştu meğer üç Türk esir

Anları işitti, komadı emir (Enveri. XV.27)

2. Oraya. (TaS. I. 135)

Kamu beğler gelür anda erişür

Düğün içün yarak edüp dürüşür (Dah. XIV. 54)

andan: Oradan. (TaS. I. 142)

Yusuf andan dahi göçer ü gider

Aris şehrine irer bir gün nider (Yuz. Şeyd. XIII. 20)

andan bundan: Şuradan buradan. (TaS. I. 143)

Andan bundan ağaçlar cem ʿeyledi bir çâr-divar üzeri örtülü, için arıttı girdi oturdu. (Ferec. XV.163)

ardından beri: Arkaya doğru. (TaS. I. 189)

Kayd [Ar.]: Ayak bağlayacak tuşak ve bukağu ve kişinin ardından beri iki karıcasını bir yere getürüp sıkacak nesne. (Bab. XVI. 2, 474)

ardıra: Sonraya, arkaya. (TaS. I. 189)

El- muaḫḫaru [Ar.]: Ardıra konmuş. (Terceman. XVI)

ardıradan: Arkadan, geriden. (TaS. I. 190)

Biz ardıradan yel gibi yetevüz

Sımarla ki dutmaya gönlün yavuz (Süh. XIV. 133)

artça: Geriden, arkadan. (TaS. I. 229)

Gerü kalur ağsayu ağsak keçi

Öne geçer her ne var ulu kiçi

Sürü eve kayıtıcak gör nider

Önce giden ol keçi artça gider (Ruşeni. XV. 122)

asra yüz[ü[: Öte yaka(yı), karşı yaka(yı). (TaS. I. 247)

Ol aracuktan yürüyüp denizi

Geçüben buldu varıp asra yüzi (Cam. XV. 32)

aşağa: Aşağı. (TaS. I. 257)

Boğazın berk kıstı, şöyle kim balıkçırın ussu gitti, pes havadan aşağa düştü. (Kel. XIV. 35-2)

aşıru: Aşağı. (TaS. I. 265)

İt baktı bir semiz gövde gördü, kim dilkü, şağal üşmüş yir. Hırsı galip olmuştur, götürdü kendözünü ol kuyudan aşıru attı. (Hazain. XV. 5-1)

berü: Bu tarafa, bu yana, buraya, beriye. (TaS. I. 523)

Yusuf eydür varıcak eve gerü

Kardaşınız aluben dönün berü (Yuz. Şeyd. XIII. 67)

Berü gelgil arslanum oğul! (Dede. E. VIV. 128)

bilelerine: Yanlarına. (TaS. I. 554)

Bu cümle-i etbâću eşbâʿı bilelerine koşup dârü'l-mülk-i kudsden dârü'l-fenâ-yi ünse gönderdi. (Tazarru. XV. 108)

bilemce: Yanımda, beraberimde. (TaS. I. 554)

Kaçıp kurtulumadım aşk elinden

Bilemce görürem her yere gittim (Gülşeni. XIV. 130)

bileñce: Beraberinde, yanında. (TaS. I. 55)

Şol bunduklardan birkaçını al, bileñce olsun, yol canavarların ve mekkârların anınla defćedersin. (Ferec. XV. 379)

bilesinde: Beraberinde, yanında, birlikte. (TaS. I. 558)

Anın bilesinde çok yiğitler tevbe eylediler. (Tez. Lâ. Xv. 257-2)

bu yanadan: Beri yandan, diğer taraftan. (TaS. I. 723)

Çü düğün savulup âhire erdi

Harami ol gece gerdeğe girdi

Eşit imdi bu yanadan acepler

Eşitenler anı yavlak acepler (Dah. XIV. 55)

bu ara[da]: Bura(da), burası. (TaS. I. 670)

Pes bu arada dahi Hak Taâla iki vechile temsil kıldı. (Leys. Ar. XV. 35)

buña: Buraya. (TaS. I. 694)

Der ki Mehmet Âli'm böyle olalı

Böylesin görmedim buna geleli (Saz. Mehmed Ali XIX. 559)

bunda: Burada. (TaS. I. 700)

Yigregi budur ki bunda kırılavuz didiler. (Dede. E. XIV. 273)

bundan: Buradan. (TaS. I. 702)

Hazır ol, tedarük gör, bundan göçevüz. Erenler bize Konya şehrin yurt verdiler anda gidevüz. (Bektaş. XV. 410)

bu yer[de]: Bura(da). (TaS. I. 723)

...Değirmenci şöyle dir: Bu yerde kurt ile yürür koyun, eğer habbeniz giderse ben boyun. (Letaif. XVI. 52)

çevlik[inde], (çevelek, çevlük): Çevre(sinde), etraf(ında), civar(ında). (TaS. II. 874)

Ol bir ottur kim sular çevliğinde biter. (Edviye. XIV. 16)

çevre etraf[lara], (çevre taraf): Etraf, her taraf(a). (TaS. II. 878)

Anların sözünü maćkul görüp buyurdu çevre etraflara âdemler gönderüp… (Bektaş. XV. 11)

çevre yan[a]: Dört taraf(a), etraf(a). (TaS. II. 878)

Öyle tursa, gönlün çevre yana dağıtmasa… (Yuz. Ha. XIV. 89)

dağ aşuru: Dağ arkasında, dağın öbür tarafında. (TaS. II. 965)

Ol vakıt ki Yusufu kuyudan çıkardılar, kardaşları dağ aşuru otururlardı. (Tebareke. XIV. 6-2)

dapa, (depe): Taraf, yön. (TaS. II. 1009)

Sırat dapa sürücek halkı kamu

İblis anda sevine gele amu (Yuz. Şeyd. XIII. 35)

daşra, (daşıra, dışra, taşra): Dışarı. (TaS. II. 1021)

Siz varın desturdur imdi yola

Daşra çıktılar kamu tapu kıla (Yuz. Şeyd. XIII. 80)

değmede (I): Her yerde, gelişigüzel yerde. (TaS. II. 1047)

Kartal dağlarda sarp yerlerde yumurtlar, değmede bulunmaz. (Hay. XV. 15)

depere: Depesine. (TaS. II. 1090)

Depere eyle çaldı ki yarısına dağın iki böldü. (Anter. XIV. 361)

deyre[sinde], (değre): Civar(ında), etraf(ında), çevre(sinde). (TaS. II. 1050)

Bir köyün deyresinde dolandırıp bir dama asa kosalar ol köye dolu yağmaya. (M. Bay. XIV. 41-1)

gerilek: Geriye doğru, az geri. (TaS. III. 1666)

Kitabı açup okudu, hüdhüd birez gerilek varup turdu. (Leys. Ar. XV. 156)

ısra, (asra): Öte, karşı taraf, alt, aşağı, ileri. (TaS. I. 246)

Üşbu yazunun ısra yanında konmuşlardı. (Fütuh. XIV. 35)

içre: İçinde, arasında, içine, … vaktında, -de. (TaS. III. 2008)

Ev içre girmişiz deyyar yoktur

Denilenden bu dem âsar yoktur (Velet. XIII-XIV. 52)

ilerülek: Az ileri. (TaS. III. 2046)

Buradan birez dahi ilerülek yürüyerek gördü kim bir avrat bir kapıdan başın çıkarmış bakar. (Müz. XV. 59)

iley[inde]: Huzur(unda), yan(ında), ön(ünde), karşı taraf(ında). (TaS. III. 2054)

Div ü peri ins ü melek, sever seni her mahlûkat

Hayran olup ileyüñde durmuşturur huri, melek (Yunus. XIII-XIV. 172)

Gördü kim bir cemâat haymesinün ileyinde dururlar. (Yüz. Ha. XIV. 271)

işbu ara[dan], (üşbu ara): Bura(dan). (TaS. VI. 4106)

Üşte ben balığı işbu aradan tutarın sen dahi bil. (Câm. Na. XVI. 66)

kapkarşu: Tam karşu. (TaS. IV. 2247)

Kara yüzlü Sa'lûk'ü kapkarşu

Dururdular ol kavm ile karşu (Süh. XIV. 318)

kıy[ına]: Kıyı(sına), kenar(ına), yan(ına). (TaS. IV. 2525)

Geyik sunun kıyına oturur

Kankı aştan diler ise götürür (Ga. XIV. 249)

kıyında: Yanında, kıyısında. (TaS. IV. 2530)

...Abdullah kıyında dururdu ve sineğin üşelerdi. (Tez. Ün. XV. 102 -2)

kol[a]: Taraf(a), yan(a), cihet(e). (TaS. IV. 2609)

Dedi imdi dur var sımarla ana

Dürüşsün yürümeğe sağdan yana

Kim ol vardığınca yola, il ü boy

Tavar ü kişi bula vü şar ü köy

Eğer sol kola yürüye eyle bil

Ki görmüş ola dolu aslan ü pil (Süh. XIV. 228)

munda: Burada. (TaS. IV. 2811)

Munda bildi Hakk'ı küllîenbiya vü evliya (Nesimi. XIV. 91)

ol aracuk[ta]: Oracık(ta). (TaS.V. 2968)

Zamanla bir dağ dervazesine çıktı baktı… bir tarafta bir ulu şehr-i garip yatur. Revende ol aracukta oturdu, inmeğe korktu. (Ferec. XV. 541)

ol arada: Orada. (TaS. V. 2968)

… Yollarda kona göçe, dere ve derbent geçe bir gün bir mevzıa gelip ol arada oturak eylediler. (Müslim. XV. 10, 12)

ol aradan: Oradan. (TaS. V. 2968)

Söz öğüştür yedi yüz bin er alur

Ol aradan sürdü Hârezm'e gelür (Enveri. XV. 13)

ol araya: Oraya. (TaS. V. 2969)

Ol hılt boşanır, a'za-yi reiselerin kim, üçtür, birisine ya ikisine kim yönelir inmeğe. Ol a'za-i reiseler eğer kuvvetli bulunursa kim def'ede her birinin bir dökecek yeri var, ol araya döker. (Hazain. XV. 28-2)

oralık[tan]: Ora(dan). (TaS. V. 3005)

Oralıktan atın saldı yüğürdü

Gelip hışm ile meydan içre durdu (Şeh. Ş. XVI. 817)

orta[da]: Ara(da), beyn. (TaS. V. 3013)

İhtilâf ola öğüş arta savaş

Niceler ol ortada yitüre baş (Melhame. XIV – XV. 94 -2)

ortalıḫ[da], (ortalık): Orta(da), ara(da), beyn. (TaS. V. 3016)

Kılur beni ser-i zülfü esir kıl ile

Egerçi ben dahi bu ortalıḫda serlenürem (Kadı. XIV. 510)

öñüñce: Önünden, önü sıra. (TaS. V. 3106)

Öñüñce kim kalem gibi baş üzre yürümez

Takdir ömrü hattına şol dem çeker kalem (Şeyhi. XV. 27)

öñün kıçın: Önden arkadan. (TaS. V. 3106)

Karnını yarıp dahi dikti için

Kesti ayaklarını öñün kıçın (Cam. XV. 66)

öte (II): Öbür taraf, ileri. (TaS. V. 3129)

Anı göndürüben uzattı öte

Şah öptü gözünden ü bindi ata (Süh. XIV. 58)

öte yaka[ya]: Karşı taraf(a). (TaS. V. 3133)

Şahzade ve Mübarek, duhteri alıp derya kenarına geldiler, bayağı gemiciyi bulup bunları öte yakaya geçirdi. (Ferec. XV. 149)

özge yana[ya]: Başka taraf(a). (TaS. V. 3168)

Günde bir kez yüzünü gösterir idin sen bana

Şimdi özge yanaya seyran edersin eyle mi (Kadı. XIV.434)

soñunca: Arkasından. (TaS. V. 3510)

Halâyık yeler ardınca önünce

Ulular ah edip ağlar soñunca (Larendi. XVI. 350)

şunda: Şurada, burada, şuracıkta. (TaS. V. 3686)

Şunda biraz toyunca ağlayım. Zira beni yer gök kabul etmeyor, deyip… (Hamza. XIV – XV. 16, 133)

tuş[a[, (düş, tüş): Cihet(e), yol(a). (TaS. II. 1342)

İnes'in limanına varın ve ol tuşa varınca kimseye bildirmen. (Âş. XVI. 144)

üstün yan[ına]: Üst taraf(a), yukarı taraf(a). (TaS. VI. 4097)

İmamı riayet edüp üstadimizsin deyü üstün yanına alır. (Letaif. XVI. 53)

üşbunda, (işbunda): Burada, bu yerde. (TaS. VI. 4108)

Üşbunda kaldım. (Tebareke. XIV. 11-2)

üzere (I): Üzerine, üzerinde. (TaS. VI. 4132)

…Ya'ni rahmetini anın üzere neşreder. (Enfes. XV. 1)

üzresine, (üzresinde): Üzerine, üstüne. (TaS. VI. 4137)

Çünkü can bu tevbeden şerbet içer

Hak anıñ üzresine rahmet saçar (Ga. XIV. 310)

yañaru: Yana, yan tarafa. (TaS. VI. 4269)

Hem Kutayfer razı olur sözüne

Beş bin altun koydular terazüye

Yusuf'u koydu hoca bir yañaru

İndi Yusuf kaldı altun yukaru (Yuz. Şeyd. XIII. 26)

Tarama Sözlüğünde yer-yön zarfı olarak 66 zarf türü sözcük tespit edilmiştir. Yer-yön zarflarının da oluşturulma biçimleri açısından çok farklı örnekleri dikkati çekmektedir. Eski Türkçenin kalıplaşmış yön gösterme eki -gArU nun /g/ ünsüzü erimiş biçimi olan -ArU ve -rU /-rA biçimleri *yañaru "yan tarafa", daşra "dışarı, añaru "ileriye doğru"* ; durum ekleriyle kurulu *andan "oradan", şunda "şurada";* tekrar grubuyla oluşturulan *"öñün kıçın "önden arkadan", andan buradan "şuradan buradan";* sözcük birleşmesiyle oluşturulan *bilelerine "yanlarına";* sıfat tamlaması yapısında kurulan *ol orada "orada";* edat grubu yapısında kurulan *ardından beri "arkaya doğru";* kalıplaşmış zarf-fiil ekleriyle oluşan *dapa "yön", öte "ileri"* örneklerinin tarihi dönemlerde bu eklerle kullanıldığı görülmüştür.

I.3. Tarz Zarfları

Tarz (durum, niteleme, nasıllık/nicelik, tavır) zarfları fiilin ya da fiilimsinin bildirdiği işin, oluşun veya hareketin durumunu, niteliğini veya sebebini belirten zarflardır. Türkçede tavır ve durum ifade eden her isim, tarz zarfı olarak kullanılabildiği için bu zarfların sayısı oldukça fazladır. Bu zarflar basit, türemiş yapıda olabileceği gibi öbekleşmiş yapıda da olabilir. Tarz zarflarının başlıcaları: *agır, akrun, ancılayın, anca, añul, arkun arkun, bazen, bazı defa, belki, böyle, bir ogur, buncılayın, çıgay, elbet, eyle, geñez, gine, yavuz, nice, oñat, terk vb. kelimelerdir* (Hacıeminoğlu, 2019: 66-68; Timurtaş, 1992: 358-359; Öztürk, 2017: 84; Gencan, 1974: 215-219). Tarz zarfları kendi içerisinde nitelik bildirme ve durum bildirme zarfları olarak iki alt gruba ayrılır. Nitelik zarfları, bir hareketin oluşma biçimini ve niteliğini belirten zarflardır. Nitelik bildiren bir söz bir ismi niteliyorsa sıfat, bir fiili ya da sıfatı niteliyorsa zarf görevindedir. Durum zarfları ise, fiildeki oluş ve kılışın durumunu belirten zarflardır. Bu zarflar, benzerlik, pekiştirme, dilek, hatırlatma, kesinlik, tahmin, tekrarlama, şüphe gibi çeşitli işlevler yüklenmiştir (Korkmaz, 2009: 499-516).

Tarama Sözlüğünde tespit edilen tarz zarfları nitelik ve durum zarfları olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Durum zarfları ise anlam çeşitliliğinden dolayı kendi içinde alt başlıklar altında incelenmiştir.

Tarama Sözlüğünde bulunan tarz zarfları şu şekilde sıralanabilir:

I.3.1.Nitelik Zarfları

adım yerde: Adım başına. (TaS. I. 19)

Adım yerde bir akar hûp çeşme

Ki verir her birine nur çeşme (Mih. XV. 254)

açla, (acıla): Aç iken. (TaS. I. 5)

Açla hamama girmek aruk eyler. (Teshil. XVI.-XV. 15)

acılaca: Aç olarak, aç acına. (TaS. I. 5)

Rayyık [Ar.]: Nesne yimeyüp acılaca duran erdir. (Bab. XVI. 2, 337)

açuk: Gülerek. . (TaS. I. 14)

...On ikincisi: Bunların arasında açuk oturmak, kaş kakarak çatup oturmamak gerekir. (Tuh. Le. XV. 387)

alaz alaz: Alaca bulaca. (TaS. I. 89)

Alaz alaz olmuş dağların karı

Gayet güzel olsa yiğidin yarı

O da sevdiğine nâzınan gider (Kara. XVII.173)

alıdu(yle), (aladu): Acele(yle). (TaS. I. 85)

Şol işi bitirmez deyip ta'n ettikleri yeğdir, alıduyle tiz başardı deyip öğdüklerinden. (Kab. XV. 89)

andak: Hemen, o anda, derhal. (TaS. I. 137)

...Eline bir kise girdi, anın içinde ağu var idi, pes anı dahı otlara kattı ve ol kıza verdi, yediği sâat can verdi, andak öldü. (Kel. XIV. 71)

añılcacık: Yavaşça, yavaşçacık. (TaS. I. 153)

El-inbaku [Ar.]: Bir kimesne añılcacık osurmak. (Terceman. XVI. 130)

añılcak, (añulcak): Yavaşça. (TaS. I. 174)

Süleyman anı görüp aklı gitti, Azrail elini añılcak anın göksüne kodu. (Leys. Mu. XV. 165-2)

añluncak: Yavaşça. (TaS. I. 165)

Esed'in ol mahallede ipi çözüldü, Esed añluncak yere düştü. (Müslim. XV. 1,55)

añsuz: Ansızın, birden bire, nâgehan. (TaS. I. 169)

Ve çünki añsuz düşer, tizcek yine zail olur. (Mü. Şi. XIV-XV.71)

añsuzda, (añsızda): Ansızın. (TaS. I. 170)

Kaçar iken nâgeh eteğin basar

Sürçer añsuzda vü yediğin kusar (Man. Tayr. XIV.166)

añsuzdan: Ansızın, birden bire. (TaS. I. 171)

Yaramazlıktan ırağ ol ki yaramazlık gizli oda benzer ki añsuzdan yakar. (Câm. Na. XVI. 99)

añsuzın: Ansızın. (TaS. I. 171)

Çekdi añsuzın elinden aldı. (Dede. E. XIV. 289)

añul, (añıl): Yavaş, sakin, hafif. (TaS. I. 171)

Yaturdu kulun dün gece hastarak

Isıtma tutup hâşa sizden ırak

Şu demde ki yok idi ağzım tadı

Süheyl al çeriyi vü gitgil dedi

Biraz anladım yol bilirem yarı

Ben ardıradan yetem añul yürü

Suçum bu ki dediğini işledim

Sözünü sımadım çeri başladım (Süh. XIV. 169)

añuldan: Hafif hafif, yavaş yavaş. (TaS. I. 175)

…Gücü yetmeyene, bal katalar, añuldan kaynatalar tâ kim kıvama gele… (Edviye. XIV. 31)

arkın, (arẖun, arkun): Aheste, yavaş, ağır, sâkin. (TaS. I. 218)

Arkın meleyen de bulur, katı meleyen de kuzusun. (Ata. XV. 12)

arkun arkun (argun argun, arƣun arƣun): Yavaş yavaş, ağır ağır, hafif hafif, tedricen. (TaS. I. 219)

Arkun arkun gittiler. (Anter. XIV. 2, 228)

Tavşan aslandan geri kalur idi

Arkun arkun korkudan gelür idi (Man. Tayr. (XIV. 251)

arkuncacık: Yavaşçaçık, hafifçeçik. (TaS. I. 220)

Murgı şah alur başını dizine

Su seper arkuncacık gül yüzüne (Cam. XV. 99)

arkuncak, (arkıncak, arƣuncak): Yavaşça, hafifçe, sessizce. (TaS. I. 220)

...Benim meselim şol ebleh uğruya kim biregünün damı üstüne uğruluk ile çıktı. Ev issi duydu, avratın uyandırdı, arkuncak eyitti kim: Ey avrat uğru geldi. (Kel. XIV. 12-2)

arkunluğile: Yavaşça. (TaS. I. 221)

Duta nâzük tenin arkunluğile

İne çâh içine anunla bile (Yuz. Şems. XVI. 178)

arkurı, (arkuru, arkırı): İğri, yan üstü, tersine, aykırı, yanlamasına, karşı, ters. (TaS. I. 221)

Kapu işiği üzerinde arkurı bırakmışlardı. (Dede. XIV. 73)

arpa arpa: Zerre zerre, ufak ufak, ince ince. (TaS. I. 226)

Aradım bu cihanı arpa arpa

Ana erişti fikrim çala çarpa (Hurş. XIV. 70)

Toğranır idi arpa arpa teni

Gözü görünce bir avuç samanı (Şeyhi. XV. 63)

avadan: İyice, adamakıllı, hakkıyle, tamamiyle. (TaS. I. 280)

Şu denli sıktı kuvvetle avadan

Ki tavşancıl yere düştü havadan (Gürahi. XVI. 8)

ayaktan başa: Baştan ayağa. (TaS. I. 308)

Ayaktan başa ol dildar-ı mevzun

Giyindi câme-i lćalin ü gülgûl (Lârendi. XVI. 285)

aylak: Bedava, parasız, ücretsiz. (TaS. I. 328)

Çün biz aylak satarız ol gevheri

Hiçe alan hot ola gey müşteri (Man. Tayr. XIV. 207)

ayruḫsı, (ayruksı, ayruksı): Başka, başka türlü, farklı. (TaS. I. 336)

Çarh benim üstüme ayruḫsı çevrindi. (Fütuh. Xıv. 266)

ayruktan ayruk: Bambaşka. (TaS. I. 340)

Görünür perde çok ayruktan ayruk

Yakîn bil kim gümandır Haktan ayruk (Çeng. Dâi. XV. 161)

azın: Biraz, hafifçe. (TaS. I. 346)

Özenü gerip cüst sığadı kolun

Yayı bağrının içine koyd‘azın (Süh. XIV. 186)

başka başına: Başlı başına, kendi başına, ayrı. (TaS. I. 442)

ʿAned [Ar.]: Yoldan sapmak ve deve başka başına otlayup yürümek. (Bab. XVI. 2, 469)

becid: 1. Çabuk, acele, derhal. (TaS. I. 472)

İplik verdim çulhaya sarıp yumak etmemiş

Becid becid ısmarlar gelsin alsın bezini (Yunus XIII-XIV. 126)

2. Sık sık, devamlı olarak. (TaS. I. 472)

Ayva çekirdeğin lûabın nebat şekeriyle becid içüreler. (Mü. Şi. XIV. -XV. 64-2)

belgülü: Aşikâr, açık olarak. (TaS. I. 490)

Bitikte Yusuf'u sattıkların

Üç aybı var deyuben eyttiklerin

Yazılmıştır ol bitikte belgülü

Ol bitidir bunlara gör ne kılu (Yuz. Şryd. XIII. 85)

berk, (perk): 1. Sağlam, sıkı, muhkem, kuvvetli. (TaS. I. 513)

Pes kendözün balıkçırın boynu üzerine bıraktı ve anın boğazın berk kıstı, şöyle kim balıkçırın ussu gitti. (Kel. XIV. 35-2)

2. Sert, şiddetli. (TaS. I. 516)

Bana berk söyleyip hatırıma tokundu. (Rahat. XIV. 81)

3. Süratli. (TaS. I. 516)

Giderek berk yoruldu. (Müslim. XV. 53)

bir uğurdan, (bir uğurda, bir uğurdane, birgurdane): Birden, defaten, hep birden, birden bire, derhal. (TaS. I. 606)

Yusuf'un kardeşleri iriştiler

Bir uğurdan kapıda çığrıştılar (Yuz. Şeyd. XIII. 10)

bisbütün: Büsbütün. (TaS. I. 610)

Gördü gönlek bisbütün tırtığı yok

Ah kıldı ağladı döğündü çok (Yuz. Şeyd. XIII. 10)

bitünile: Bütün olarak. (TaS. I. 623)

Bezr-i katunayi kavuralar, döğmeyeler bitünile gül yağiyle cerp edeler, bir dirhem kadarı vereler derhal için bağlaya. (Yadigâr. XIV. 11-2)

bu düzene: Bu suretle, bu şekilde. (TaS. I. 679)

Pes yel bekçileri eyittiler: Ya Rabbî, dutmağa gücümüz yetmez, eğer bu düzene eserse, yer yüzündekini cümle helâk kıla. (Enb. XIV. 121)

bütünce: Tamamiyle. (TaS. I. 745)

Olup malihulya emekdarımız

Bütünce verildi ana varımız (Mihnet. XIX.20)

canı azacuk: Sabırsız. (TaS. II. 750)

Behey ayyar ne pek canı azacuk olursun. (Müslim. XV. 34, 8)

cizim cizim: Şerha şerha, dilim dilim, tel tel. (TaS. III. 776)

Anı görücek anın ta'ziminden ve hüsnünden mütehayyir kalup medhuş oldular, akılların yavı kıldılar, ellerin cizim cizim doğradılar. (Leys. Ar. XV. 635)

çağ çağ: Çağıl çağıl. (TaS. II. 787)

Gözettim anda dört ırmağ akardı

İkisi zâhiren çağ çağ akardı (Muham. XV. 130)

çağnam çağnam: Çağıl çağıl. (TaS. II. 793)

Çağnam çağnam kayalarda çıkan su. (Dede. E. XIV. 45)

çalıksı: Çabuk çavuk ve delice. (TaS. II. 809)

Et-te'acrüf [Ar.]:... ve kemal-i sür'at kastıyle nizam üzere yürümeyüp çalıksı lâübaliyane yürüyüşe denir. (Kam. XVIII -XIX. 2, 807)

çalım[da]: Vuruş(ta), vurarak. (TaS. II. 809)

Diri hod bir çalımda öldürülür

Dirilmez ölü ölse il dirilür (Mih. XV. 155)

çalışık[la]: Çalışma(yla), gayret(le) (TaS. II. 811)

Çalışıkla bunu yazdım dileğim duadır ancak

Biniviştem in bekûşiş zi dua behahişem bes [Fa] (Genc. XVII. 51)

çatlu: Çevrelenmiş, sarılmış, dolanmış. (TaS. II. 836)

Gönül kim kevser ile ola çatlu

Ne dan ki acısı olursa tatlu (Hurş. XIV. 70)

çepel, (cipil): Kirli, pis, murdar. (TaS. II. 856, 857)

Şemgand [Fa.]: Kendözünü çepel tutan. (Şamil. XVI. 96)

çepürdük, (çipürdük, çıpurduk): Karışık, çetrefil. (TaS. II. 859)

Bir kişi bu dâstanı eylemiş

İlla lâfzın gey çepürdük söylemiş (Man. Tayr. XIV. 51)

çevrili çevrili: Döne döne. (TaS. II. 879)

Kendüyi tahtı ile havaya çıkarır, salıverir, çevrili çevrili iner iken… (Bektaş. XV. 32)

çevük: Çevik, cevval, canlı, atik, seri. (TaS. II. 881)

At ayağı gölük, ozan dili çevük olur. (Dede. XIV. 30)

çığnam çığnam: Çığıl çığıl. (TaS. II. 889)

Çığnam çığnam kayalardan çıkan su. (Dede. XIV. 24)

çıvıldı, (çıvıldı, çıvıldu): Fısıltı. (TaS. II. 771)

Nazar kılmaz mısın yâ Muhammed şol kimselere kim ortalarında çıvıldı ile söyleşmekten nehyolundular. (Leys. Mu. XV. 370 -2)

değmede (II): Kolay kolay, her zaman. (TaS. II. 1047)

Değmede gelmez vücuda böyle kardeş böyle yâr

Ol vefat ede acep midir ben olsam hasta-hal (Ruhi. XVI. 69)

dersü: Hepsi, kâmilen, baştan başa, hep. (TaS. II. 1117)

Yâ zülkarneyn sen, şehrim, diyarım var dediğin nesneleri mâmur mu sanırsın, bu cihan sarayı dersü bir viran rıbata benzer. (İs. H. XIV -XV. 775)

dıñsuz, (tıñsuz): Sessiz, sâkit, sâkin. (TaS. II. 1134)

Çün bu söz âhirine değdi, hazırlar kamusu dıñsuz durdular, hiç kimse bir söz söylemedi. (Kel. XIV.)

dıñsuzcek, (tıñsuzcek): Sessizce, yavaşçacık. (TaS. II. 1135)

Dürger girip geldi, avratını ma'şukıyle anda gördü, bir sâat anda eğlendi tâ kim döşeğe girdiler; biçare dürger taht altana girdi tâ kim buların temam halvetin müşahede kıla. Bu hal içinde dürgeri uyku kaptı ve uyku içinde ayağını taht altından daşra kösüldü, nâgâh avratın gözü anın ayağına şeş oldu, bildi kim geri gelmiştir; pes dıñsuzcek maćşukuna dedi: Yüce yüce avaz ile eyit gil, ve benden sorgıl kim "Beni yeğrek mi seyersin yoksa erini" çün maćşuk böyle sordu avrat cevap verdi kim:... Hergiz berhurdar olmasın ol avrat kim erini kendi aziz canından bin gez ağırlıklı saymaya... (Kel. XIV. 113-2)

dıñsuzın: Sessizce, yavaş sesle hafiyyen. (TaS. II. 1135)

Oturmuş idi fariğ ü dıñsuzın

Diyeydin güneş görmemişti yüzün (Süh. XIV. 137)

dilli dilince: Hal diliyle, kendine mahsus dil ile. (TaS. II. 1157)

Her kuşede tesbih eder dilli dilince kâinat

Zikri budur kim hazreti sultana sıhhat yaraşır (Ah. Pş. XV. 45)

ditürü: Dikkatle. (TaS. II. 1189)

Saray damma çıktı Şeh Siyavuş

Ditürü baktı gördü yazıya tuş (Hurş. XIV. 86)

bam bam: Dik dik. (TaS. I.395)

Beyrek gideli bam bam tepe başına çıktın mı kız, karmatıp dört yanına baktın mı kız? (Dede. XIV. 59)

dibelik, (dibelek): Büsbütün, tamamiyle, ebedî. (TaS. II. 1139)

Çabaladıkça dibelik batup nâçar olup kaldı. (Müslim. XV. 7, 100)

dike: Dikkatle, kulak kabartarak, dik dik. (TaS. II. 1142)

Yediler dutup etin dike dike

Diñerler halk andan dike dike (Şeh. Ş. XVI. 813)

dilekçe: İsteğe uygun, arzuya muvafık, istenildiği şekilde. (TaS. II. 1149)

Ki Tanrı çü savdı bizim gussamız

Kitab eylemeğe yarar kıssamız

Eriştirdi dilekçe bir araya

Ki hiç kimse bulmaya ger araya (Süh. XIV. 127)

dileksüzrek: İstemeyerek, istemeyerek. (TaS. II. 1151)

... Pes ok bıraktılar. Beni İsrail'den bir sâlih kişiye çıktı kim ol dürger idi ana Yakup oğlu Yusuf derler idi ve ol Meryem'in atası karındaşı oğlu idi. Pes Meryem'i beslemeğe dileksüzrek boyun duttu. (Enb. XIV. 783)

dilgem[ine]: Dilim, dil şeklinde, uzunlamasına. (TaS. II. 1151)

El-huzze [Ar.]: … ve dahi uzununa ve dilgemine kesilmiş et paresine de huzze derler. (Terceman. XV. 268)

dipdirilece: Dipdiri olarak. (TaS. I. 1164)

Dipdirilice tutup kayıt tutup… (Selim. XVI. 239)

dizin dizin: Dizleri üstüne yürüyerek .(TaS. II. 1194)

Dizin dizin olup ayağın turdular. (Şeref. XVI. 349)

döleklik: Temkin, temkinli hareket, vakar, itaat. (TaS. II. 1232)

Tâat içinde sabır eyleye, ol ibadeti sükûn üzre ve döleklik ile edâ kıla. (Müneb. XIV – XV. 386 -2)

dura düşe: Düşe kalka. (TaS. II. 1258)

Rahmetin, fazlın delimdir kalmışa

Hazretine gelmişiz dura düşe (İs. H. XIV – XV. 366)

düşe tura, (düşe dura, düşe duru): Düşe kalka. (TaS. II. 1344)

Becit yel gibi gide düşe tura

Başına yolların hâkin savura (Mih. XV. 169)

düz (I): Düzgün. (TaS. II. 1362)

… Ve gövdesinin ıssısı düz ola. (Mü. Şi. XIV – XV. 20)

eğilic eğilic: Büklüm büklüm, kıvrım kıvrım, eğri büğrü. (TaS. III. 1390)

Menhat [Ar.]: Dere eğilic eğilic olup büklümü çoğalmak. (Bab. XIV. 1, 381)

eksü[süz], (eksi): Eksik(siz), noksan(sız). (TaS. III. 1411)

Rızıkların kesmezin, eksüsüz veririn. (Müz. XV. 250)

eksikli, (eksüklü): Eksiği bulunan, kusurlu, âciz, kemter. (TaS. III. 1412)

...Henüz anın niʿmetlerin hakkının binde birin ödememiş olam ve kendözüm kulluk içinde yavlak eksikli sayam. (Kel. XIV. 76)

emiş karış: Can ciğer, sarmaş dolaş, karma karışık. (TaS. III. 1464)

Bir tağarcığın içinde emiş karış yatur idik

Kırdık bağı badruğı hep olmaz yerden savaş oldu (Lâmii. XIV. 76)

eñlü eñlü: Hızlı hızlı. (TaS. III. 1475)

Tanrı Taâla anın gemisine bir yel veribidi kim anı eñlü eñlü sürdü tâ kim Simurg dağına irürdü elli yıllık yol yürüdü elli dünde. (Enb. XIV. 621)

eñü yañu: Mütehayyir, şaşırmış. (TaS. III. 1476)

İçeri yürüdü kaasıt dineyü

Görüp ol kasrı kaldı eñü yañu (Şeh. Ş. XVI. 63)

epsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan. (TaS. III. 1479)

Neceler durmaz dürüşür dahi karnı aç, neceler epsem oturur genç ü hazâin katında cemʿ olmuştur. (Leys. Mu. XV.333-2)

eveden: Tamamiyle, büsbütün, iyice. (TaS. III. 1568)

Lokmayı kiçirek götüresin, eveden çeyneyesin ki lokma hallola. (Müneb. XIV-XV. 168-1)

geñ, (giñ): Geniş. (TaS. III. 1630,1631)

Hammamın iyisi oldur ki eski ve geñ ola. (Mü. Şi. XIV-XV. 8)

geñez, (geniz): Kolay. (TaS. III. 1634,1635)

Amma sen bu kelimeyi geñez buldun, geñez bulmağın kadrin bilmezsin. (İhlâs. XIV. 134)

geñezde: Kolaylıkla, kolay kolay. (TaS. III. 1637)

Onulur ok u kılıç zahmi tizde

Veli dil zahmi onulmaz geñezde (Delil. XV. 103)

geñezlik[le]: Kolaylık(la), sühulet. (TaS. III. 1638,1639)

İrtesi göçtüler geñezlikle menzile yetiştiler. (Si. Da. XIV. 613-2)

genimce, (geñünce, geñinçe, geniyle, geñüm ile): İstenildiği gibi, isteğe, arzuya göre, rahat rahat, matluba uygun olarak. (TaS. III. 1640,1641)

Bu suda gerek kim genimce yunam

Nice nice kirler içinde yanam (Süh. XIV. 214)

geñlü geñsiz, (geñsüz genin): İster istemez. (TaS. III. 1646)

Ve illâ bir zaman rencur olasın

Ölüben geñlü gensiz nûr olasın (Tennuri. XV. 334)

geñsüzin, (geñsiz, geñsüz, geñsizin): İsteği olmayarak, istemeyerek, ister istemez. (TaS. III. 1647)

Geñsüzin girdim yola halimdir gelen dile

Bir dem derdim demeğe bir dertli bulımayam (Yunus XIII -XVI. 232)

giderek: Gittikçe, gitgide, zamanla. (TaS. III. 1697)

Hayali serv kadinle kalır giderse bu eşk

Feza-yi sinede bir cûybar olur giderek (Nedim. XVIII. 155)

gönülsüzirek: İstemeye istemeye. (TaS. III. 1771)

Pes aklı azlığından gönülsüzirek müselman oldu ve Süleyman'ı katı sevdi. (Enb. XIV. 670)

görklü, (görüklü): Güzel, temi, iyi, mübarek, mukaddes, cazibeli, gösterişli. (TaS. III. 177)

...Evvel ol kim halâl vecihden mal kazanmak, ikinci, ol malı görklü saklamak. (Kel. XIV. 23)

götürü: Bütün, tamam, toptan, hep, büsbütün. (TaS. III. 1793)

Dünyadan götürü el çeküp... (Rahat. XVI. 207)

göze göz: 1. Göz göze, yüz yüze. (TaS. III. 1814)

Göze göz gördü bu kez yüzün anın

Yüze yüz hem işitti sözün anın (Muham. XV. 554)

2. Açıktan açığa, göz göre göre. (TaS. III. 1814)

Ölümün her biri gördü göze göz

Ki Azrail-i vakt idi yüze yüz (Müh. XV. 154)

ḫır ḫır: Hırlaşarak. (TaS. III. 1917)

Yine sen bizim ortamızda bir fitne koparırsın, yine ḫır ḫır cenk itmelü eylersin. (Anter. XIV. 485)

ıldır ıldır: Parıl parıl. (TaS. III. 1937)

Bevârık [Ar.]: Her ıldır ıldır ışalayan nesnelerdir. (Bab. XVI. 2, 327)

ılgınca sılgınca: Hayal meyal, ılgım salgım gibi. (TaS. III. 1941)

Ilgınca sılgınca görünen dağlar

Yoksa Türkmen ili başın boran mı (Saz. Dadaloğlu. XIX. 572)

ılgıt ılgıt: Hafif hafif esmeyi veya akmayı anlatan bir zarf. (TaS. III. 1941)

Ilgıt ılgıt esen seher yelleri

Esip esip yâre değmeli değil (Saz. Kara. XVII. 54)

ırsuzın: Sessizce. (TaS. III. 1972)

Âşık oldu Yusuf'un sıfatına

Arzulardı kim baka suratına

El götürdü dua kıldı ırsuzın

Dilerem yâ Rab görem Yusuf yüzün (Yuz. Şeyd. XIII. 8)

ısuzluk[ta], (işsizlik, ıssızlık): Issızlık(ta), tenhalık(ta), yalnızlık(ta). (TaS. III. 2103)

Gitme bundan kim helâk olmayasın

Hem ısuzlukta arıp ölmeyesin (Cam. Xv. 58)

içerüden içerü: İçten içe, iç içe. (TaS. III. 1999)

Bir kişinin kim birkaç pâre altunu ola içerüden içerü saklar telef olmasın sermayemdir der. (Hazain. XV. 18-2)

için: 1. Gizli, gizlice. (TaS. III. 2001)

Vezire dönüp dedi Fağfur-ı Çin

Bugün tanışalım hele biz için

Ola mı acep ana varmak reva

Ya biz mi okuyalım anı eve (Süh. XIV.)

2. İçinden, içten, yürekten, derunî. (TaS. III. 2002)

Gehi söylenir idi kendözüne

İçin söyler ol kendi kendözüne (Süh. XIV. 95)

incerek: İncecik, narin, zaifce. (TaS. III. 2078)

Ayı gördü ki seher vaktında doğdu incerek. (Enfes. XV. 42)

iri: Kaba, sert, katı, kalın. (TaS. III. 2089)

Varuben iri ve katı söylemen, belki ana ikiniz dahi yumuşak söylen. (Leys. Mu. XV. 13-1)

iti, (yiti): Sert, keskin, şiddetli. (TaS. III. 2127)

Bir gün üstatsız su kenarına soyundu, Şat'a girdi, su iti akardı, Fetih cehte gördü ki kenara çıka, başarımadı. (Kab. XV. 51)

itürü itürü: Sert sert. (TaS. III. 2129)

Şeyhin yüzüne itürü itürü bakmayalar. (Müz. XV. 319)

ivecen, (ivecek, ivecük): Aceleci, acul. (TaS. III. 2130)

Dahi bir âyet içinde… Ya'ni Âdem oğlanı ve Âdem Peygamber ivecen yaratıldı. (Enb. XIV. 107)

ive ive, (eve eve): Acele acele, koşa koşa. (TaS. III. 2133)

İve ive giderdi ve becit yortardı. (Anter. XIV. 55)

kakınç: Hiddet, öfke, sitem, serzeniş. (TaS. IV. 2171)

Gördü kim Ebumüslim beyleri kakınç ile üstüne yürüdü. (Müslim. XV. 235)

kaplayu, (kaplayı): Her tarafı kaplanmış şekilde. (TaS. IV. 2247)

Ol kız geldi Musa'ya katı ta'zim etti, yüzün kaplayu örtmüş. (Leys. Ar. XV. 176)

karış muruş: Karmakarışık. (TaS. IV. 2308)

Gişt-ber-gişt [Fa.]: Bir nevi kızılrak ottur, iplik gibi birbirine karış muruş dolaşur, yere döşenip uzar gider. (Deş. XVI. 45-1)

kaslıdu: Kasılarak, kendini sıkarak. (TaS. IV. 2326)

Yehuda bir kez çağırsa kaslıdu

Hamle kılsanız şehr ehlin korkutu

Bünyamin'i kurtaraydınız alup

Sevinirdim yüzüne baksam görüp (Yuz. Şeyd. XIII. 83)

kaştan kaşa: Uçtan uca. (TaS. IV. 2331)

Fâni oldu ayruğu baştan başa

Yüğrüşüp kurtulmadı kaştan kaşa (Ga. XIV. 415)

katı: 1.Çok, çok ziyade, pek, şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayet. (TaS. IV. 2338)

Avcılar dakı erdiler, gölün yukarısın ve aşağısın katı bağladılar. (Kel. XIV. 40)

2.Ağır, acı. (TaS. IV. 2342,2343)

Ana katı gelse atanın dili

Yiye rûzügârın elinden sili (Süh. XIV. 195)

Danişmende eyitti: Halifeye igen katı söyledün dedi. (Yüz. Ha. XIV. 159)

3.Haşin, şiddetli, sert, kırıcı. (TaS. IV. 2343,2344)

Alıp su arkun arkun katı gitti

Haber vermekliğe Behram'a yetti (Mih. XV. 400)

katı katı: Sert sert, acı acı. (TaS. IV. 2346)

Sen ah ettikçe Nazmi katı katı

O sevdiğin yakışır sana yap yap (D. B. XVI. 48)

katırak: Kuvvetlice, hızla, hızlı hızlı. (TaS. IV. 2349)

Görür on kişi katırak giderler

Hazineden yana azim ederler (Dah. XIV. 30)

kef kef, (küf küf): "Sık sık, derin nefes alarak" anlamına "solumak" fiilinin zarfıdır. (TaS. IV. 2396)

Bir kelp ol kuyu ağzına gelip gayetle susuzluğundan dilini sarkıtıp kef kef solur. (Rahat. XIV. 281)

key, (gey) (II): İyi, iyice, hakkıyla. (TaS. IV. 2461)

Bizi hoş ağırladı key toyladı

Verdi buğday bize görklü söyledi (Yuz. Şeyd. XIII. 68)

kıçın kıçın: Geri geri, geriye doğru. (TaS. IV. 2469)

Niçeme ki gey alpdurur şah-ı Çin

Yüzüme döyümez gönülür kıçın

Öğüş kaçtı önümce kıçın kıçın

Çü gösterdim ana kılıcım ucun (Süh. XIV. 279)

kığıru: Bağırarak, haykırarak. (TaS. IV. 2478)

Kamusu ol Yusuf'a vardı gerü

Atamız öldü deyüben kığıru (Yuz. Şeyd. XIII. 99)

kığış kığış: Şıngır şıngır. (TaS. IV. 2478)

Ayaklarında zencir pâybentleri kığış kığış öterek her bir at… (Ev. XVII. 7, 245)

kıldan kıla: İnceden inceye. (TaS. IV. 2480)

Dirliğin neyidüğün aydayım kıldan kıla

Irak yakın işite has u âm cümle bile (Yunus. XIII – XIV. 87)

Ud karnın şişirip arkası üstüne yatıp

Nakş ü savtı bize kıldan kıla ta'bir etti (Âli. XVI. 47)

kısıru: Zorla, zorlayarak. (TaS. IV. 2518)

Et-telcie [Ar.]: Bir kimseyi bir hususa kısıru ikrah eylemek ya'ni zoraki maal-kerahe işletmek. (Kam. XVIII – XIX. 1,5)

kıykımlu: Çalımlı, şiddetli, muhteşem. (TaS. IV. 2531)

İllâ iğen kıykımlu depinür. (Fütuh. XIV. 20)

kip: Muhkem, iyice. (TaS. IV. 2573)

Dakuptur her biri boynuna bir ip

Buların ucu sende bağlıdır kip (G. Ra. XV. 42)

kirtü: Gerçek, hakikî, sahih, doğru, hak, sadık. (TaS. IV. 2578)

Buların vasfeder halini kirtü

Hadis-i mûtû kable en-temûtû (G. Ra. XVI. 122)

kolayın: Aklına geldiği gibi, kolayca, düşünmeden. (TaS. IV. 2613)

Saçın aklığını ayb eyleyenler

Kolayın söyler anı söyleyenler (Şeh. Ş. XVI. 109)

kollu kolunca: Kol kol, taraf taraf. (TaS. IV. 2619)

Çekildi her yemek yollu yolunca

Düzüldü sofralar kollu kolunca (Güvahi. XVI. 14)

kuru yerden: Asılsız fasılsız, boş yere, sebepsiz. (TaS. IV. 2749)

Ululuk kuru yerden olmaz ana sebep gerek. (Maârif. XV. 190)

küf küf: (Nefes hakkında) sık sık, kesik kesik. (TaS. IV. 2766)

El ve ayağ ile dürüşüp başını salup küf küf solur. (Letaif. XIV. 85)

kükçük: Küçük. (TaS. IV. 2766)

Ba'zı ırmakları büyük kıldı ve ba'zısını kükçük kıldı hikmet ve maslahat ıktizasına göre. (Kesir. XV. 12)

küp küp: Küt küt, güm güm. (TaS. IV. 2773)

Her zamanda gâh çûb-ı bîdâd ile ser-i bîsâmanımızı etbâl-i ehl-i harb ü kıtâl gibi küp küp darbederler. (Şeref. XVI. 246)

mısmıl, (musmul, bismil): Temiz, pâk, tahir. (TaS. IV. 2807, 2808)

Ve illâ nakdin ilte nefs-i mekkâr

Gire mısmıl cihana çıka mürdar (Tennuri. XV. 113)

muş muş, (mış mış): Mışıl mışıl. (TaS. IV. 2812)

İki oğlancukları hayat bulup muş muş uyurlardı. (Rahat. XVI. 248)

nazın nazın: Nazlı nazlı. (TaS. IV. 2829)

Yürü ey şeh nazın nazın

Edelim Hakka niyazın (Saz. Köroğlu. XVI. 44)

olmaz yere: Beyhude, boşa, yok yere. (TaS. V. 2976)

Ömrünü olmaz yere harceylediğin bilmedin

Bunda sen assı didiğin anda idiser ziyan (Eşrefoğlu. XV. 26)

olmaz vakıt: Vakıtsız, zamansız. (TaS. V. 2976)

... Sen kendi cahilliğin delilin Ruşen eyledin ve anlanmaz söz ile bî-vecih mesel getirdin ve olmaz vaktın araya girdin. (Kel. XIV. 71)

oñat, (uñat): Doğru, uygun, iyi, mükemmel, lâyıkıyle, tamam, muvafık. (TaS. V. 2987)

Mire oñat görün bu gelen Beğil ise sizden öndin men kaçarım. (Dede. XIV. 125)

oñatca: Uygun şekilde, hakkıyle, iyice. (TaS. V. 2990)

...Bana destur veresin, varam Ebulkasım'ı oñatca öldürem. (Ferec. XV. 13)

öğürü öğürü, (öğürdü öğürdü): Bağıra bağıra, böğüre böğüre. (TaS. V. 3068)

Ben bunun elinden gördüğüm dertleri dil ta'bir eylemez, kangı birisin diyeyin, dedi ve öğürü öğürü ağladı. (Müslim. XV. 6, 23)

salını salını: Salına salına. (TaS. V. 3269)

...Andan sonra kalktı evine gitti salını salını (Cev. Es. XV. 316)

seğirdi seğirdi: Koşa koşa, seğirdi seğirdi. (TaS. V. 3364)

Pûy pûy [Fa.]: Sür'at ve şitabla gidip gelmek ki yele yele ve koşa koşa ve seğirdi seğirdi ile ta'bir olunur. (Bürh. XVIII – XIX. 164)

sıravardı: Bir sırada, sıravari. (TaS. V. 3457)

Nesr-i tâyir [Fa.]: Gökte üç yıldız adıdır ki terazü yıldızı gibi sıravardı dururlar. (Şamil. XVI. 521)

sızım sızım: Sızlaya sızlaya. (TaS. V. 3467)

Boyn'altununu gerdenine tak dizim dizim

Zendostanı, salın, uğundur sızım sızım (Vasıf. XIX. 50)

sop sop: Sersem sersem. (TaS. V. 3511)

Bu resmile çün gitti üç dün ü gün

Susuzluktan, açlıktan oldu zebun

Yazının içinde ne su var ne çöp

At üstünde gider idi sop sop (Süh. XIV. 230)

suylarınca: Arkalarından, peşleri sıra. (TaS. V. 3602)

Yine düştü buların ardlarınca

Atın çapıp seğirtir suylarınca (Dah. XIV. 308)

suyunca: Ardından, izinden, peşi sıra. (TaS. V. 3603)

Alır Afrasyab'ı dert ile gam

Yürür Keyhüsrev'in suyunca ol dem (Şeh. Ş. XVI. 416)

sümeye: Boş yere, beyhude, körü körüne. (TaS. V. 3619)

Yâ Huzeyme çare yoktur, sümeye zahmet çekersin. (Müslim. XV. 10, 183)

sürtünü sürtünü: Sürüne sürüne. (TaS. V. 3634)

Bir kötürüm kişiye rast geldim sürtünü sürtünü Semerkand'dan on dört yılda Kâ'be'ye varmış. (Rahat. XVI. 23)

tap: 1.Doğru, hatasız. (TaS. V. 3739)

Pâk olmak istesen manendi bat

Yerde tap gez Mesnevi bahrine bat (Ruşeni. XV. 126)

2. Tamamen, büsbütün, hep. (TaS. V. 3739)

Firak oduna tap yakgıl beni sen

Ki cismin yakıcıven mum gibi ben (Işk. XVI. 127-2)

3. Hemen, derhal. (TaS. V. 3740)

Tap oku iftirak nâmelerin

Tap uçar ol haber hamâmelerin (Yuz. Hamdi. XV. 164-1)

tas tas: Şerha şerha, parça parça. (TaS. V. 3767)

Dilde kuruluk hasıl olur, kuruluğundan tas tas yarılır. (Mü. Şi. XIV – XV. 97)

tatlucak: Tatlı tatlı. (TaS. V. 3772)

Bir gün benna, hatunıyle tatlucak söyleşirken baylık, yoksulluk sözü çıktı. Hatun eyitti… (Ferec. XV. 45)

tek (I), (dek): Sessiz, rahat, sakin. (TaS. II. 1062)

Sana tınmayana azâr sanma

Dilin tek tutanı korkar sanma (Şeh. Ş. XVI. 715)

temen: Tamamiyle, tıpkı, ayniyle, hemen. (TaS. V. 3790,3791)

Şeh eydür bize ne tealluk tutar

Çok eğlenmiş idi orandan beter

Ya sarhoşla öğüne düştü Yemen

Ya bir genç bulmuşa benzer temen (Süh. XIV. 161)

top: Bütün, büsbütün. (TaS. V. 3821)

Bu üçünden artık sözüm var benim

Top üşendi canım, eridi tenim (Süh. XIV. 324)

uçtan: Baştan sona kadar, tamamiyle. (TaS. VI. 3896)

Âkıbet şah anlara bulup zafer

Kıldı uçtan anları zir ü zeber (İs. XIV-XV. 592)

uçtan uca: Baştan başa. (TaS. VI. 3896)

Köşkler vere köşk içinde taht yüce

Dürlü döşekler döşenmiş uçtan uca (Yuz. Şeyd. XIII. 55)

uğruladın: Gizlice. (TaS. VI. 3914)

Fisafis [Fa.]: İsm-i savttır ki fısıldı mânasına ki uğruladın söylenür. (Deş. XVI. 158-2)

uğurlayın, (uğrulayın): Hırsız gibi, gizlice, sessizce. (TaS. VI. 3918,3919)

Pes Kelile'ye karındaşlık göynüğü ve sohbeti şefkati belirdi, uğurlayın Dimne'yi görmeğe vardı. (Kel. XIV. 68)

uğrunca, (uğrun): Gizli, gizlice. (TaS. VI. 3922, 3923)

Gizlice, uğrunca severim seni

Sırrımı kimseye bildirme beni (Saz. Öksüz. XVI. 27)

uğrun uğrun: Gizli gizli. (TaS. VI. 3924)

Ben doydum usandım güzel sevmeden

Uğrun uğrun selâm salıp durmasın (Saz. Emrah. XIX. 600)

ufam ufam: Zerre zerre, ufacık ufacık. (TaS. VI. 3901)

Rig rig [Fa.]: Zerre zerre ki ufam ufam ta'bir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 311)

uvak: Ufak, küçük, kırıntı. (TaS. VI. 4013)

Koyun etin, ya tavuk etin uvak doğrayalar. Sen onu dirşüreydin. (Teshil. XIV-XV. 32)

uz: Ustaca, münasip, uygun, muvafık, doğru. (TaS. VI. 4047)

Yedi kat gökte yedi yıldız kodu

Her birin yerli yerinde uz kodu (Ga. XIV. 455)

vara vara: Gittikçe, gitgide. (TaS. VI. 4147)

Ve ol danelerin her biri beyza-i nâme ile beraber idi ve beni Âdem tarik-i küfre gitmekle vara vara sağîr oldu. (Men. Av. XVI. 107)

vardıkça, (vardığınca, varduğunca): Gittikçe, gitgide. (TaS. VI. 4148)

... Ol hiyaneti işitüp mütegayyir oldum, ana dil-hoşluk verdim; şeb ü rûz vardıkça aşkım ziyade oldu. (Ferec. XV. 404)

yalañuz, (yalavuz, yalguz, yaluñuz): Yalnız. (TaS. VI. 4230)

Kurt yedi anı yalañuz kalmışam (Yuz. D. XIV. 66)

yalıñaç, (yalın aç): Çıplak, yoksul, muhtaç. (TaS. VI. 4243)

Men hoş idem bunca atâlar sana

Hasta olam gelmeyesin sen bana

Böyle yatam hasta olup yalıñaç

Olubeni gâh susuz gâh aç (Ruşeni. XV. 120)

yalıncak, (yalıncağ): Çıplak, üryan, cascavlak. (TaS. VI. 4244)

Kaçan yazuk işledi, avreti açıldı ve üstünden uçmak donu uçtu. Pes Âdem yalıncak kaldı. (Enb. XIV. 114)

yapça: Yavaş, yavaşça. (TaS. VI. 4295)

Bir kes kadılığa müptela olsa, iki hasmin birine ziyade unf ile çağırıp, birine yapça söylemesin. (Nasayih. XVII. 253)

üşbula, (işbula, üşböle): Böyle, böylece, işte böyle, bu şekilde. (TaS. VI. 4106, 4107)

Kaçan Süleyman ol kürsiye ağmak dilerse ayağın en aşağı basacak üzre kor idi. Pes kürsi ne kim üstündeki birle şol yüğrük değirmen çevrilir gibi çevrilir idi ve ol tavuslar ve kerkesler kanatların açarlar idi ve ol iki arslan pençelerin açıp ve kuyruklarıyla yeri vururlar

idi ve her ayak nerdü bana kim Süleyman kademin koyadı, kürsü ve ol kuşlar ve arslanlar üşbula harekete gelirdi. (Enb. XIV. 635)

yap yap, (yap): Yavaş yavaş, usul usul, sessizce. (TaS. VI. 4305)

Bir nevbette uzun uzak yap yap yimek yaramazdur, belki bir nevbette tizrek yimek yeğrektür. (Yadigâr. XIV. 6-1)

yarmuru yarmuru: Yalvara yalvara. (TaS. VI. 4360)

Çü işitti Nakkaş bildi yakin

Ne kim ol gümanıydı oldu hemin

Öğüş zarlık etti kıldı hurûş

Dedi ey diriga bu kez bildim uş

Hem ağlar iğen yarmuru yarmuru

Öğüş içti andı eyitti gerü (Süh. XIV. 172)

yaşın yaşın: Gizli gizli, için için. (TaS. VI. 4383)

Kul Mehmet bunu böyle söyledi

Söyledi de yaşın yaşın ağladı (Saz. Kul Mehmet. XVI. 20)

yavuz, (yavız): Fena, kötü. (TaS. VI. 4418)

Hasudlar Ayas'ı sevmediler, Sultan Mahmud'a yavuz anlattılar. (İhlâs. XIV. 80)

yönünce: Gerektiği şekilde. (TaS. VI. 4692)

Hammamdan çıkarıcak kulağın anulcak soralar, kalan a'zasın sağayalar yönünce. (Hazain. XV. 10-1)

yayanca: Yaya olarak. (TaS. VI. 4441)

Hoş ola, da'vete icabettir varalım, amma bizim yayanca yürümeğe safamız vardır. (Bektaş. XV. 223)

varı varı: Gide gide, gitgide. (TaS. VI. 4152)

Sakın mazlumdan kim nâliş eyler

Ki nâliş varı varı çok iş eyler (Tibr. XVI. 80)

Tarama Sözlüğünde nitelik zarfı olarak 176 zarf örneği tespit edilmiştir. Tespit edilen nitelik zarflarının hem basit hem türemiş hem de kelime grubu yapısında olduğu ortaya konulmuştur. Örneğin, kalıplaşmış durum ekleriyle kurulu *tizde "çabucak, uçtan "baştan sona kadar";* yapım ekleriyle oluşturulan *uğurlayın "hırsız gibi", kakınç "öfke", görklü "güzel";* ile edatıyla kurulan *açla "aç iken";* sözcük birleşmesiyle oluşturulan *yalıñaç "yalnız", sıravardı "bir sırada";* zarf-fiil ekleriyle kurulan *vardıkça "gittikçe", götürü "büsbütün";* tekrar grubuyla kurulan *varı varı "gide gide", yarmuru yarmuru "yalvara yalvara*"; sıfat-fiil grubuyla oluşturulan *olmaz vakit "zamansız"* zarfları tarihi dönemlerde de bu eklerle kullanılmıştır.

I.3.2. Durum Zarfları

I.3.2.1. Benzerlik Bildiren Zarflar

ancılayın: Onun gibi, o kadar, öyle. (TaS. I. 129, 130)

Hazreti Ömer, hilâfette bir dirlik dirildi ki kimesne ancılayın dirilmedi. (Tazarru. XV.279)

anlarcılayın: Onlar gibi. (TaS. I. 164)

Ol mürdar işten sakmanlar anlarcılayın helâk olmayalar. (Cinan. XV. 108)

bayağı: Eskisi gibi. (TaS. I. 463)

Hatırıma ol günler geldi, derdim bayağı oldu. (Anter. XIV. 2, 35)

bayağılayın: Eskisi gibi. (TaS. I. 464)

Heman aklı gitti, bayağılayın değildir. (Anter. XIV. 2, 415)

Ol pâreler birbirine ulaştılar, dirildi yine bayağılayın oldu. (Tez. Lâ. XV. 718-2)

bencileyin: Benim gibi. (TaS. I. 502)

Bencileyin gören kişi ben sevdiğimin yüzünü

Deli ola dağa düşe yavu kıla kendözünü (Yunus. XIII-XIV. 110)

Bencileyin yüzü kara gelmemiştir hiçbir dahi

Ben ettiğim yazukları etmemiştir hiçbir dahi (Eşrefoğlu. XV. 41)

beyle: Böyle. (TaS. I. 527)

Beyle diyüben bitiye yazdılar

Her biri kardaşlığından bezdiler (Yuz. Şeyd. XIII. 16)

bizcileyin: Bizim gibi. (TaS. I. 625)

Bunlar dahi bizcileyin namaz kılurlar, oruç dutarlar. (Yüz. Ha. XIV. 194)

bularcılayın: Bunlar gibi. (TaS. I. 690)

Yusuf eydür: Bu sağ der ki: Yâ melik işbu kavm ki gelüp durmuşlarıdır, hiç senin katına bularcılayın yalancı kavm bir dahi gelmemiştir. (Leys. Ar. XV. 653)

düz(II): Müsavi, birbiri gibi. (TaS. III. 1362)

Pes Âdem Aleyhisselâm zürriyeti içinde sağ ve sayru ve görklü ve çirkin ak ve kara gördü eyitti: Yâ Rabbî bunları neçün düz yaratmadın. (Enb. XIV. 102)

erene: Erce, er gibi, erkekçe. (TaS. III. 1495)

İrteki gün bir mesaf dahi kılalım, yahşı erene tutalım. (Fütuh. XIV. 45)

erinleyin: Kocası gibi. (TaS. III. 1499)

... Ve Ecep melikin bir avratı var idi kim ana Urbil derler idi. Kaçan Ecep kancasa gitse raiyyet üzere anı halife kor did ve ol avrat erinleyin divana çıkar idi. (Enb. XIV.523)

eyle: Öyle. (TaS. III 1582)

Kuyuda geldi Yusuf'a Cebrail

Selam verdi kim yâ Yusuf eyle bil (Yuz. Şeyd. XIII. 13)

eylesine: O tarzda, öylesine. (TaS. III. 1590)

Kârban halkı ne didiyse karıcuk dahi eylesine haber verdi. (Müslim. XV. 1,9)

gereğince: Lüzumu kadar. (TaS. III. 1657)

Didiler bir karıcuktur bunamış

Zaman anı gereğince kınamış (Ravza. XV. 99)

gerekçe: Gereği gibi. (TaS. III. 1659)

Gerekçe bişdi kalya vü boranı

Şu denlü döktüler yoktur oranı (Dah. XIV. 85)

gereğinleyin: Lüzumu kadar, gereği gibi, iyice. (TaS. III. 1657,1658)

Ulema, hükema geldiler anların beyanını bu hâlayık gayet anlasın deyü bildirdiler kim hiç müşkil kalmaya, bu yaradılış nedir, nicedir gereğinleyin bileler. (Hazain. XV. 48-1)

kolayına: Bildiği gibi, kolayına gelen şekilde. (TaS. IV. 2613)

Ey server-i Hata vü Huten, İskender senin kim idüğünü bilmez, öz kolayına ne gerekse söylenmiş. (İs. H. XIV – XV. 679)

Sofi kakıdı Şeyhi'ye aşk andığı içün

İşitmezem sözün ko çağırsın kolayına (Şeyhi. XV. 151)

okurca: Okurcasına, okur gibi. (TaS. V. 2951)

Pervane nice bahsede haddinle nârda

Mısbah okurca sûhteciktir kenârda (Âli. XVI. 175)

öylelik: Öylesine, öyle bir, öylece. (TaS. V. 3151)

Kafdağından bir taşı şöyle attılar bana

Öylelik yola düştü yüzeyazdı yüzümü (Yunus. XIII – XIV.)

sencileyin: Senin gibi. (TaS. V. 3382)

Melek-sıfatsın i(ey) huri yerin çü cennettir

Beşerde sencileyin dutmayam sulâle düşer (İbrahim. XV. 149-1)

sizcileyin: Sizin gibi. (TaS. V. 3493)

Eğer uçar kuşlar, otlar hayvanlar ölümü sizcileyin bilselerdi hergiz semüz et yimeyelerdi. (Tebareke. XIV. 30-2)

sulayın: Su gibi. (TaS. V. 3573)

Güneşten tulunur gizlenir aydan

Sulayın kim yuyınur değme çaydan (Işk. XIV. 140 – 1)

şöyle: Öyle, onun gibi, olduğu gibi. (TaS. V. 3682)

Sinek hortumunu filin derisine şöyle baturur ki biregü barmağın paluzeye baturımaya. (Tebareke. XIV. 23-1)

şunculayın: Şunun gibi. (TaS. V. 3686)

Dilersen kim sen dahi ol mertebeye iresin, dinünde şunculayın kavi olgıl. (Yüz. Ha. XIV. 160)

şunuñ bigi: Şöyle, öyle, şu gibi. (TaS. V. 3688)

Şunuñ bigi öğrendi ol dânişi

Ki bahsedemezdi anınla kişi (Süh. XIV. 26)

I.3.2.2. Birliktelik Bildiren Zarflar

ayak beraber: Beraberce, hep birden .(TaS. I. 301)

Asakir-i İslâmın yayasiyle atlısını ayak beraber saldırtalım. (Ev. XVII. 356)

bile: Birlikte, beraber. (TaS. I. 550)

Dediler ki biz dahi sizinle bile varalım, arka bir edelim oları aslıyle helak edelim. (Leys. Ar. XV. 239)

bilece: Birlikte, beraber. (TaS. I. 552)

Uçardı ördek ü kaz ile her baz

Yürürlerdi bilece gösterüp saz (Salâtin. XV. 12)

bilesince: Beraberinde, yanında, birlikte. (TaS. I. 557)

...Katına geldim, âdetçe önüne taâm getirdim bilesince yidim, oturdum. (Ferec. XV. 404)

bir gezden, (bir kezden): Birden, hep birden. (TaS. I. 598)

Kaçan Tanrı Taâlâ bulara söz söylemeğe destur verse bir gezden eydürler: Lâilâhe İllallah. (Enb. XIV. 9)

ertelü gecelü, (irtelü gicelü): Sabahlı akşamlı, sabah akşam. (TaS. III. 1518)

Oruç tutmağa gücü yetmezse altmış yoksulu ertelü gecelü doyursa gerek. (Tuh. Le. XV. 349)

ikiyle: İkisiyle. (TaS. III. 2029)

Adl ü kılıç padişahlıkta gerektir bil bayık

Bu ikiyle hasıl olur iki cihan dileği (Kel. XIV. 43)

3.2.3. Varsayım Bildiren Zarflar

sanasın, (diyesin, sanaydın, diyeydin): Sanki, güya, sanılırdı ki. (TaS. II. 1190,1191)

Zeliha halini tanlamadılar

Sanasın işidüp anlamadılar (Yuz. Şems. XVI. 306)

I.3.2.4. Karşılaştırma Bildiren Zarflar

aşağrak, (aşağarağ, aşağarak): Daha aşağı, aşağıca, bir derece aşağı. (TaS. I. 261)

Dahi kendözünü ol bildiğin miktardan dahi aşağrak göster. (Kab. XV. 92)

ayruksırak: Daha başka türlü. (TaS. I. 340)

Kamu evlerden bu ev ayruksırak

Ev içinden kapuya yavlak ırak (Ga. XIV. 524)

çirkinden çirkin: Büsbütün fena. (TaS. II. 925)

Ettim hasım üç olursa nice olur? Etti kim çirkinden çirkin olur. (Rahat. XVI. 360)

değerirek: Dağa değerli, çok değerli. (TaS. II. 1038)

Sohbete sonra varan daha değerirek olur. (Ata. XV. 42)

eksükirek, (eksikrek): Daha eksik, çok eksik, kemter. (TaS. III. 1426)

Ol ottan mıktar-ı mu'tedilden eksikrek katalar. (Akr. XV. 25)

gecirek: Geç, geççe, pek geç. (TaS. III. 1614)

Biz âhir gelirdik size tapuya

Gecirek irişmesevüz kapuya (Süh. XIV. 50)

genezrek, (geñezrek, geñizrek): Daha kolay, daha uygun. (TaS. III. 1639, 1640)

Yâ Ebazer, seni bir amele kulağuzlayayım kim ibadetlerin geñezreği olsun. (Cennet. XV. 312)

görklürek: Daha güzel. (TaS. III. 1781)

İbrahim Aleyhisselâm eyitti: Cümle ömrüm içinde ol yedi günden tatlurak ve görklürek görmedim. (Enb. XIV. 151)

ẖoşırak: Eyice, daha iyi. (TaS. III. 1926)

Mâlik bir gün sayru oldu, gerü ẖoşırak oldu. (Tez. Ba. XV. 62)

ilerükiden: Evvelkinden, eskisinden. (TaS. III. 2046)

İlerükiden hali oldu beter

Ki ger bulsa canını oda atar (Süh. XVI. 32)

ilerürek: Daha önce, daha ileri. (TaS. III. 2046)

Tahiyyat sırrın hod ilerürek yazduk. (Tuh. Le. XV. 278)

ilkirek: En önce. (TaS. III. 2061)

Suyu dökmemek yeğ idi ilkirek

Çü döktün sen imdi teyemmüm gerek (Ferh. XIV. 84)

kiçirek, (giçirek, kiçürek, küçürek): Küçücük, küçükçe, daha küçük, ufarak, ufacık. (TaS. IV. 2556)

Lokmayı kiçirek götüresin eveden çeyneyesin ki lokma hallola. (Müneb. XIV–XV. 168–1)

koyurak: Koyuca. (TaS. IV. 2686)

Kabı çıkmış buğday ununu süt ile yağ ile koyurak bişireler yidireler. (Hazain. XV. 11 - 2)

öñdüñrek, (öñdünürek): Daha önce. (TaS. V. 3096)

Ahşamdan öñdüñrek hâb haram geldi. (Saa. Pend. XVI. 110)

öterek: Uzakca. (TaS. V. 3132)

Ben bilmezem ol size va'de olunan günü yakın mıdır yoksa ol gün ile sizin aranızda dahi öterek müddet mi kaldı. (Leys. Mu. XIV-XV.429-1)

soñrarak: Daha sonra, çok sonra. (TaS. V. 3508)

İlerüki ümmetler zahmetler gördüler yol bellüleyince, Muhammed ümmeti soñrarak geldiler, yolu eylenmiş buldular. (Tuh. Le. XV. 283)

uzrak: Daha uygun, daha elverişli. (TaS. VI. 4054)

Süleyman eyitti: İkinize dahi kolaylı ve uzrak hüküm bundan ayruksıdır. (Enb. XIV.602)

yanarak: Daha öteye, öbür yana. (TaS. VI. 4269)

Zaster [Fa.]: Ol yanaraktan demek olur. Meselâ fülân bir kişi bir yerde oturmuş olsa kalk ol yanarak otur demek olur. (Deş. XVI. 107-1)

yeğinrek: Daha ağır, daha şiddetli. (TaS. VI. 4481)

Mukallit kâfirlerin azâbı yeğinrek olur, muhakkak kâfir azâbından. (İrşad. XV. 417)

yeğrek, (yeğirek, yiğirek, yiğrek): Daha iyi, müreccah, efdal, elyak, üstün. (TaS. VI. 4484,4485)

Yâ ana, bu iki emri sen yeğrek bilürsün, buyurursan Mekke'ye varayım, yok dirsen Medine'ye döneyim. (Si. Da. XIV. 68)

yukarurak: Daha yukarı, daha yüksek. (TaS. VI. 4706)

Din içinde hiç ibadet öğüt vermekten yukarurak yoktur. (Tuh. Le. XV. 228)

I.3.2.5. Pekiştirme Bildiren Zarflar

añul añul, (añıl añıl): Ağır ağır, usul usul, yavaş yavaş, tedricen. (TaS. I. 173)

Yüklü avratlar añıl añıl hareket eyliyeler. (Teshil. XIV- XV.21)

...Cem' oldular dediler kim bu tedbirimizi añul añul söyleşelim, katı katı söylemeyelim. (Leys. Ar. XV. 443)

apañsına: Apansızın. (TaS. I. 176)

Birisi apañsına katı sevinmek, ikinci katı kakımak. (Kab. XV. 159)

apañsızda, (apañsuzda): Birdenbire, ansızın. (TaS. I. 177)

Bu düzgün ile yazıya çıktılar

Apañsızda çepçevreye baktılar (Süh. XIV. 162)

apul apul: İki yana sallana sallana. (TaS. I. 180)

Andan Pehlevan-ı âlem apul apul gelüp sandalide Fâris'in yanında karar eyledi. (Müslim. XV. 2, 81)

ardın ardın: Geri geri, arkaya doğru. (TaS. I. 187)

Tebliğ-i meram temam olduktan sonra kalkup ardın ardın gider. (Cihan. XVII. 155)

ayak ayak: Derece derece, basamak basamak, adım adım, yavaş yavaş. (TaS. I. 300)

Başterde kürekçileri kartal kanadı yâni yap yap çeküp ayak ayak gideler, sür'atle ulak gemisi gibi gitmeyeler. (Tuh. Ki. XVII. 144)

ayruktan ayruk: Bambaşka. (TaS. I. 340)

Görünür perde çok ayruktan ayruk

Yakîn bil kim gümandır Haktan ayruk (Çeng. Dâi. Xv. 161)

azın azın: Azar azar, yavaş yavaş, az az. (TaS. I. 347)

Azın azın bu ömrün geçesidür

Sorarsın sen bu ayin nicesidür (Yunus. XIII-XIV.47)

Anınçün ki bu aşka katlanmazın

Eridi tenin külli azın azın (Süh. XIV. 2, 95)

basberaber, (besberaber): Tamamiyle beraber. (TaS. I. 523)

Tac-ı şah ü külâh-ı dervişe

Basberaber konar gubar-ı fena (Hâleti. XIV. 128)

baş baş: 1.Teker teker. (TaS. I. 423)

Ecel yastığına koyucağız baş

Kığırdı beğlerini didi baş baş (Işk. XIV. 175-2)

2. Baş başa. (TaS. I. 423)

Kemerler anda kim baş baş çatılmış

Kemandır her biri tîri atılmış (Şeref. XIV. 330)

baturu baturu: Batıra batıra. (TaS. I. 457)

Kargaya şeker versen yüzüne bakmaz, cife ister kim burnun baturu baturu yiye. (Müz. XV. 31)

buldur buldur: Tane tane, damla damla, boncuk boncuk. (TaS. I. 692)

Buldur budur gözlerinüñ yaşı akar. (Dede. E. XIV. 113)

burcu burcu, (burca burca): Güzel kokuyu anlatmak için kullanılan bir zarf. (TaS. I. 706)

Yel urdukça dertli dolap iniler

Burcu burcu kokar gülü Hama'nın (Kara. XVII. 139)

burkun burkun: Bükük bükük, kıvır kıvır. (TaS. I. 708)

Fetil [Ar.]: Bükülmüş ip ve burkun burkun olmuş ot. (Bab. XIV. 1, 414)

cızlandurdı cızlandurdı: Yavaş yavaş. (TaS. II. 772)

...Başı anunla yuyalar... gerektir kim ince lülesinden başa cızlandurdı cızlandurdı dökeler. (Akr. XV. 477)

çap çap: Şapır şapır. (TaS. II. 824)

Acı ayran tökülende çap çap içen. (Dede. E. XIV. 46)

Kanlı kuyruk üzüp çap çap yudan. (Dede. E. XIV. 46)

çıp yalıncak: Çısçıplak, çırılçıplak. (TaS. II. 903)

Biregü avratın çıp yalıncak koçsa abdesti sır. (Tuh. Le. XV. 250)

desdeğirmi: Yusyuvarlak. (TaS. II. 1121)

Zevale [Fa.]: Her nesne ki top gibi yusyuvarlak ve desdeğirmi ola. (Caf. XVI. 75-2)

didim didim: Didik, didik. (TaS. II. 1141)

Ol kâfiri didim didim eyleyüp her canipten sokup… (Rahat. XVI. 334)

Tadarsa bir kişi vaslım şarabın

Didim didim yinüz bağrım kebabın (Veyse. XVI. 91-2)

ditmik ditmik: Didik didik. (TaS. II. 1186)

Etlerini ditmik ditmik ederek geçüp giderler. (Rahat. XVI. 517)

dolap dolap: Dolu dolu, bol bol. (TaS. II. 1202)

Dolap dolap ağ sütümü emzirdiğim. (Dede. XIV. 84)

dolu dolu: Dolu olarak. (TaS. II. 1207)

Dost elinden dolu dolu

Sarhoş oldu içti gönül (P. S. Ab. XVI – XVII. 41)

dübdüz/düpdüz: Kâmilen, baştan başa tamamiyle. (TaS. II. 1299, 1325)

Heman dem tuttu pervaz ağmağa yüz

Kanadı kapladı dünyayı dübdüz (Hurş. XIV. 16)

dürüm dürüm: Büklüm büklüm, dürülmek, dönerek. (TaS. II. 1335)

Ol sahranın tozun dürüm dürüm idüp havaya ağdırır. (Hamza. XIV. – XV. 26, 89)

tuş tuşa, (düş düşe): Taraf taraf. (TaS. II. 1343)

Şah buyurdu kim ol cezireyi avlayalar, göreler kim acayip, garayip ne ele girer; kaçan ki çeri tuş tuşa dağıldılar. Kaytas-ı Yunanî giderken karşısından gördü kim bir minare kadli canavar sürmüş kendüye geliyor. (İs. H. XIV – XV. 220)

giç giç: Ağır ağır, yavaş yavaş, fasılayle, kesik kesik. (TaS. III. 1696)

Ve eğer giç giç hareket eylerse bürudete delâlet eder. (Mü. Şi. XIV -XV. 3)

gösgötürü: Tamamen, toptan, büsbütün. (TaS. III. 1784)

Çeker dünyadan el o gösgötürü

Yimez kaygu bu dünyadan ötürü (D. B. XIV. 228)

göyne göyne, (göyünü göyünü): Yana yana. (TaS. III. 1795)

Dedi vü göyne göyne ağladı kız

Atasının yüreğin dağladı kız (Hurş. XIV. 13)

Bunu der, akıdur yaş göyne göyne

Gülendam-ı hûb, ol yüzü ayine (Dah. XIV. 105)

gümür gümür: Homur homur. (TaS. III. 1861)

Ashab-ı cünun gibi gümür gümür gümrenür. (Şeref. XIV. 180)

har har: Harıl harıl. (TaS. III. 1901)

Baş göz yarık, har har soluşurlar. (Hamza. XIV-XV. 15, 144)

iñil iñil: İnleye inleye, inim inim. (TaS. III. 2085)

Deli gönül iñil iñil inledi. (P. S. Ab. XIV – XVII. 37)

okur okur: (Mırıl mırıl, homur homur anlamına) Okramak fiilinin zarfıdır. (TaS. V. 2951)

Biti paşaya varır anı okur

Bindi ata, okrar at okur okur

Oldu Paşa Karaburun'a revan (Enveri. XV. 39)

par par: parıl parıl. (TaS. V. 3180)

Tüfeklerden ki fındıklar çıkardı

Dahi tokunmada par par yakardı. (Selim. XVI. 154)

peren peren, (perem perem): Darmadağın, param parça, perişan. (TaS. V. 3188)

O maha hâlet-i diğer verir perişanlık

Hemişe ahter-i hali peren peren yaraşur (Ş.Galip. XVIII. 162)

samur samur, (samur somur): Abuk sabuk, saçma sapan. (TaS. V. 3292)

Sersâm [Fa.]: Seme ve dimağ veremi ki perdesi şişer samur samur söyler. (Ni'meti. XVI. 383)

siñece siñece: Yavaş yavaş, çiseleye çiseleye, sine sine. (TaS. V. 3476)

Medâme [Ar.]: üzerine siñece siñece yağmur yağıp duran yer. (Bab. XVI. 1, 301)

tarp tarp: Patır patır, sapır sapır. (TaS. V. 3763)

Dökülürdü başlar yere tarp tarp

Şah-ı Çin çü gördü kim iş oldu sarp (Süh. XIV. 177)

tomrum tomrum: Domur domur, art arda kaynayıp çıkan. (TaS. V. 3820)

Gözlerinden tomrum tomrum tuzlu sular akmasa dokuz dolaplı damlar ardından ırak dolu dolu talabıyan tuzlu sular durmazdı, deniz olmazdı. (Sır. XVI. 63)

yalap yalap: Parıl parıl, alev, ışık saçarak. (TaS. VI. 4230)

Od bıraktın canıma dün gün yanar

Yanaram yalap yalap tutuşuban (Yunus. XIII-XIV. 256)

yaldır yaldır: Parıl parıl. (TaS. VI. 4234)

Gördü kim bir yığanak yatur, yaldır yaldır yaldırır. (Dede. XIV. 109)

yapça yapça: Yavaş yavaş. (TaS. VI. 4295)

Suyu pek ıssı etme tenim incinmiştir, yapça yapça aktar suyu. (Saat. XV. 103)

yile yile, (yele yele): Koşa koşa. (TaS. VI. 4499)

Buyurdu Zengi varın kamu bile

Usan olman seğirtin yile yile (Işk. XIV. 163-1)

I.3.2.6. Olasılık Bildiren Zarflar

belkim: Belki. (TaS. I. 495)

Hâli olmaz niceler şerden dahi tutmaz samah

Hak söze, belkim nasihat etseler kaçar ırah (Delil. XV. 172)

elvere: Mümkün ki, olur ki, belki. (TaS. III. 1450)

Eyle dil ol periyi yine da'vet edelim

Elvere rahmedüp dura bizden yana gele (Yahya Bey. XIV. 194)

ola kim, (ola ki): Belki, ihtimal ki, olabilir ki. (TaS. V. 2961)

Gelin oğlanı babasına kovlayalım, ola kim öldüre. (Dede. E. XIV. 18)

var ise: İhtimal ki, belki, galiba, olsa olsa, zannımca. (TaS. VI. 4153)

Beni andı var ise görmeyicek bezminde

Yine def gibi yüzüm kızdı kulağım çinler (Hâleti. XVII. 249)

varsa: İhtimal ki, olsa olsa. (TaS. VI. 4161)

Benzetti varsa kendini raht-ı celâline (Fuzuli. XVI. 71)

I.3.2.7. Sebep Bildiren Zarflar

andan ötürü: Ondan dolayı. (TaS. I. 143)

Andan ötürü varurun kim şefâat eyleyem. (Yüz. Ha. Xıv.146)

bularuñüçün: Bunlar için. (TaS. I. 690)

Bularuñçün kodum can ü cihanı

Ne dini belki mülk-i câvidanı (İbrahim. XV. 14-2)

oldığıyle: Olduğu için. (TaS. V. 2971)

... Ol hılta mahsus hareketler çok oldığıyle eydürler: Safravî mizaçtır, ya balgamî mizaçtır, ya… (Hazain. XV. 7-2)

ucundan, (uciyle, uçtan): İçin, sebebiyle, -den dolayı, yüzünden. (TaS. VI. 3882, 3883)

Âşikâr olalı gül yüzünde müşkin hâller

Anlar ucundan gelüptür başıma çok hâller (Cem. XV. 74)

ucuñuzdan, (ucundan): Yüzünüzden, sizden dolayı. (TaS. VI. 3887)

Siz devletsizliğiniz ucundan rüsvay olup bende giriftar oldunuz dirlikten el yuyup, üş ben dahi sizin ucuñuzdan ve şûmluğunuzdan bende giriftar oldum. (Ferec. XV. 65)

I.3.2.8. Sınırlama Bildiren Zarflar

anca (ancağ, ancak, onca): O kadar, öyle. (TaS. I. 126)

Anca ağlar görmez olur gözleri (Yüz. Da. XIV. 14)

ancacık: Ancak o zaman, o müddetçe, onun kadar. (TaS. I. 128)

Çün ismet ile ola meveddet

Ancacık uzun olur mahabbet (Leys. XV.)

daha: Artık. (TaS. III. 968)

Kurtulsam elinden daha gam yemem (Ged. XIX. 24)

dek (II), (dak, tek (II)): Ancak, yalnız, yetişir ki. (TaS. II. 1060,1061)

Gül-i ra'naya gülşende dedi ah eyleyip bülbül

Beni derd ile öldür tek salınma hâr ile bâri (Zatî. XVI. 13)

I.3.2.9. Tekrarlama ve Süreklilik Bildiren Zarflar

ara: Bazen, vakıt vakıt, ara sıra. (TaS. I. 182)

Mustafa eydür: İlâhi senin buyruğun sınınca ben sürçeyim, ara kıyam ile, ara rukû‘ ile, ara dizin düşüp, ara yüzün sürünüp götürem. (Tuh. Le. XV. 274)

ayca ayca: Aydan aya. (TaS. I. 312)

Şihar [Ar.]: Kimseyi ay hisabiyle ücrete tutmak ve ayca ayca muamele etmek. (Bab. XIV. 2, 58)

değme gez: Her zaman, her defa. (TaS. II. 1047)

Değme gez ki çıkar idi seyr ide

Gittiği yolca gelirdi ol dede (Yuz. Şeyd. XIII. 59)

döne döne: Tekrar tekrar. (TaS. II. 1239)

Çün bu sözü işitir anda yine

Tevbe kılur ol işe döne döne (Yuz. Şeyd. XIII. 37)

dünleler: Geceleri, gece vakıtları. (TaS. II. 1320)

Dünleler halvet katına gelip anı uyarır idim. (Fütuh. XIV. 432)

dün ü gün, (dün gün, düni gün, dün ü gündüz): Gece gündüz. (TaS. III. 1321)

İştiyak ile dün ü gün ağlagıl

Tanrı kulluğuna belin bağlagıl (Anasır. XV. 410)

erte gece, (irte gece): Sabah akşam, gece gündüz. (TaS. III. 1517)

Kim irte gice kıluram duâyı

Ölünce beklerem işbu vefâyı (Işk. XIV. 309-1)

eyde eyde, (eydü eydü): Diye diye, söyleye söyleye. (TaS. III. 1576)

Asmaî eydür, üşbu sözleri eyde eyde düştü ol yiğit. (Yüz. Ha. XIV. 63)

gerü, (girü): Yine, tekrar, bir daha, sonra. (TaS. III. 1667, 1668)

Ve ger anın yolunda ölürgen girü dirgürüp hayat-ı ebedî vere. (Müneb. XIV -XV. 5-2)

gün başına: Her gün. (TaS. III. 1865)

Devr-i hüsnünde şehâ gün başına bin kan eder

Hay demez isen eğer şok gamze-i celladına (Revani. XVI. 159)

günde: Her gün. (TaS. III. 1866)

Günde padişahlık ister

Ben gönlümü bilmez miyim (Saz. Köroğlu. XIV. 44)

gün gün, (gün günden, günde gün, gün günin, gün güne): Günden güne. (TaS. III. 1866, 1867)

Gün gün Eşrefoğlu Rumî derdin artar pes neden

Zahmine hod dost elinden merhem irgürdü bu aşk (Eşrefoğlu. XV. 2)

gün geldükce, (gün geldüğünce): Gün geçtikçe. (TaS. III. 1871)

Gün geldükce eti teni sararır

Aşk odu yakar anı sayru kılur (Yuz. Şeyd. XIII. 30)

her nice: Her zaman, her ne vakıt. (TaS. III. 1915)

Ağaçlar her nice kim baş çekerler

Seni gördükte başların eğerler (Yuz. Şems. XVI. 158)

ikileyin, (ikiledin, ikileyden, ikileydin) (I): İkinci olarak, ikinci defa, saniyen. (TaS. III. 2025)

Buğur şimdiki eşiğe ırıldım

Revan buldum ikileyin dirildim (Hurş. XVI. 66)

ikinç: İkinci, ikinci defa olarak, bu defa. (TaS. III. 2027)

İl ü gün ü kalçam senindir otur

Kimi kim dilersen katına getür

Senin ile arhalaşuben ikinç

Elim Şah-ı Çin'den nite kala dınç

Anın Tanrı ilin verirse bana Hem ol tanuğ olsun verevem sana (Süh. XIV. 286)

şip şip: Çabuk çabuk, şıpır şıpır. (TaS. V. 3669)

Yisek içsek ebedî bâdemiz eksilmese hiç

Sakiyâ dönse kadeh turmasa şip şip dolsa (Âli. XVI. 180)

ulaşduru, (ulaşturu, ulaştırı): Ardı kesilmeksizin, muttasıl, sürekli, devamlı, fasılasız. (TaS. VI. 3947, 3948)

...Lâzım olur ana kim iki ay ulaşduru oruç tuta, arada bir gün yimeye. (Leys. Ar. XV. 260)

ulayu, (ulayı): Muttasıl, arkası kesilmeksizin, devamlı olarak, birbirine bitişik olarak. (TaS. VI. 3949)

Dağılmış gördü kuzular tolatu

Kız oturmuş figan eyler ulayu (Güvahi. XVI. 96)

uzun uzak: Uzun uzadıya, devamlı. (TaS. VI. 4056)

Bir nevbette uzun uzak yap yap yimek yaramazdur, belki bir nevbette tizrek yimek yeğdür. (Yadigâr. XIV. 6-1)

varı geli: Vara gele, gide gele. (TaS. VI. 4150)

Varı geli kapına bir iş eyleyem gibi

Kodum yolunda başımı ya vara ya gele (Revani. XIV. 146)

yene: Yine. (TaS. VI. 4526)

Çün evüme geldüm ki yene bayağılayın teşbihim okuyam, namazum kılam. (Yüz. Ha. XIV. 29)

yine yine: Tekrar tekrar. (TaS. VI. 4605)

Terdad [Ar.]: Nesneye deneyi deneyi yine yine bakmak. (Bab. XVI. 1, 450)

I.3.2.10. Üleştirme Bildiren Zarflar

bir bir/biri bir/bir birin: Birer birer. (TaS. I. 585, 592)

Göjenin ini kapısından tâ yılan inine değin değme yerde bir balık bırakgıl, ol göjen anı bir bir yeyü yılan kapısına gele. (Kel. XVI. 57-1)

biri birine: Birer birer. (TaS. I. 592)

Bin yedi yüz akçaya Karagöz nam bir kul ve bin altı yüz akçaya Devlet nam bir cariye satın alıp biri birine çiftlendirip mezkûrlardan bir karından iki kızcağız mütevellide olmuş. (Sic. B. XV. 3, 27-1)

birin birin, (birim birim): Birer birer. (TaS. I. 596)

Âşıklara ne deyem aşk haberinden şirin

Aşkile dinler isen söyliyem birin birin (Yunus XIII -XIV)

birin ikin: Birer ikişer. (TaS. I. 597)

Uzatmıyalım, sahabeler birin ikin göçtüler. (Si. Da. XIV. 491-2)

iki iki, (ikin ikin): İkişer ikişer. (TaS. III. 2023)

On kardaşım ile geldim ben uya

İki iki vardılar her kapuya (Yuz. Şeyd. XIII. 70)

katça katça: Kat kat. (TaS. IV. 2339)

İhsaf [Ar.]: Bedeni üzerine setriçün katça katça yaprak komak. (Bab. XIV. 2, 283)

koşun koşun: Saf saf, sıra sıra. (TaS. IV. 2674)

Koşun koşun yürüdü nâmverler

Dizildi yer yerin saf oldu erler (Hikmet. XV. 521)

on on: Onar onar. (TaS. V. 2998)

Gerek ise bir bir gelin gerek ise on on gelin, gerek ise yüz yüz gelin. (Anter. XIV. 628)

oyum oyum: Yer yer, küme küme. (TaS. V. 3042)

Ve eğer başın açacak saçı rengi gayet görünse ve oyum oyum karalığı artıcak görünse delildir ki saçını boyayuptur. (Kab. XV. 210)

ulam ulam: Sıra sıra, arka arkaya. (TaS. VI. 3939)

Ulam ulam acele ile çekilip giderler. (Hamza. XIV-XV. 37, 20)

I.3.2.11. Vasıta Bildiren Zarflar

acın: Aç olarak, açlıkla, açlıktan. (TaS. I. 6)

Kişi olan âdem acın öldü çok

Ki miskinler aşiyle olmamdı tok (Ferh. XIV. 9)

benüle: Benimle. (TaS. I. 509)

Şeyh Murat bin Hamza ıkrar idip didi ki benim yoluma geldi, benüle gel, güzel sarıl didi… (Sic. K. XVI. 4, 151)

çalkoyun, (çalkkoyun): Sırtüstü. (TaS. II. 813)

Eğer bir yere çalkoyun yaturu kosalar ol yere tolu yağmaya. (M. Bay. XIV. 100-1)

değmelik ile: Kolaylıkla, olur olmaz şeyle. (TaS. II. 1050)

Katı hüma-pervazdır, değmelik ile ele girmez. (Müslim. XV. 33,43)

dilce: Dilde, dil ile. (TaS. II. 1165)

O dilce ine idi halka Furkan

O dilce okunaydı ilm ü Kur'an (Muham. XV. 165)

diriyle, (dirile): Diri iken, diri diri. (TaS. III. 1174)

Göğercini dirile yarıp akrep soktuğuna ursa fayda ede. (Hay. XV. 59)

elel: Elden, el ile, doğrudan doğruya . (TaS. III. 1429)

Ger varlığumu bir nazar ile alur isen

Hazırdurur nikabını kaldur u al elel (Kadı. XIV. 5)

elinle: Eliyle. (TaS. III. 1438)

Bir kişi bir esrük deveden kaçardı hiç sığınacak yer bulamadı, kendözün bir kuyuya bıraktı ve kuyunun üstünde iki budak bitmiş idi iki elinle anın köküne yapıştı. (Kel. XIV. 15)

gece ile, (geceyle): Gece vakti, geceleyin. (TaS. III. 1612)

...Nâm kimesne enva-ı şirret kâfirin geceyle bacasına varıp ol ev senin issi olan kimesne çıkıp... (Sic. K. XV. 1, 328)

gönül birle, (gönül ile): İçten, gönülden, samimî olarak. (TaS. III. 1765)

Ve günde beş namaz oldu ve gönül birle tevbe kılsa kabul kıladı. (Enb. XIV. 3)

gücün: Güçlükle, güç ile , zorla. (TaS. III. 1841)

Kemendini attı vü duttu ucun

Dürüştü dam üstüne ağdı gücün (Süh. XIV. 114)

key sözün: İyi, güzel sözle. (TaS. IV. 2466)

Yusuf eydür beni angıl key sözin

Çün varasın göresin Malik yüzün (Yuz. Şeyd. XIII. 44)

yanın yanın: Yan yan. (TaS. VI. 4284)

İbniabbas eydür, artların dönüp girdiler, ba'zılar eydür yanın yanın girdiler. (Leys. Ar. XV. 59)

yolıra, (yol sıra): Yolca, yol boyunca. (Tas. VI. 4656)

Andan dahi göçtü gitti yolıra

Söz öğüştür bu kez irdi Mısır'a (Yuz. Şeyd. XIII. 21)

yüzün: Yüz üstü, yüzükoyun. (TaS. VI. 4797)

Mustafa eydür, İlâhî senin buyruğun sınınca ben sürçeyim, ara kıyam ile, ara rukû'ile, ara dizin düşüp, ara yüzün sürünüp götürem. (Tuh. Le. XV. 274)

yüzünkoyu, (yüzükoyun): Yüzükoyun, yüz üstü. (TaS. VI. 4799)

Çün Yusuf puthaneye girdi içerü

Ne kim put var düştüler yüzükoyu (Yuz. Şeyd. XIII. 19)

I.3.2.12. Yaklaşıklık Bildiren Zarflar

añaru berü: Şöyle böyle. (TaS. I. 125)

Aşkın senin ey dilber ancarudan ancaru

Sevmek gibi sevmezler seni añaru berü (Kadı. XIV)

az öğüş: Azçok, biraz, bir miktar. (TaS. I. 354)

Sen bu dilleri az öğüş dinlemişsin. (Fütuh. XIV. 231)

bir iki: Birkaç. (TaS. I. 593)

Ol bana hırsızsın didi, ben dahi anı bir iki urdum. (Sic. K. XVI. 4, 227)

I.3.2.13. Kesinlik Bildiren Zarflar

bayık: Açık, aşikâr, muhakkak, gerçek, şüphesiz. (TaS. I. 465)

Dahi aldı kız oğlanlar halayık

Huri sanur gören bunları bayık (Dah. XIV. 39)

Dahi bayık bildiler ki sığınacak yer yoktur. (Cev. Es. XV. 274)

calk: Tamamiyle, tam. (TaS. II. 747)

... Dahi calk yaramazdur, erliği zaif ider. (Mü. Şi. XIV – XV. 9)

kesenkes: Mutlaka, katî, tereddütsüz, her halde, muhakkak. (TaS. IV. 2245)

Bir iyde kalmayalım nîm bismiliz

Kurbanıyam-ı aşka kesenkes cevap ver (Ş.Galip. XVIII. 266)

saḫın: Sakın. (TaS. V. 3250)

Biz di sözü söyleyicek ben deme

Siz di saḫın yanıluben sen deme (Ruşeni. XV. 214)

üzkes: Elbette, katiyen, kesin olarak, asla. (TaS. VI. 4133)

Meclise geldikte dalfes

Kes sesi kaydetme üzkes (Vasıf. XIX. 154)

yindek, (yendek): Daima, hep, mutlaka, muttasıl. (TaS. VI. 4603)

Elbette lâzım değül kim işinüz gücünüz terk edüp yindek ibâdet eyleyesiz. (Yüz. Ha. XIV. 99)

I.3.2.14. Dilek Bildiren Zarflar

bolay ki, (bola kim, bolay kı, bolay kim): Ola ki, belki, inşallah. (TaS. I. 635)

...Göreyin seni, bolay ki her gün böyle birin getiresin. (Hamza. XIV. 1, 143)

Tablo 1. Durum Bildirme Zarflarının Tablosu

ZARFLAR	**SAYI**
Benzerlik Bildiren	25
Birliktelik Bildiren	7
Varsayım Bildiren	1
Karşılaştırma Bildiren	22
Pekiştirme Bildiren	42
Olasılık Bildiren	5
Sebep Bildiren	5
Sınırlama Bildiren	4
Tekrarlama Bildiren	23
Üleştirme Bildiren	10
Vasıta Bildiren	16
Yaklaşıklık Bildiren	3
Kesinlik Bildiren	6
Dilek Bildiren	1
Toplam	**171**

Tarama Sözlüğünde durum zarfı olarak toplamda 171 sözcük türü tespit edilmiştir. Fiildeki iş, oluş ve kılışın ne durumda olduğunu bildiren bu zarflar anlamsal açıdan da çeşitlilik gösterirler. Bu çalışmada da bu anlamsal farklılıklar göz önüne alınarak bir tasnif yapılmış ve bu zarfların yapıları da ayrıca yapılarına göre zarflar bölümünde incelenmiştir. Tarama Sözlüğünde, zaman ve yer-yön zarflarında olduğu gibi durum zarflarında da hem basit hem türemiş hem de kelime grubu yapısında oluşturulmuş zarflar tespit edilmiştir. Örneğin; kalıplaşmış durum ekleriyle kurulu *günde "her gün"; kolayına "bildiği gibi", apañsızda "ansızın";* ile edatıyla kurulu *beyle "böyle", ikiyle " ikisiyle";* sözcük birleşmesiyle oluşturulan *elvere "mümkün ki", kesenkes "mutlaka";* yapım ekleriyle oluşan *bizcileyin "bizim gibi", ayruksırak "daha başka türlü";* zarf-fiil ekleriyle kurulan *ulaşduru "devamlı", döne döne "tekrar tekrar";* tekrar grubuyla kurulan *añul añul "ağır ağır", azın azın "azar azar", gösgötürü "tamamen";* bağlama grubu yapısında oluşturulan *dün ü gün "gece gündüz";* edat grubu yapısında bulunan *şunun bigi "şöyle"* kelime ve kelime grubu örnekleri tarihi dönemlerde de bu eklerle kullanılmıştır.

Grafik 1. Durum Bildiren Zarfların Grafiği

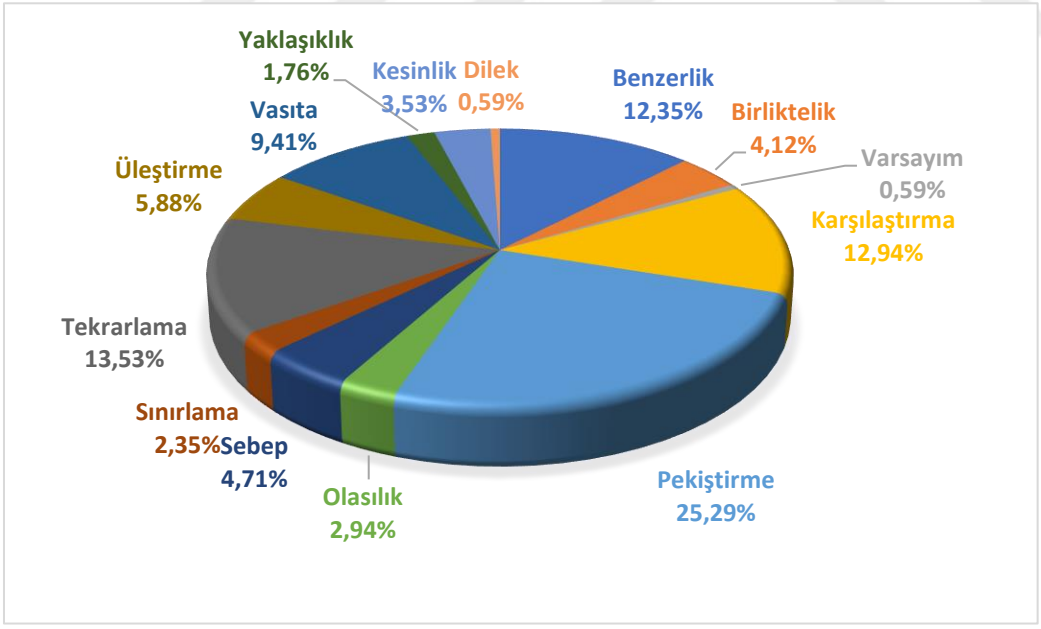

Durum bildiren zarflarda en fazla örneğine rastlanan %25,29'luk oranla pekiştirme bildiren zarflar olmuştur. Fiildeki anlamı güçlendiren bu zarfları %13,53'lük oranla tekrarlama ve süreklilik bildiren zarflar takip etmiştir. Benzerlik ve karşılaştırma bildiren zarfların oranı ise %12'dir. Durum bildiren zarflarda en az örneğine rastlanan zarflar ise %0,59'luk bir oranla varsayım bildiren ve dilek bildiren zarflar olmuştur.

I.4.Ölçü-Miktar Zarfları

Ölçü-miktar(azlık-çokluk) zarfları sıfatların, zarfların ya da fiillerde ifade edilen oluş ve kılışın miktarını, ölçüsünü ve derecesini belirleyen zarflardır. Ölçü-miktar zarfları basit ve türemiş yapıda olduğu gibi çeşitli kelime gruplarından da oluşabilmektedir. Başlıca ölçü-miktar zarfları şunlardır: *az, az az, azıcık, aşırı, biraz, en, igen, kadar, ked, kısmen, pek, niçe, oldukça, öküş, telim, yavlak* vb. kelimelerdir. (Korkmaz, 2009: 517; Gencan, 1974: 358; Ergin, 2019: 263; Hacıeminoğlu, 2019: 68-69). Azlık ve çokluk zarfları karşılaştırmaya dayanan bir ölçü, miktar ve derece gösterdikleri için bunlar anlam ve işlevleri bakımından "eşitlik derecesi, üstünlük derecesi, en üstünlük derecesi ve aşırılık derecesi" olarak dört alt gruba ayırılabilir. (Korkmaz, 2009: 517-520).

Tarama Sözlüğünde geçen ölçü-miktar zarfları şu şekilde sıralanabilir:

4.1.Üstünlük Bildirenler

azırak: Daha az. (TaS. I. 347)

Bir nicesinin azâbı artık olur ve bir nicesinin azırak olur. (İrşad. XV. 145)

azrak, (azrek): Daha az, azca. (TaS. I. 354)

Kara şarap gıdâ artuk vere, liykin harareti saru şarap hararetinden azrak ola. (Yadigâr. XIV. 10-1)

öte dakı: Daha ileri, daha üstün, daha âli. (TaS. V. 3131)

Kaçan anı melik ol menzilete irürse öte dakı menzil ve mertebe ister olur. (Kel. XIV. 41)

yeğ, (yiğ, yiy): Daha iyi, üstün, efdal. (TaS. VI. 4471,4472)

Sen sanduklara koyar kilitlersin, canından dahi yeğ saklarsın. (Müs. XV. 93)

4.2.Eşitlik Bildirenler

ağırınca: Ağırlığınca. (TaS. I. 38)

Ve helilenin ağırınca katalar. (Mü.Şi. XIV-XV. 66)

barmakca: Parmak kadar. (TaS. I. 404)

Yoğunluğu barkmakca olur. (M. Bay. XIV. 7)

munca: Bunca, bu kadar. (TaS. IV. 2811)

Munca kim seyreyledim gezdim vücudum şehri

Şehr bir, dükkân birdir, söyleyen güftâr bir (Nesimi. XVI. 123)

üç günlücek: Üç gün olan sürece. (TaS. VI. 4057)

Murad üzre devretti çah-ı felek

İçilsin getir bâri üç günlücek (Atai. Ha. XVI. 38)

üzere(II): Müddetçe, süresince, kadar. (TaS. VI. 4132)

Dahi incittikleri üzere sabrettiler. (Enfes. XV. 21)

4.3. Aşırılık bildirenler

artucak, (artucağ, artıcak): Fazlaca, ziyadece. (TaS. I. 230)

Bular şöyle zannettiler ki hemişeğî uyhularından birez artucak uyudular. (Leys. Ar. XV. 787)

Eyittim: Hurmayı artucağ isterim. (Şevahid. XVI. 255)

artuğrak, (artuğırak, artuɲrağ, artukrak): Daha fazla, çokça. (TaS. I. 231)

Şekerin ve balın artuğrak katalar. (Teshil. XIV-XV. 32-1)

Sarhoşun lâtifesinin şerri artuğrak olur. (Kab. XV. 136)

artuk, (artuğ, artık): Fazla, ziyade. (TaS. I. 234)

Kara şarap gıdâ artuk vere, liykin harareti saru şarap hararetinden azrak ola. (Yadigâr. XIV. 10-1)

artuklağu, (artuḫlağu, artuklağı): Fazla, Fazla olarak. (TaS. I. 238)

Pes her kim dünyadan dirlik kaderine kani' olmaya ve artuklağu nesne istemek ardınca ola… (Kel. XIV. 47)

aşa: Aşırı, ziyade, fazla, aşkın. (TaS. I. 257)

Ziyade hadden aşa hürmet etti

Saray içinde koyup izzet etti (Şeh. Ş. XVI. 32)

azcuk: Azacık. (TaS. I. 342)

Gelmedi sana ol amelden, illâ azcuk geldi. (Güzide. XV. 3)

birez: Biraz. (TaS. I. 590)

Bular şöyle zannettiler ki hemişeğî uyhularından birez artucak uyudular. (Leys. Ar. XV. 787)

birezcük: Birazcık. (TaS. I. 592)

Tâ kim dünyada birezcük artucak yaşayam. (Rahat. XVI. 347)

biricik: Bir kerecik. (TaS. I. 593)

Bâri lûtf eyle a zâlim biricik yüz süreyim

Pâyin olmazsa eğer kûşe-i daman olsun (Nedim XVIII. 200)

çoḫ, (çoğ): Çok. (TaS. II. 933)

Hammamda çoğ oturmaktan, çoğ üyümekten, çoğ yürümekten, çoğ işlemekten, çoğ cima'dan, çoğ süciden, çoğ yimekten, çoğ uyanık olınaktan… sakınalar. (Hazain. XV. 57-1)

çokluk, (çokluğ): Çok, pek çok, birçok. (TaS. II. 936)

…Amma şahın kalbi pehlevanların söziyle çokluk dölenmedi. (Hamza. XIV -XV. 15, 81)

delim: Çok, birçok, ziyade. (TaS. II. 1067)

Bir iki defća katı turuşalar

Harp öğüş ola delim uruşalar (Melhame. XIV-XV. 112-2)

ezginek: Azacık, biraz. (TaS. III. 1600)

…Anın meseli bir söğüt ağacına benzer kim güneşe beraber koyalar eğer anı ezginek eğerlerse gölgesi yavlak uzanır ve eğer çok eğerlerse gölge kısalır. (Kel. XIV. 99)

eksücek: Eksikçe. (TaS. III. 1426)

Yüz direm zeyt yağın katalar ve bir kilindürden eksücek eski sarp sirke katalar. (Yadigâr. XIV. 122-2)

gür: Kuvvetli, çok, bol. (TaS. III. 1879)

İşitti ol nefes hatiften avaz

Sonun gür olsun ey şah-ı serefraz (Salâtin. XV. 36)

iğen, (igen, igende, iğende, iğin): Çok, gayet, pek, ziyade, daha ziyade. (TaS. III. 2014-15)

Sözü İbrahim igen uzatma

Sende bul yâri öte gözetme (İbrahim. XV. 107-2)

Atam bir gün iğen kakıdı bana Söz içinde nesne demişim ana (Süh. XIV. 178-2)

iğen katı: Pek çok, çok fazla. (TaS. III. 2019)

Vaktaki Musa Aleyhisselâm ümmetine iğen katı kakıyup… (Cev. Es. XV. 224)

kadarca: Kadarcık. (TaS. IV. 2158)

Katr [Ar.]: Bedende can tutacak kadarca az gıdâ ve yitgü. (Bab. XVI. 2, 76)

kader vakıt: Az bir zaman. (TaS. IV. 2158)

Nagâh Dimne ıraktan gözüktü. Pes kader vakıt eğlendi, kaçan arslan katına erdi. (Kel. XIV. 32)

key, (gey) (I): Çok, pek, gayet, pek çok. (TaS. IV. 2458)

Yüce, muhkem, latif, key hoş yapılmış

Zehi mimar anı arâste kılmış (Dah. XIV.28)

köp: Çok. (TaS. IV. 2693)

Görmesin gussa bizi meygedeye köp düşelim

Zahidâ gel çökelim küp dibine nite ki dürd (Zati. XVI. 102)

nice gez: Çok kere, birçok defa. (TaS. IV. 2866, 2867)

Melikler ve ulular ser ü pâ bürehne cinaze önünce feryatkünan gelirler. Nice gez kastettim bıçağa düşem, hezar cehd ile kendimi zapteyledim. (Ferec. XV. 263)

nice nice, (niçe niçe): Defalarca, pek çok, çok kere. (TaS. IV. 2872)

Ol nur sahibine kimse zarar etmeğe kaadir olmaya, üş nice nice tecribe olundu. (Si. Da. XIV. 105)

öğüş, (öküş, yöğüş): Çok. (TaS. V. 3069)

Cebrail geldi gerü şol dem ana

Etti Hak öğüş selâm eyler sana (Yuz. Şeyd. XIII. 58)

yavlak: Pek, çok, gayet. (TaS. VI. 4402, 4403)

Yer titredi zarılık kıldı eyitti: Benim üstümde Âdem oğlanı yazuk kılısar ve mürdar ve habis bırağısar dedi yavlak deprendi. (Enb. XIV. 8)

Tablo 2. Ölçü-Miktar Zarflarının Tablosu

ZARF	**SAYI**
Üstünlük Bildiren	4
Eşitlik Bildiren	5
Aşırılık Bildiren	25
Toplam	**34**

Tarama Sözlüğünde toplamda 34 ölçü-miktar zarfı tespit edilmiştir. Bu zarflar kendi içerisinde sınıflandırıldığında üstünlük bildiren, eşitlik bildiren ve aşırılık bildiren zarflar olduğu görülmektedir. Ölçü- miktar zarflarıyla ilgili genel tanımlarda görülen en üstünlük zarfı *"en"* örneğine Tarama Sözlüğünde rastlanmamıştır. Tespit edilen ölçü-miktar zarflarının hem basit hem türemiş hem de kelime grubu yapılarında oluşturulan sözcükler olduğu tespit

edilmiştir. Örneğin, yapım ekleriyle kurulan *ögüş "çok", çokluk "pek çok";* çekim ekiyle kurulu *kadarca "kadarcık";* sıfat grubuyla kurulan *"üç günlücek "üç gün olan sürece", igen katı "çok fazla";* sözcük birleşmesiyle kurulanlar *birez "biraz"*; ikileme yapısında olan *nice nice "defalarca"* örnekleri tarihi dönemlerde bu eklerle kullanıldığı saptanmıştır.

Grafik 2. Ölçü-Miktar Zarflarının Grafiği

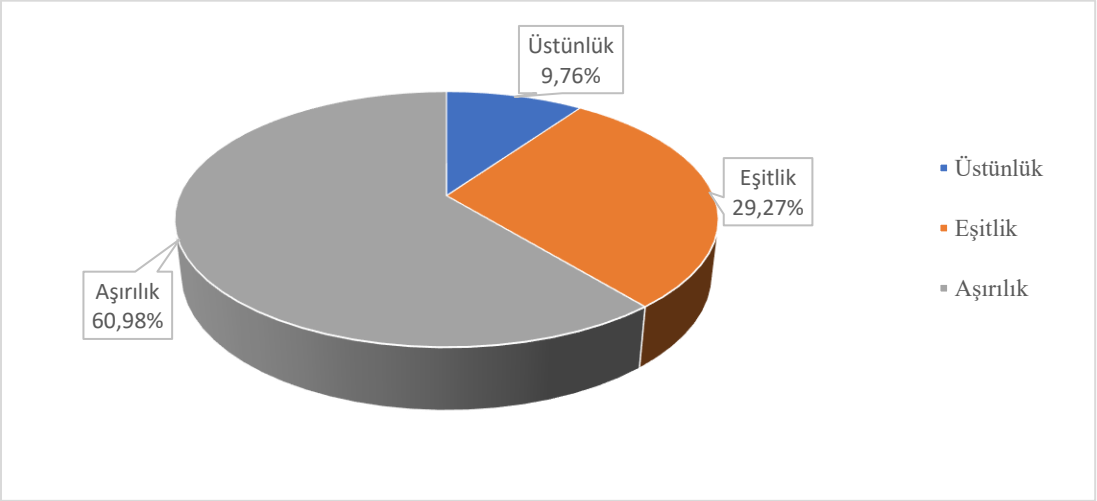

Ölçü-miktar belirten zarflarda en fazla örneğine rastlanan %60,98'lik oranla aşırılık bildiren zarflar olmuştur. Aşırılık bildiren zarfları %29,27'lik bir oranla eşitlik bildiren zarflar takip etmiştir. Ölçü-miktar bildiren zarflarda en az örneğine rastlanan zarf ise %9,76'lık oranla üstünlük bildiren zarflar olmuştur.

5)Soru Zarfları

Soru zarfları, bir fiili, bir sıfatı ya da bir zarfı soru yoluyla belirleyen zarflardır. (Hacıeminoğlu 2019; Ediskun 1999). Soru zarfları basit ve türemiş olabileceği gibi sözcük öbeği yapısında da olabilirler. Başlıca soru zarfları ise şunlardır: *hani, kanca, kanta, ne, nasıl, neçe, neçük, neden, nerede, nerek, niçin* vb. kelimelerdir (Hacıeminoğlu, 2019: 73-74; Korkmaz, 2009: 523; Ediskun, 1999: 282-283). Eski Türk dilinde *ne* ve *ka* soru sözcükleri, yalın durumda bulundukları gibi çeşitli eklerle genişletilmiş olarak da kullanılabilir: *ne* "ne, nasıl", *neçük* (<neçe+ok) "nasıl", *kanta* (ka+n+ta) "nerede" vb (Eraslan, 2012: 237-240). Tarama Sözlüğünde de bu şekilde oluşturulmuş soru zarflarına rastlanmıştır:

kancaru, (kancarı, kançaru): Nereye, neresi, ne tarafa. (TaS. IV. 2204)

Gök perdeleri açılır iyi yavuzdan seçilir

Ol dem kancaru kaçılır baş kurtarası er gerek (Yunus. XIII – XIV. 178)

kanda: Nerede, nereye. (TaS. IV. 2209)

Ol Zeliha şöyle kim sevdi anı

Kanda varsa eydürdü Yusuf kanı (Yuz. Şeyd. XIII. 29)

kanı: Hani, nerede. (TaS. IV. 2226)

Sever idi Yusuf'u nidem anı

Geldi sordu Yakub'a Yusuf kanı (Yuz. Şeyd. XIII. 5)

kanıya: Haniya, nereden. (TaS. IV. 2232)

Seydi Battal didi eyit kanıya oğlanlarım

Ol didi aldı periler sanma în ü ân olur (Battal. XVIII. 336)

kayda: Nerede. (TaS. IV. 2368)

Her zaman suya varıp gelmez senek

Kayda geçer er yerine her zenek (Kadı. XIV. 594)

ne: Nasıl, ne şekilde. (TaS. IV. 2830)

Süheyl anda uykuya düşmüş iken

Gülün yanına gör ne bitti diken (Süh. XIV. 150)

neçün, (neşün, nişün): Niçin, ne için. (TaS. IV. 2832)

Neçün böyle yalnızlığı ihtiyar kıldın? (Tez. Ba. XV. 9)

neniñçün: Ne için. (TaS. IV. 2836)

Bizi neniñçün istediniz. (Cev. Ah. ZV – XVI. 223)

neyçün: Ne için, niçin. (TaS. IV. 2847)

Neyçün böyle ettin dediler. (Güls. XV. 46)

neyki, (neyiki): Neden? Acaba neden? (TaS. IV. 2850)

Ben hot severim can ile seni

Sen sevmediğin ya neyki beni (D.B. XIV. 216)

neyle: Ne ile, ne suretle, nasıl (?). (TaS. IV. 2850)

İskender-i Rumi'den sordular ki: Meşrıktan magrıba değin neyle tuttun. (Güls. XV. 23)

nice, (niçe): Nasıl. (TaS. IV. 2853)

Han Kazan nice ağlamayım, nice bozulamayım. (Dede. XIV. 36)

nicesi, (nicesine): Nasıl, ne suretle. (TaS. IV. 2872)

Hüma eydür nazar kılgıl i(y) dâye

Süreyya nicesi ulaştı aya (Işk. XIV. 67-2)

nişe: Niçin, nasıl. (TaS. IV. 2880)

Ger sen dilemezsen kim beni deli edesin

Ol ay yüz ile gündüz damda nişe gezersin (Velet. XIII – XIV. 26)

nite: Nasıl. (TaS. IV. 2883)

Yâ ammi, habibim Muhammed'i nite gördün. (Si. Da. XIV. 295)

nitesi: Ne suretle, ne şekilde, nasıl, ne türlü. (TaS. IV. 2892)

Ben ol kişi hulkın nitesi öğem

Kim ol demeye kimseneden yeğem (Süh. XVI. 30)

noḫt, (noḫtın, noḫtun, nokt): Ne vakit, ne zaman. (TaS. IV. 2896)

Yazılur anda gönül evrakına

Hazır olur noḫt gerek olsa yine (Ga. XIV. 171)

Tarama Sözlüğünde soru zarfı olarak 17 örnek tespit edilmiştir. Bu zarflar durum ekleriyle kurulu *kanda "nerede", kayda "nerede";* ile ve için edatıyla kurulu *neyle "ne ile", neçün "niçin";* kalıplaşmış iyelik ekleriyle kurulan *nicesi "ne ile", nitesi "ne suretle";* yön gösterme ekiyle kurulan *kancaru "nereye"* örnekleri olup tarihi dönemlerde de bu eklerle kullanılmıştır.

Tablo 3. Anlam Bakımından Zarfların Genel Tablosu

ZARF	**SAYI**
Zaman Zarfları	124
Yer-yön Zarfları	66
Tarz(Nitelik ve durum) Zarfları	347
Ölçü-miktar Zarfları	34
Soru Zarfları	17
Toplam	**588**

Tarama Sözlüğünde anlam bakımından toplamda 588 zarf türü sözcük tespit edilmiştir. Bu zarflar zaman zarfları, yer yön zarfları, tarz zarfları (nitelik ve durum), ölçü-miktar zarfları ve soru zarfları olmak üzere beş bölüme ayrılarak tasnif edilmiştir. Tarz zarflarının çoğunlukta olduğu bu bölümde en az örneklerine rastlanan zarf türü ise soru zarfları olmuştur. Hem basit hem türemiş hem de kelime grubu halinde bulunan bu zarfların yapısı ayrıca yapı bakımından zarflar bölümünde incelenmiştir.

Grafik 3. Anlam Bakımından Zarfların Genel Grafiği

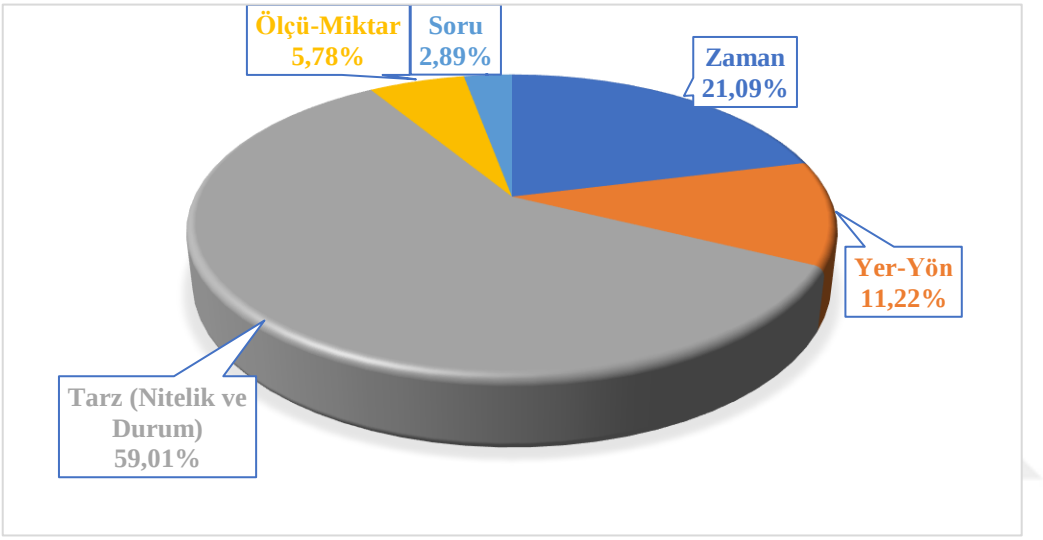

Anlam bakımından zarflara bakıldığında en çok örneğine rastlanan zarf türü 59,01'lik oranla tarz zarfları olmuştur. Zaman zarfları ise %20,09'luk bir oranla tarz zarflarını takip eder. Bu bölümde örneğine en az rastlanılan zarf türü ise %2,89'luk bir oranla soru zarfları olmuştur.

II. BÖLÜM

YAPI BAKIMINDAN ZARFLAR

Zarflar yapıları bakımından kendi içlerinde: 1. Basit zarflar, 2. Türemiş zarflar, 3. Kelime grubu yapısındaki zarflar ve cümle kuruluşundaki zarflar olmak üzere dört başlıkta incelenebilir.

1. Basit zarflar: Kök veya gövde durumunda tek kelimeden oluşan Türkçe veya yabancı kökenli zarflardır: *Akşam, artık, güzel, hâlâ, hassaten, muhakkak, önce, yazın, yine* vb.
2. Türemiş zarflar: Addan türemiş zarflar ve fiilden türemiş zarflar olmak üzere temelde iki gruba ayrılır. Aldıkları ek türlerine göre bir takım alt grupları da vardır: *sonra, ilkin, beraberce, birazdan, nazarımda, dikine, geceleri, şimdilik, günlerce, çabucak, birer birer, yetkili, belli belirsiz, çepeçevre, kesik kesik, bitkin, karşı, çevre çevre, çalışırken vb.*
3. Kelime grubu yapısındaki zarflar: Tekrar grubu, ad tamlaması, sıfat tamlaması, edat grubu, fiilimsi grubu, bağlama grubu, birleşik kelime yapısındakiler, isnat grubu gibi kelime grubu yapılarının zarf olarak kullanılmasıyla oluşan zarflardır: *Bugün, biraz, hemen şimdi, yana doğru, pek çok, ikide bir, bazı bazı, -den sonra, var yok, arada sırada* vb.
4. Cümle kuruluşlarındaki bazı kısa anlatımlar yalnız başına yargı bildirme özelliğini kaybederek zarflaştıkları görülür. (Korkmaz, 2009; Atabay vd., 2003).

Çalışmanın bu bölümünde Tarama Sözlüğünde tespit edilen zarflar yapıları bakımından ele alınmıştır. Yukarıda verilen tasniflerden yola çıkarak tespit edilen bu zarflar basit, türemiş ve kelime grubu yapısındaki zarflar olmak üzere üç bölümde incelenmiştir.

II.1. Basit Zarflar

Basit zarflar kök veya gövde durumunda bulunan zarflardır. Bu zarflar Türkçe kökenli olabileceği gibi yabancı kökenli de olabilir.

aḫşam, (ağşam): Akşam. (TaS. I. 65)

alıdu, (aladu): Acele. (TaS. I. 85)

añul, (añıl): Yavaş, sakin, hafif. (TaS. I. 171)

ara: Bazen, vakıt vakıt, ara sıra. (TaS. I. 182)

arkın, (arẖun, arkun): Aheste, yavaş, ağır, sâkin. (TaS. I. 218)

aşağa: Aşağı. (TaS. I. 257)

avadan: İyice, adamakıllı, hakkıyle, tamamiyle. (TaS. I. 280)

baya, (bayak): Demin, geçen zaman, az evvelki zaman. (TaS. I. 464)

becid: 1.Çabuk, acele, derhal. 2. Sık sık, devamlı olarak. (TaS. I. 472)

berk, (perk):1. Sağlam, sıkı, muhkem, kuvvetli. 2.Sert, şiddetli. 3.Süratli. (TaS. I. 513)

berü: Bu tarafa, bu yana, buraya, beriye. (TaS. I. 523)

buğur: Bundan sonra, bu defa, şimdi. (TaS. I. 682)

calk: Tamamiyle, tam. (TaS. II. 747)

çepel, (cipil): Kirli, pis, murdar. (TaS. II. 856,857)

çevük: Çevik, cevval, canlı, atik, seri. (TaS. II. 881)

çoẖ (çoğ): Çok. (TaS. II. 933)

daha: Artık. (TaS. III. 968)

dek, (tak, dak): Ancak, yalnız, yetişir ki. (TaS. II. 1060,1061)

delim: Çok, birçok, ziyade. (TaS. II. 1067)

dersü: Hepsi, kâmilen, baştan başa, hep. (TaS. II. 1117)

dimin: Demin. (TaS. II. 1160)

dün: Gece. (TaS. II. 1312-13)

düz: 1.Düzgün. 2.Müsavi, birbiri gibi. (TaS. III. 1362)

eksü, (eksi): Eksik, noksan. (TaS. III. 1411)

epsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan. (TaS. III. 1479)

eveden: Tamamiyle, büsbütün, iyice. (TaS. III. 1568)

geñ, (giñ): Geniş. (TaS. III. 1630,1631)

geñez, (geniz): Kolay. (TaS. III. 1634,1635)

günüz: Gündüz. (TaS. III. 1878)

gür: Kuvvetli, çok, bol. (TaS. III. 1879)

hay: Ha, sakın, asla, sakın ha, zinhar, aman. (TaS. III. 1903,1904)

iğen, (igen, igende, iğende, iğin): Çok, gayet, pek, ziyade, daha ziyade. (TaS. III. 2014,2015)

iley: Huzur, yan, ön, karşı taraf. (TaS. III. 2054)

imdi: Artık, şimdi, o halde. (TaS. III. 2067)

indi, (ındı): İmdi, şimdi. (TaS. III. 2082)

ir, (er): Erken, erken zaman. (TaS. III. 1488)

iri: Kaba, sert, katı, kalın. (TaS. III. 2089)

iti, (yiti): Sert, keskin, şiddetli. (TaS. III. 2127)

kanı: Hani, nerede. (TaS. IV. 2226)

katı: 1.Çok, çok ziyade, pek, şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayet. 2.Ağır, acı. 3.Haşin, şiddetli, sert, kırıcı. (TaS. IV. 2338,2342,2343,2344)

key, (gey) : 1.Çok, pek, gayet, pek çok. 2.İyi, iyice, hakkıyla. (TaS. IV. 2458,2461)

kıy: Kıyı, kenar, yan. (TaS. IV. 2525)

kip: Muhkem, iyice. (TaS. IV. 2573)

kirtü: Gerçek, hakikî, sahih, doğru, hak, sadık. (TaS. IV. 2578)

kol: Taraf, yan, cihet. (TaS. IV. 2609)

köp: Çok. (TaS. IV. 2693)

kükçük: Küçük. (TaS. IV. 2766)

mısmıl, (musmul, bismil): Temiz, pâk, tahir. (TaS. IV. 2807 -8)

nicesi, (nicesine): Nasıl, ne suretle. (TaS. IV. 2872)

nitesi: Ne suretle, ne şekilde, nasıl, ne türlü. (TaS. IV. 2892)

noḫt, (nokt): Ne vakit, ne zaman. (TaS. IV. 2896)

oḫt: Vakit, çağ. (TaS. V. 2941)

öñ: Önce, mukaddem, evvel. (TaS. V. 3087)

saḫın: Sakın. (TaS. V. 3250)

soñuç, (soñucu): Netice, nihayet, en son, âkıbet, en sonra, sonunda. (TaS. V. 3508)

su: Zaman, vakit. (TaS. V. 3561)

şindi: Şimdi. (TaS. V. 3669)

tañ: Şafak vaktı. (TaS. V. 3716-17)

tap: 1.Doğru, hatasız. 2. Tamamen, büsbütün, hep. 3.Hemen, derhal. (TaS. V. 3739,3740)

tek, (dek): Sessiz, rahat, sakin. (TaS. II. 1062)

temen: Tamamiyle, tıpkı, ayniyle, hemen. (TaS. V. 3790,3791)

tiz: Çabuk. (TaS. V. 3805)

top: Bütün, büsbütün. (TaS. V. 3821)

tuş, (düş, tüş): Cihet, yön, yol. (TaS. II. 1342)

uz: Ustaca, münasip, uygun, muvafık, doğru. (TaS. VI. 4047)

üş, (uş): İşte, şimdi. (TaS. VI. 4097-99)

yalañuz, (yalavuz, yalguz, yaluñuz): Yalnız. (TaS. VI. 4230)

yavlak: pek, çok, gayet. (TaS. VI. 4402,4403)

yavuz, (yavız): Fena, kötü. (TaS. VI. 4418)

yeğ, (yiğ, yiy): Daha iyi, üstün, efdal. (TaS. VI. 4471,4072)

Tarama Sözlüğünde toplamda 70 basit zarf türü sözcük tespit edilmiştir. Bunların birçoğu asıl zarflardır. Örneğin: *tiz "çabuk", öñ "önce", köp "çok", kip "iyice"* gibi. Bazı zarflar ise başka kelime sınıflarında bulunan ve gerektiğinde zarf görevini üstlenen

sözcüklerdir. Bu sözcüklerden ünlem olan *hay "ha, sakın"*; sıfat olan *çepel "kirli"*, *çevük "çevik"* sözcükleri buna örnek verilebilir.

II.2.Türemiş Zarflar

İsim ve fiil türünden sözcüklere yapım ve çekim ekleri getirilerek oluşturulan zarflardır. Tarama Sözlüğünde bulunan türemiş zarflar isimden isim çekim ekleriyle, isimden isim yapım ekleriyle, fiilden isim yapım ekleriyle ve fiilimsi ekleriyle oluşturulan zarflar olmak üzere dört ana başlık ve aldıkları eklere göre alt gruplara ayrılarak incelenmiştir.

II.2.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan Zarflar

II.2.1.2. +*ra, +ArI* < +*gArU* Yön Gösterme Ekiyle

añaru, (añarı): Öte, ileriye doğru, o bir taraf. (TaS. I. 123)

aşıru: Aşağı. (TaS. I. 265)

daşra, (daşıra, dışra, taşra): Dışarı. (TaS. II. 1021)

depere: Depesine. (TaS. II. 1090)

deyre: Civar, etraf, çevre. (TaS. II. 1090)

gerü, (girü): Yine, tekrar, bir daha, sonra. (TaS. III. 1667,1668)

ısra, (asra): Öte, karşı taraf, alt, aşağı, ileri. (TaS. I. 246)

içre: İçinde, arasında, içine, … vaktında, -de. (TaS. III. 2008)

ilerü, (ileri): Önce, evvel, mukaddem. (TaS. III. 2042)

kancaru, (kancarı, kançaru): Nereye, neresi, ne tarafa. (TaS. IV. 2204)

üzere (I): 1.Üzerine, üzerinde. 2.Müddetçe, süresince, kadar. (TaS. VI. 4132)

yañaru: Yana, yan tarafa. (TaS. VI. 4269)

II.2.1.3. +*DA* Bulunma Durum Ekiyle

anda: 1.O zaman. 2. Oraya. 3.Orada. (TaS. I. 132,135,137)

añsuzda, (añsızda): Ansızın. (TaS. I. 170)

apañsızda, (apañsuzda): Birdenbire, ansızın. (TaS. I. 177)

bilesinde: Beraberinde, yanında, birlikte. (TaS. I. 558)

bunda: Burada. (TaS. I. 700)

değmede: 1.Her yerde, gelişigüzel yerde. 2. Kolay kolay, her zaman. (TaS. II. 1047)

erde: Erkenden, erkence. (TaS. III. 1489)

geñezde: Kolaylıkla, kolay kolay. (TaS. III. 1637)

günde: Her gün. (TaS. III. 1866)

içinde: Esnasında, vaktında, arasında. (TaS. III. 2002,2005)

irte, (erte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın. (TaS. III. 1512)

kanda: Nerede, nereye. (TaS. IV. 2209)

kayda: Nerede. (TaS. IV. 2368)

kıyında: Yanında, kıyısında. (TaS. IV. 2530)

kimerde: Bazan, ara sıra. (TaS. IV. 2566)

munda: Burada. (TaS. IV. 2811)

orta: Ara, beyn. (TaS. V. 3013)

şunda: Şurada, burada, şuracıkta. (TaS. V. 3686)

II.2.1.4. +*DAn* Çıkma Durum Ekiyle

andan: 1.Sonra, ondan sonra. 2. Oradan. (TaS. I. 140, 142)

añsuzdan: Ansızın, birden bire. (TaS. I. 171)

añuldan: Hafif hafif, yavaş yavaş. (TaS. I. 175)

bundan: Buradan. (TaS. I. 702)

çokdan: Çok eskiden yapılmış. (TaS. II. 935)

delimden: Çoktan, çok zamandan beri, eskiden, pek eskiden. (TaS. II. 1068)

erden, (irden): Erkenden, erken erken. (TaS. III. 1490)

güçücükten: Pek küçük yaştan beri. (TaS. III. 1849)

ilerükiden: Evvelkinden, eskisinden. (TaS. III. 2046)

öñdin,(öñdün): Önce, ilkönce, önceden, önden, daha evvel. (TaS. V. 3090,3091)

öñdünden: İlkönce, önceden. (TaS. V. 3095)

öylesinden: Öyle vaktından. (TaS. V. 3151)

tañladan: Sabahtan. (TaS. V. 3734)

tizden, (tizden, tezde): Çabucak, pek çabuk, hemen, az zamanda. (TaS. V. 3809)

ucundan, (uciyle, uçtan): İçin, sebebiyle, -den dolayı, yüzünden. (TaS. VI. 3882,3883)

ucuñuzdan, (ucundan): Yüzünüzden, sizden dolayı. (TaS. VI. 3887)

uçtan: Baştan sona kadar, tamamiyle. (TaS. VI. 3896)

II.2.1.5. *+(y)A* Yönelme Durum Ekiyle

apañsına: Apansızın. (TaS. I. 176)

buña: Buraya. (TaS. I. 694)

erene: Erce, er gibi, erkekçe. (TaS. III. 1495)

eylesine: O tarzda, öylesine. (TaS. III. 1590)

kanıya: Haniya, nereden. (TaS. IV. 2232)

öñe: Önce. (TaS. V. 3096)

sümeye: Boş yere, beyhude, körü körüne. (TaS. V. 3619)

tiziye: Tezce, çabucak, heman. (TaS. V. 3810)

üzresine: Üzerine, üstüne. (TaS. VI. 4137)

kolayına: Bildiği gibi, kolayına gelen şekilde. (TaS. IV. 2613)

II.2.1.6. +*In* /+*Un* , +*lA* Vasıta Durum Ekleriyle

acın: Aç olarak, açlıkla, açlıktan. (TaS. I. 6)

açla, (acıla): Aç iken. (TaS. I. 5)

aḫşamın: Akşamlayın, akşam vaktı. (TaS. I. 67)

añsuzın: Ansızın. (TaS. I. 171)

azın: Biraz, hafifçe. (TaS. I. 346)

başın: Başta, önce, en başta, ilkin. (TaS. I. 434)

dıñsuzın: Sessizce, yavaş sesle hafiyyen. (TaS. II. 1135)

dünin, (dünün): Geceleyin. (TaS. II. 1323)

gücün: Güçlükle, güç ile , zorla. (TaS. III. 1841)

günüzün: Gündüz vaktı, bütün gün. (TaS. III. 1878)

ırsuzın: Sessizce. (TaS. III. 1972)

ısıcakla: 1.Sıcak iken. 2. Sıcağı sıcağına, arasını soğutmadan. (TaS. III. 1974)

için: 1.Gizli, gizlice. 2.İçinden, içten, yürekten, derunî. (TaS. III. 2001, 2002)

kuşluğun: Kuşluk vakti. (TaS. IV. 2754)

oḫtıñ, (oḫtuñ): Vakıtta, vakıt. (TaS. V. 2941)

yayın, (yayuñ): Yazın. (TaS. VI. 4442)

II.2.1.7. +*CA* Eşitlik Durum Ekiyle

ağırınca: Ağırlığınca. (TaS. I. 38)

anca, (ancağ, ancak, onca): O kadar, öyle. (TaS. I. 126)

artça: Geriden, arkadan. (TaS. I. 229)

barmakca: Parmak kadar. (TaS. I. 404)

bilece: Birlikte, beraber. (TaS. I. 552)

bilemce/bileñce/bilesince: Yanımda, beraberimde. (TaS. I. 554, 555, 557)

bütünce: Tamamiyle. (TaS. I. 745)

dilce: Dilde, dil ile. (TaS. II. 165)

geñinçe, (geñünce, geniyle, geñüm ile, genimce): İstenildiği gibi, isteğe, arzuya göre, rahat rahat, matluba uygun olarak. (TaS. III. 1640,1641)

gereğince: Lüzumu kadar. (TaS. III. 1657)

gerekçe: Gereği gibi. (TaS. III. 1659)

hemence: Derhal, hemencecik. (TaS. III. 1911)

kadarca: Kadarcık. (TaS. IV. 2158)

munca: Bunca, bu kadar. (TaS. IV. 2811)

nice/niçe/nişe: Nasıl. (TaS. IV. 2853, 2880)

okurca: Okurcasına, okur gibi. (TaS. V. 2951)

oñatca: Uygun şekilde, hakkıyle, iyice. (TaS. V. 2990)

öñüñce: Önünden, önü sıra. (TaS. V. 3106)

sabahlaca: Sabahleyin, sabah sabah. (TaS. V. 3213)

soñca: Sonra olarak. (TaS. III. 3507)

soñunca: Arkasından. (TaS. V. 3510)

suylarınca/suyunca: Arkalarından, peşleri sıra. (TaS. V. 3602, 3603)

tizce: Çabucak. (TaS. V. 3807)

uğrunca, (uğrun): Gizli, gizlice. (TaS. VI. 3922,3923)

yapça: Yavaş, yavaşça. (TaS. VI. 4295)

yayanca: Yaya olarak. (TaS. VI. 4441)

yönünce: Gerektiği şekilde. (TaS. VI. 4692)

II.2.1.8. +*ki* Aitlik Ekiyle

irteki, (erteki): Yarınki, ertesi. (TaS. III. 1518)

neyki, (neyiki): Neden? Acaba neden? (TaS. IV. 2850)

II.2.1.9. +*lAr* (çokluk) Ekiyle

dünleler: Geceleri, gece vakıtları. (TaS. II. 1320)

II.2.1.10. +*ok* (pekiştirme) Ekiyle

andak: Hemen, o anda, derhal. (TaS. I. 137)

bayağı: Eskisi gibi. (TaS. I. 463)

şundak: Hemen, o anda, derhal. (TaS. V. 3687)

II.2.1.11. +*DAn* Çıkma ve +*CA* Eşitlik Durum Ekleriyle

öyledence: Öğleye kadar. (TaS. V. 3151)

II.2.1.12. +*ra, +ArI, gArU* Yön Gösterme ve +*DAn* Çıkma Durum Ekleriyle

ardıradan: Arkadan, geriden. (TaS. I. 190)

II.2.1.13. +*DAn* Çıkma ve +*ki* Aitlik Ekleriyle

öñdünki, (öñdünkisi): Evvelki, önceki. (TaS. V. 3095,3096)

II.2.1.14. İyelik Ekleriyle Oluşturulan Zarflar

irtesi, (ertesi): Ertesi gün. (TaS. III. 1519)

sanasın, (diyesin, sanaydın, diyeydin): Sanki, güya, sanılırdı ki. (TaS. II. 1190, 1191)

yarındası: Ertesi, ertesi gün. (TaS. VI. 4349)

yatsun: Yatsı vakti. (TaS. VI. 4395)

Tablo 4. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan Zarfların Tablosu

ZARF	**SAYI**
Yön Gösterme Ekiyle	12
Bulunma Ekiyle	18
Çıkma Ekiyle	17
Yönelme Ekiyle	10
Vasıta Ekiyle	16
Eşitlik Ekiyle	27
Aitlik Ekiyle	2
Çokluk Ekiyle	1
İyelik Ekiyle	4
Pekiştirme Ekiyle	3
Diğer Zarflar	3
Toplam	**113**

İsim çekim ekleriyle oluşturulan zarfların sayısı 113'tür. Zarflar isim soylu sözcük olmalarına rağmen isim çekim ekleri, iyelik ve çokluk almazlar. Yukarıda örneklerde görülen isim çekim ekleri ise canlı çekim eki olma özelliğini yitirmiş ve eklendiği sözcükle kalıplaşarak onu zarfa dönüşmüştür. Örneğin; eski Türkçe döneminde kullanılan *+ra, +ArI < +gArU* yön gösterme ekiyle oluşturulan *aña**r**u "ileriye doğru",asra "öte"*; *+DA* bulunma durum ekiyle *apañsızda "ansızın", değmede "her yerde; +DAn* çıkma durum ekiyle *güçücükten "pek küçük yaştan itibaren", tizden "çabucak"; +(y)A* yönelme durum ekiyle *öñe "önce"; +In/+Un, +lA* vasıta durum ekleriye *dünin "geceleyin", günüzün "gündüz"*; *+CA* eşitlik ekiyle *munca "bu kadar", soñca "son olarak";* iyelik ekleriyle *"irtesi "irtesi gün"; +ok* pekiştirme ekiyle *andak "hemen" ve* ek yığılmasıyla oluşan *ardıradan " arkadan, geriden"; öyledence "öğleye kadar"* buna örnek verilebilir. Ek yığılmasıyla oluşan zarflar *+DAn* çıkma ve *+CA* eşitlik durum ekleriyle *öyledence "öğleye kadar; +ra, +ArI, gArU* yön gösterme ve *+DAn* çıkma durum

ekleriyle *ardıradan "arkadan, geriden"; +DAn* çıkma ve *+ki* aitlik ekleriyle *öñdünki "evvelki"* örnekleri tablo ve grafikte diğer zarflar başlığı altında değerlendirilmiştir.

Grafik 4. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan Zarfların Grafiği

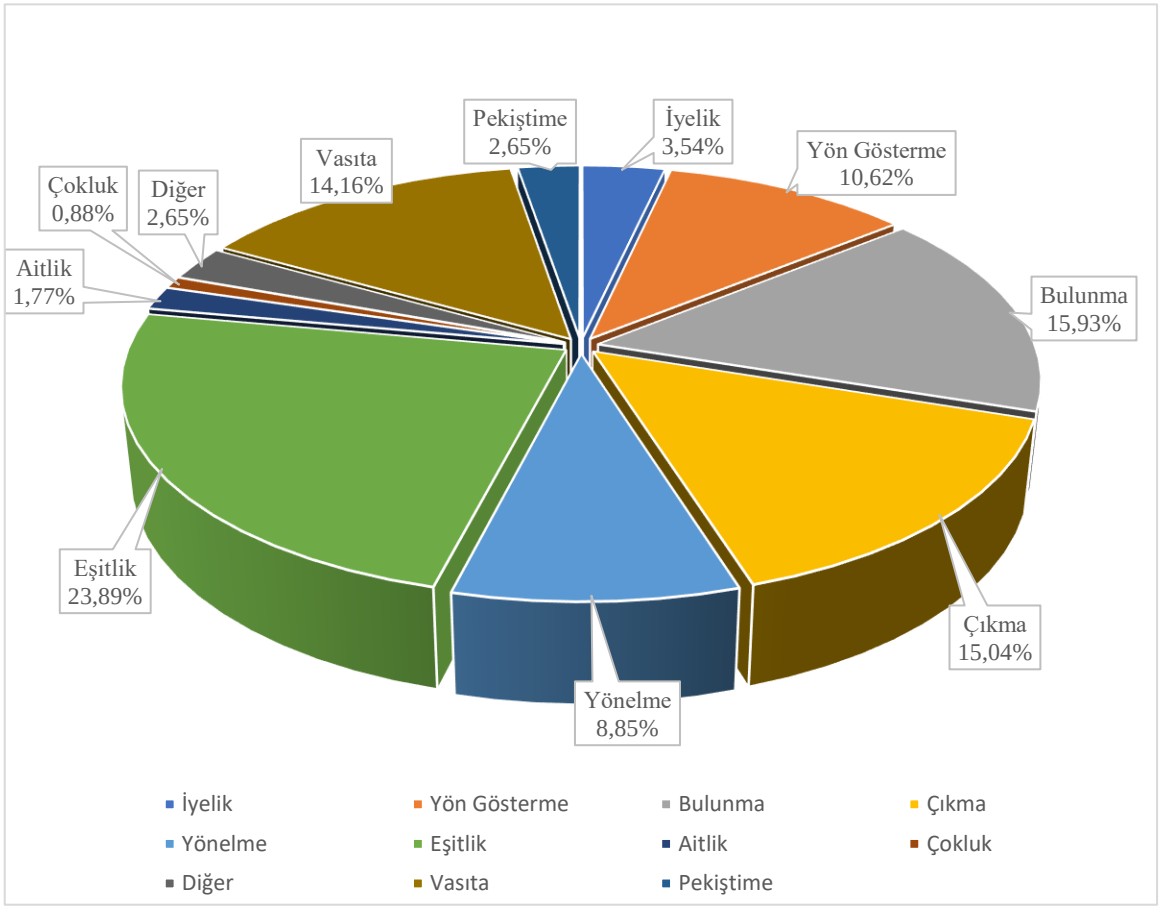

İsim çekim ekleriyle oluşan zarflara bakıldığında sözcüklerin en çok %23,89'luk oranla +CA eşitlik ekini aldığı görülmektedir. Grafiğe bakıldığında bulunma ve çıkma durum ekleri %15'lik oranlarla birbirlerini takip eder. Grafikte en az dikkati çeken isim çekim eki ise %0,88'lik bir oranla çokluk eki olmuştur.

II.2.2. İsimden İsim Yapım Ekleriyle Oluşturulan Zarflar

II.2.2.1. *+lIk / +lUk* Ekiyle

aralık: Ara, esna, sıra. (TaS. I. 184)

çevlik, (çevelek, çevlük): Çevre, etraf, civar. (TaS. II. 874)

çokluk, (çokluğ): Çok, pek çok, birçok. (TaS. II. 936)

dibelik, (dibelek): Büsbütün, tamamiyle, ebedî. (TaS. II. 1139)

döleklik: Temkin, temkinli hareket, vakar, itaat. (TaS. II. 1232)

geñezlik: Kolaylık, sühulet. (TaS. III. 1638-39)

ısuzluk, (işsizlik, ıssızlık): Issızlık, tenhalık, yalnızlık. (TaS. III. 2103)

oralık: Ora. (TaS. V. 3005)

ortalıḫ, (ortalık): Orta, ara, beyn. (TaS. V. 3016)

II.2.2.2. +*lI/ +lU* Ekiyle

belgülü: Aşikâr, açık olarak. (TaS. I. 490)

berlü: Beri. (TaS. I. 523)

çatlu: Çevrelenmiş, sarılmış, dolanmış. (TaS. II. 836)

deñlü, (denli): Kadar. (TaS. II. 1084)

eksikli, (eksüklü): Eksiği bulunan, kusurlu, âciz, kemter. (TaS. III. 1412)

görklü, (görüklü): Güzel, temi, iyi, mübarek, mukaddes, cazibeli, gösterişli. (TaS. III. 177)

kıykımlu: Çalımlı, şiddetli, muhteşem. (TaS. IV. 2531)

II.2.2.3.+*lAyIn* Ekiyle: Ad soylu sözcüklerden zaman zarfı yapar. Zaman zarfı dışında benzerlik, eşitlik ifade eden kelimeler de yapar (Hatipoğlu 1981: 100; Altuğ 2014: 176; Korkmaz 2018:70).

ancılayın: Onun gibi, o kadar, öyle. (TaS. I. 129-30)

anlarcılayın: Onlar gibi. (TaS. I. 164)

ayrulduğunlayın: Ayrıldığı gibi, ayrıldığı vakit. (TaS. I. 340)

bayağılayın: Eskisi gibi. (TaS. I. 464)

bencileyin: Benim gibi. (TaS. I. 502)

bizcileyin, (bizcileyin): Bizim gibi. (TaS. I. 625)

bularcılayın: Bunlar gibi. (TaS. I. 690)

erinleyin: Kocası gibi. (TaS. III. 1499)

gereğinleyin: Lüzumu kadar, gereği gibi, iyice. (TaS. III. 1657-58)

ikileyin, (ikiledin, ikileyden, ikileydin): İkinci olarak, ikinci defa, saniyen. Ondan sonra. (TaS. III. 2025, 2027)

öğleyin: Öğle. (TaS. V. 3059)

sencileyin: Senin gibi. (TaS. V. 3382)

sizcileyin: Sizin gibi. (TaS. V. 3493)

sulayın: Su gibi. (TaS. V. 3573)

şunculayın: Şunun gibi. (TaS. V. 3686)

uğurlayın, (uğrulayın, uğruladın): Hırsız gibi, gizlice, sessizce. (TaS. VI. 3914,3918,3919)

II.2.2.4. *+rAk* Ekiyle: Karşılaştırma ve benzerlik anlamları veren +rAk eki, olumsuzluk ifade eden sıfatlar yapan +sIz, +sUz ekinden sonra gelerek zarf türünde kelimeler yapar (Altuğ, 2014: 176).

añarurak: Daha ileri. (TaS. I. 125)

artuğrak, (artuğırak, artuĥrağ, artukrak): Daha fazla, çokça. (TaS. I. 231)

aşağrak, (aşağarağ, aşağarak): Daha aşağı, aşağıca, bir derece aşağı. (TaS. I. 261)

ayruksırak: Daha başka türlü. (TaS. I. 340)

azırak: Daha az. (TaS. I. 347)

azrak, (azrek): Daha az, azca. (TaS. I. 354)

değerirek: Dağa değerli, çok değerli. (TaS. II. 1038)

dileksüzrek: İstemeyerek, istemeyerek. (TaS. II. 1151)

eksükirek, (eksikrek): Daha eksik, çok eksik, kemter. (TaS. III. 1426)

ercerek, (errek): Erkence. (TaS. III. 1511)

gecirek: Geç, geççe, pek geç. (TaS. III. 1614)

genezrek, (geñezrek, geñizrek): Daha kolay, daha uygun. (TaS. III. 1639-40)

göñülsüzirek: İstemeye istemeye. (TaS. III. 1771)

görklürek: Daha güzel. (TaS. III. 1781)

ẖoşırak: Eyice, daha iyi. (TaS. III. 1926)

ilerürek: Daha önce, daha ileri. (TaS. III. 2046)

ilkirek: En önce. (TaS. III. 2061)

incerek: İncecik, narin, zaifce. (TaS. III. 2078)

katırak: Kuvvetlice, hızla, hızlı hızlı. (TaS. IV. 2349)

kiçirek, (giçirek, kiçürek, küçürek): Küçücük, küçükçe, daha küçük, ufarak, ufacık. (TaS. IV. 2556)

koyurak: Koyuca. (TaS. IV. 2686)

öñdüñrek, (öñdünürek): Daha önce. (TaS. V. 3096)

öterek: Uzakca. (TaS. V. 3132)

soñrarak: Daha sonra, çok sonra. (TaS. V. 3508)

şimdirek: Şimdi, şimdiki halde, şu sıra. (TaS. V. 3668)

tañlarak: Şafak söker sökmez. (TaS. V. 3734)

tizrek, (tizirek): Derhal, çarçabuk. (TaS. V. 3811)

uzrak: Daha uygun, daha elverişli. (TaS. VI. 4054)

yanarak: Daha öteye, öbür yana. (TaS. VI. 4269)

yeğinrek: Daha ağır, daha şiddetli. (TaS. VI. 4481)

yeğrek, (yeğirek, yiğirek, yiğrek): Daha iyi, müreccah, efdal, elyak, üstün. (TaS. VI. 4484-85)

yukarurak: Daha yukarı, daha yüksek. (TaS. VI. 4706)

II.2.2.5. +*CAk* Ekiyle: Zarf türünden kelimeler yapar. (Gülsevin 1997: 115)

añılcak, (añulcak): Yavaşça. (TaS. I. 174)

añluncak: Yavaşça. (TaS, I, 165)

arkuncak, (arkıncak, arĥuncak): Yavaşça, hafifçe, sessizce. (TaS. I. 220)

artucak, (artucağ, artıcak): Fazlaca, ziyadece. (TaS. I. 230)

dıñsuzcek, (tıñsuzcek): Sessizce, yavaşçacık. (TaS. II. 1135)

eksücek: Eksikçe. (TaS. III. 1426)

öğlenecek: Öğlene kadar. (TaS. V. 3058)

tañlacak, (dañlacak, tañlacık, tañlacak): Sabahleyin erken, şafakla beraber. (TaS. V. 3732)

tatlucak: Tatlı tatlı. (TaS. V. 3772)

tizcek, (tizcecük): Çabucak, derhal, hemen. (TaS. V. 3808)

yakıncak: Yakıncacık, pek yakın, çok yakın. (TaS. VI. 4217)

yalıncak, (yalıncağ): Çıplak, üryan, cascavlak. (TaS. VI. 4244)

II.2.2.6. +*CIk/ +CUk* Ekiyle

ancacık: Ancak o zaman, o müddetçe, onun kadar. (TaS. I. 128)

añılcacık: Yavaşça, yavaşçacık. (TaS. I. 153)

arkuncacık: Yavaşçaçık, hafifçeçik. (TaS. I. 220)

azcuk: Azacık. (TaS. I. 342)

birezcük: Birazcık. (TaS. I 592)

biricik: Bir kerecik. (TaS. I. 593)

II.2.2.7. +*lA* Ekiyle: Zaman zarflarına eklenerek anlamı pekiştirir. (Gülsevin, 1997: 117)

acılaca: Aç olarak, aç acına. (TaS. I. 5)

diriyle, (dirile): Diri iken, diri diri. (TaS, III, 1174)

dünle, (dünlece): Geceleyin. (TaS. II. 1319)

ısıcakla: 1.Sıcak iken. 2. Sıcağı sıcağına, arasını soğutmadan. (TaS. III. 1974)

öyünle: (yemek hakkında) muayyen, belli zamanlarda. (TaS. V. 3153)

tañla: Sabahleyin, sabah vaktı, sabah olur olmaz. (TaS. V. 3730)

tizle: Çabucak, derhal. (TaS. V. 3810)

yeñile, (yeñilece, yeñilice): Yeni, henüz, yeniden, pek yeni. (TaS. VI. 4529)

II.2.2.8. +*sI* Ekiyle: Türkçede +CA ekinin bazı sıfatlara eklendiğinde zarf olarak ortaya çıkan fonksiyona yakın bir kullanılışı vardır. (+sIg) (Gülsevin, 1997: 115)

ayruḫsı, (ayruksı, ayruksı): Başka, başka türlü, farklı. (TaS. I. 336)

tañlası: Sabahsı, ertesi. (TaS. V. 3734)

çalıksı: Çabuk çavuk ve delice. (TaS. II. 809)

II.2.2.9. +*lAk* Ekiyle: Günümüz Türkiye Türkçesinde k/g sesi olmaksızın kullanılan +lAk eki, yön bildiren zarflarla "az, azıcık, birazcık" anlamı veren kelimeler türetir. (Altuğ, 2014: 177)

añarlak: Az öte, az ileri. (TaS. I. 123)

gerilek: Geriye doğru, az geri. (TaS. III. 1666)

ilerülek: Az ileri. (TaS. III. 2046)

II.2.2.10. +*sIz*/+*sUz* Ekiyle: Yokluk bildiren sıfatlar yapmakla birlikte +*sIz*/+*sUz* eki ile türetilen isimler cümlede zarf görevini üstlenebilir. (Gülsevin, 1997: 119)

añsuz, (añsız): Ansızın, birden bire, nâgehan. (TaS. I. 169)

dıñsuz, (tıñsuz): Sessiz, sâkit, sâkin. (TaS. II. 1134)

geñsiz, (geñsüz, geñsizin, geñsüzin): İsteği olmayarak, istemeyerek, ister isteme. (TaS. III. 1647)

II.2.2.11. +*DIk* + +*lAyIn* Ekiyle: -lAyIn eki, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde -DIk sıfat-fiil ekinden sonra gelerek "-IncA, Ir … -mAz" anlamı veren zaman zarfları yapar (Altuğ, 2014: 176).

gördükleyin: Görür görmez. (TaS. III. 1771)

II.2.2.12. +*CAğIz* Ekiyle

tizceğez: Çabucak, hemen. (TaS. V. 3807)

II.2.2.13. +*GInA* Ekiyle: Eski Türkçe'de şekillerini gördüğümüz bu ek, kuvvetlendirme, küçültme ve sayı ifadelerini ortaya koyan bir isimden isim yapım ekidir. (Hacıeminoğlu, 2019: 15-16)

ezginek: Azacık, biraz. (TaS. III. 1600)

II.2.2.15. +*DI* Ekiyle: Ses yansıtan sözcüklerde, "-l-" sesiyle biten gövdelerden sonra gelerek ad kurar (Hatipoğlu, 1981: 157).

cıvıldı, (çıvıldı, çıvıldu): Fısıltı. (TaS. II. 771)

II.2.2.16. +*nÇI* Ekiyle

ikinç: İkinci, ikinci defa olarak, bu defa. (TaS. III. 2027)

İsimden isim yapım ekleriyle yapılmış zarflarda toplam 104 sözcük bulunmaktadır. Bunlardan *+lIk / +lUk* ekiyle 9, *+GInA* ekiyle 1, *+lI/ +lU* ekiyle 7, *+lAyIn* ekiyle 16, *+DIk + +lAyIn* ekiyle 1, *+rAk ekiyle* 32, *+CAk ekiyle* 12, *+CIk/ +CUk* ekiyle 6, *+sI* ekiyle 3, *+CAğIz*

ekiyle 1, *+lA* ekiyle 7, *+lAk* ekiyle 3, *+sIz/+sUz* ekiyle 3, *+In* ekiyle 1, *+DI* ekiyle 1 ve *+nÇI* ekiyle 1 sözcük bulunmaktadır.

II.2.3. Fiilden İsim Yapım Ekleriyle Oluşturulan Zarflar

II.2.3.1. *-(U)k / -(I)k/ -k* Ekiyle

açuk: Gülerek. . (TaS. I. 14)

aylak: Bedava, parasız, ücretsiz. (TaS. I. 328)

bayık: Açık, aşikâr, muhakkak, gerçek, şüphesiz. (TaS. I. 465)

çalışık: Çalışma, gayret. (TaS. II. 811)

çepürdük, (çipürdük, çıpurduk): Karışık, çetrefil. (TaS. II. 859)

yavlak: Pek, çok, gayet. (TaS. VI. 4402,4403)

yindek, (yendek): Daima, hep, mutlaka, muttasıl. (TaS. VI. 4603)

II.2.3.2. -(I)m/ -m Ekiyle

çalım: Vuruş. (TaS. II. 809)

dilgem: Dilim, dil şeklinde, uzunlamasına. (TaS. II. 1151)

II.2.3.3. *-cA* Ekiyle

burca burca, (burcu burcu): Güzel kokuyu anlatmak için kullanılan bir zarf. (TaS. I. 706)

II.2.3.4. -nç Ekiyle: Genellikle dönüşlü çatı üzerine -ç eki getirilerek ad soylu sözcük kurulur (Hatipoğlu, 1981:130-131).

kakınç: Hiddet, öfke, sitem, serzeniş. (TaS. IV. 2171)

II.2.3.5. *-t* Ekiyle: Ad veya eylem kök ya da gövdesinden ad kurar (Hatipoğlu, 1981:146)

oñat, (uñat): Doğru, uygun, iyi, mükemmel, lâyıkıyle, tamam, muvafık. (TaS. V. 2987)

II.2.3.6. -*k* Ekiyle

uvak: Ufak, küçük, kırıntı. (TaS. VI. 4013)

dilekçe: İsteğe uygun, arzuya muvafık, istenildiği şekilde. (TaS. II. 1149)

II.2.3.7. -*gU* Ekiyle

artuklağu, (artuḫlağu, artuklağı): Fazla, Fazla olarak. (TaS. I. 238)

II.2.3.8. -*(U)ş* Ekiyle

öğüş, (öküş, yöğüş): Çok. (TaS. V. 3069)

II.2.3.9. -*tI* Ekiyle: Genellikle dönüşlü çatı üzerine gelerek ad kurar (Hatipoğlu 1981: 158).

kaslıdu: Kasılarak, kendini sıkarak. (TaS. IV. 2326)

Fiilden isim yapım ekleriyle yapılmış zarflarda toplam 17 zarf türü sözcük bulunmaktadır. -*(U)k /(I)k / -k* ekiyle 7, -*cA* ekiyle 1, -*(I)m / -m* ekiyle 2, -*C* ekiyle 1, -*t* ekiyle 1, -*k* ekiyle 1, -*gU* ekiyle 1, -*(U)ş* ekiyle 1 ve -*tI* ekiyle de 1 sözcük tespit edilmiştir.

II.2.4. Fiilimsi Ekleriyle Oluşturulan Zarflar

II.2.4.1. -*(y)A, (y)U, (y)I* Zarf-fiil Ekleriyle

arkurı, (arkuru, arkırı): İğri, yan üstü, tersine, aykırı, yanlamasına, karşı, ters. (TaS. I. 221)

aşa: Aşırı, ziyade, fazla, aşkın. (TaS. I. 257)

dapa, (depe): Taraf, yön. (TaS. II. 1009)

deyü, (diyü, deyi, diyi): Diye. (TaS. II. 1127)

dike: Dikkatle, kulak kabartarak, dik dik. (TaS. II. 1142)

ditürü: Dikkatle. (TaS. II. 1189)

götürü: Bütün, tamam, toptan, hep, büsbütün. (TaS. III. 1793)

kaplayu, (kaplayı): Her tarafı kaplanmış şekilde. (TaS. IV. 2247)

kığıru: Bağırarak, haykırarak. (TaS. IV. 2478)

kısıru: Zorla, zorlayarak. (TaS. IV. 2518)

öte: 1.Sonra, ondan sonra, sonunda. 2. Öbür taraf, ileri. (TaS. V. 3129)

ulaşduru, (ulaşturu, ulaştırı): Ardı kesilmeksizin, muttasıl, sürekli, devamlı, fasılasız. (TaS. VI. 3947))

ulayu, (ulayı): Muttasıl, arkası kesilmeksizin, devamlı olarak, birbirine bitişik olarak. (TaS. VI. 3949)

yene: Yine. (TaS. VI. 4526)

yüzünkoyu, (yüzükoyun): Yüzükoyun, yüz üstü. (TaS. VI. 4799)

II.2.4.2. -*DIkçA* Zarf-fiil Ekiyle

-DIk/-DUk sıfat-fiil eki ile +çA eşitlik durumu ekinin birleşmesiyle oluşan bu ek, genellikle "-dığı sürece" anlamıyla zamanda devam, zamanda süreklilik veya sık sık oluş gösteren zarf-fiiller yapar. (Korkmaz, 2009: 1023)

ağardıkca: Ağarırken. (TaS. I. 29)

vardıkça, (vardığınca, varduğunca): Gittikçe, gitgide. (TaS. VI. 4148)

II.2.4.3. -*ArAk* Zarf-fiil Ekiyle

giderek: Gittikçe, gitgide, zamanla. (TaS. III. 1697)

II.2.4.4. -AcAk Sıfat-fiil Ekiyle

ivecek, (ivecen, ivecük): Aceleci, acul. (TaS. III. 2130)

Tarama Sözlüğünde fiilimsi ekleriyle yapılmış zarflarda toplam 19 sözcük bulunmaktadır. *-A/-U/-I* zarf- fiil ekleriyle 15, *-ArAk* zarf-fiil ekiyle 1, *-DIkçA* zarf-fiil ekiyle 2 ve *-AcAk* sıfat-fiil ekiyle 1 sözcük bulunmaktadır.

Tablo 5. Türemiş Zarfların Tablosu

ZARF	**SAYI**
İsim Çekim Ekleriyle	113
İsimden İsim Yapım Ekleriyle	104
Fiilden İsim Yapım Ekleriyle	17
Fiilimsi Ekleriyle	19
Toplam	**253**

Tarama Sözlüğünde toplamda 253 türemiş zarf örneği tespit edilmiştir. İsim çekim ekleriyle oluşturulan *depere "tepesine", bunda "burada", tañladan "sabahtan", tiziye "tezce", gücün "güçlükte", bilece "birlikte" bayağı "eskisi gibi" ardıradan "arkadan"*; isimden isim yapım ekleriyle oluşturulan *çokluk" çok", kıykımlu "çalımlı", anlarcılayın "onun gibi", azrak "daha az", eksücek "eksikçe", tizle "çabucak", tañlası "sabahsı", añarlak "az öte", geñsiz "istemeyerek", tizceğez "çabucak", ezginek "azacık", cıvıldı "fısıltı", ikinç "ikinci"*; fiilden isim yapım ekleriyle *açuk "gülerek", çalım "vuruş", burca "güzel koku", kakınç "öfke", oñat "doğru", uvak "ufak", artuklağu "fazla olarak, ögüş "çok", kaslıdu "kasılarak"*; fiilimsi ekleriyle *aşa "aşırı", yene "yine", ağardıkça "ağarırken, ivecek "aceleci"* örnekleri tarihi dönemlerde bu eklerle kullanılmışlardır.

Grafik 5. Türemiş Zarfların Grafiği

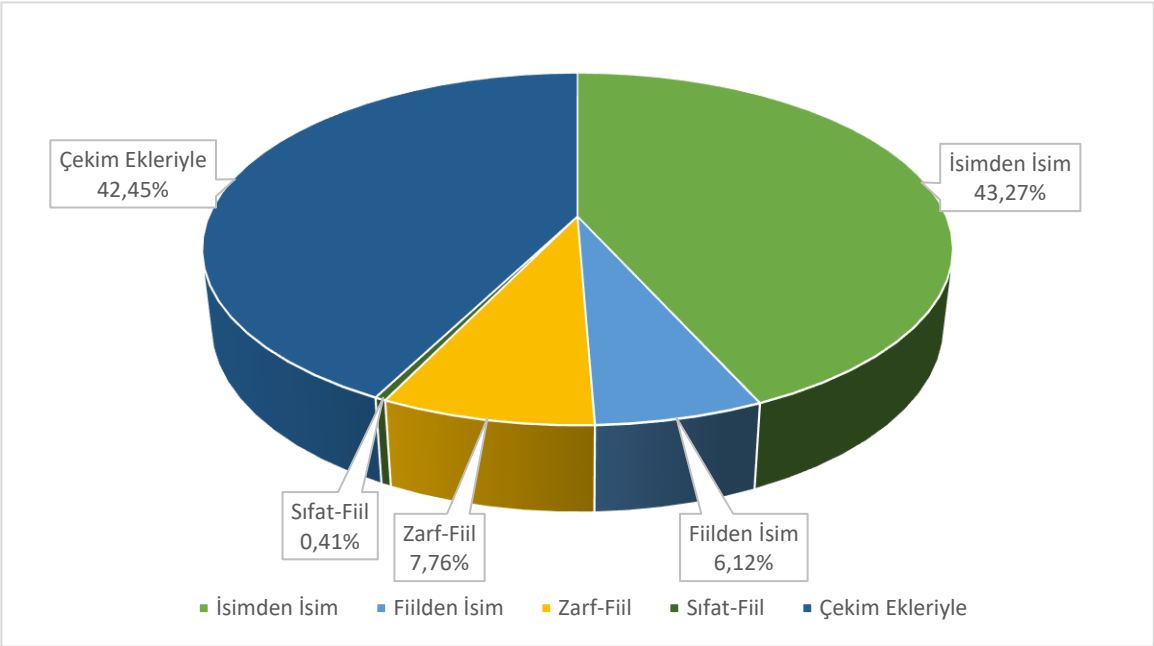

Tarama Sözlüğünde tespit edilen zarflar %43,27'lik oranla isimden isim yapım ekleriyle türemiştir. İsim çekim ekleriyle türemiş zarfların oranı ise %42,45'tir. En az dikkati çeken ek ise %0,41'lik oranla sıfat-fiil eki olmuştur.

II.3. Kelime Grubu Yapısında Bulunan Zarflar

Zarflar basit ve türemiş yapıda olabileceği gibi kelime grubu yapısında da olabilirler. Kelime grupları; tekrar grubu, ad tamlaması, sıfat tamlaması, edat grubu, fiilimsi grubu, bağlama grubu, birleşik kelime yapısındakiler, isnat grubu gibi öbeklerin zarf olarak kullanılmasıyla oluşan zarflardır.

II.3.1. İkileme Yapısında Bulunan Zarflar

İsim kökünden veya gövdesinden oluşan ikilemeler ya yalın durumda bulunurlar ya da isim durum eklerinden birini veya ikisini alırlar. İsim kökünden veya gövdesinden oluşmuş sözcüklerin başında da yansımalar gelir. (Hatipoğlu 1981: 35) Tarama Sözlüğünde de *çap çap, ẖır ẖır, muş muş* gibi yansıma sözlüklerle oluşan ikilemeler tespit edilmiştir.

II.3.1.1. İkilemeli Basit Zarflar

alaz alaz: Alaca bulaca. (TaS. I. 89)

añul añul, (añıl añıl): Ağır ağır, usul usul, yavaş yavaş, tedricen. (TaS. I. 173)

apul apul: İki yana sallana sallana. (TaS. I. 180)

arpa arpa: Zerre zerre, ufak ufak, ince ince. (TaS. I. 226)

ayak ayak: Derece derece, basamak basamak, adım adım, yavaş yavaş. (TaS. I. 300)

az öğüş: Azçok, biraz, bir miktar. (TaS. I. 354)

bam bam: Dik dik. (TaS. I.395)

baş baş: 1. Teker teker. 2.Baş başa.(TaS. I. 423)

bir bir: Birer birer. (TaS. I. 585)

bir iki: Birkaç. (TaS. I. 593)

çağ çağ: Çağıl çağıl. (TaS. II. 787)

çap çap: Şapır şapır. (TaS. II. 824)

dolap dolap: Dolu dolu, bol bol. (TaS. II. 1202)

erte ertesi, (irte irtesi): Öbür gün, daha öbür gün. (TaS. III. 232)

erte gece, (irte gece): Sabah akşam, gece gündüz. (TaS. III. 1517)

giç giç: Ağır ağır, yavaş yavaş, fasılayle, kesik kesik. (TaS. III. 1696)

gümür gümür: Homur homur. (TaS. III. 1861)

gün gün: Günden güne. (TaS. III. 1866-67)

har har: Harıl harıl. (TaS. III. 1901)

ḫır ḫır: Hırlaşarak. (TaS. III. 1917)

ıldır ıldır: Parıl parıl. (TaS. III. 1937)

ılgıt ılgıt: Hafif hafif esmeyi veya akmayı anlatan bir zarf. (TaS. III. 1941)

iki iki: İkişer ikişer. (TaS. III. 2023)

iñil iñil: İnleye inleye, inim inim. (TaS. III. 2085)

katı katı: Sert sert, acı acı. (TaS. IV. 2346)

kef kef, (küf küf (II)): "Sık sık, derin nefes alarak" anlamına "solumak" fiilinin zarfıdır. (TaS. IV. 2396, 2766)

kığış kığış: Şıngır şıngır. (TaS. IV. 2478)

koşun koşun: Saf saf, sıra sıra. (TaS. IV. 2674)

küp küp: Küt küt, güm güm. (TaS. IV. 2773)

muş muş, (mış mış): Mışıl mışıl. (TaS. IV. 2812)

okur okur: (Mırıl mırıl, homur homur anlamına) Okramak fiilinin zarfıdır. (TaS. V. 2951)

on on: Onar onar. (TaS. V. 2998)

öñ soñ, (öñ soñra): Er geç, önünde sonunda, nihayet. (TaS. V. 3105)

oyum oyum: Yer yer, küme küme. (TaS. V. 3042)

par par: parıl parıl. (TaS. V. 3180)

peren peren: Darmadağın, param parça, perişan. (TaS. V. 3188)

samur samur, (samur somur): Abuk sabuk, saçma sapan. (TaS. V. 3292)

sop sop: Sersem sersem. (TaS. V. 3511)

şip şip: Çabuk çabuk, şıpır şıpır. (TaS. V. 3669)

tarp tarp: Patır patır, sapır sapır. (TaS. V. 3763)

tas tas: Şerha şerha, parça parça. (TaS. V. 3767)

üş üş: Hemen şimdi, derhal. (TaS.VI. 4125)

yalap yalap: Parıl parıl, alev, ışık saçarak. (TaS. VI. 4230)

yaldır yaldır: Parıl parıl. (TaS. VI. 4234)

yap yap: Yavaş yavaş, usul usul, sessizce. (TaS. VI. 4305)

İkileme yapısındaki basit zarflarda toplam 70 sözcük vardır. Bunlardan yalın durumda bulunanlarda 44,

II.3.1.2. İkilemeli Türemiş Zarflar

II.3.1.2.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan İkileme Yapısındaki Zarflar

añaru berü: Şöyle böyle. (TaS. I. 125)

andan bundan: Şuradan buradan. (TaS. I. 143)

ardın ardın: Geri geri, arkaya doğru. (TaS. I. 187)

ayaktan başa: Baştan ayağa. (TaS. I. 308)

ayca ayca: Aydan aya. (TaS. I. 312)

ayruktan ayruk: Bambaşka. (TaS. I. 340)

başka başına: Başlı başına, kendi başına, ayrı. (TaS. I. 442)

biri birine: Birer birer. (TaS. I. 592)

birin birin: Birer birer. (TaS. I. 596)

birin ikin: Birer ikişer. (TaS. I. 597)

çirkinden çirkin: Büsbütün fena. (TaS. II. 925)

dizin dizin: Dizleri üstüne yürüyerek .(TaS. II. 1194)

göze göz: 1. Göz göze, yüz yüze. 2.Açıktan açığa, göz göre göre (TaS. III 1814)

ılgınca sılgınca: Hayal meyal, ılgımsalgım gibi. (TaS. III. 1941)

içerüden içerü: İçten içe, iç içe. (TaS. III. 1999)

itürü itürü: Sert sert. (TaS. III. 2129)

kalarda koparda: Oturma ve yürüme zamanlarında. (TaS. IV. 2181)

kaştan kaşa: Uçtan uca. (TaS. IV. 2331)

katça katça: Kat kat. (TaS. IV. 2339)

kıçın kıçın: Geri geri, geriye doğru. (TaS. IV. 2469)

kıldan kıla: İnceden inceye. (TaS. IV. 2480)

nazın nazın: Nazlı nazlı. (TaS. IV. 2829)

nice nice, (niçe niçe): Defalarca, pek çok, çok kere. (TaS. IV. 2872)

öñün kıçın: Önden arkadan. (TaS. V. 3106)

siñece siñece: Yavaş yavaş, çiseleye çiseleye, sine sine. (TaS. V. 3476)

tuş tuşa, (düş düşe): Taraf taraf. (TaS. II. 1343)

uçtan uca: Baştan başa. (TaS. VI. 3896)

uğrun uğrun: Gizli gizli. (TaS. VI. 3924)

yanın yanın: Yan yan. (TaS. VI. 4284)

yapça yapça: Yavaş yavaş. (TaS. VI. 4295)

İsim çekim ekleriyle oluşmuş ikileme yapısındaki zarfların toplamı 30'dur. Bu zarflar *+ra, +ArI* yön gösterme ekiyle *añaru berü "şöyle böyle"*; *+DA* bulunma durum ekiyle *kalarda koparda "oturma ve yürüme zamanlarında"*; *+DAn* çıkma durum ekiyle *ayruktan ayruk "bambaşka"; +(y)A* yönelme durum ekiyle *tuş tuşa "taraf taraf", +In /Un* vasıta durum ekiyle *yanın yanın "yan yan"*; *+CA* eşitlik durum ekiyle *yapça yapça "yavaş yavaş"*; *+DAn* çıkma + *+(y)A* yönelme durum ekleriyle *uçtan uca "baştan başa vb."* ekleriyle kullanılmıştır

II.3.1.2.2. Yapım Ekleriyle Oluşturulan İkileme Yapısındaki Zarflar

baturu baturu: Batıra batıra. (TaS. I. 457)

cızlandurdı cızlandurdı: Yavaş yavaş. (TaS. II. 772)

çevrili çevrili: Döne döne. (TaS. II. 879)

çevre etraf, (çevre taraf): Etraf, her taraf. (TaS. II. 878)

dilli dilince: Hal diliyle, kendine mahsus dil ile. (TaS. II. 1137)

ditmik ditmik: Didik didik. (TaS. II. 1186)

dolu dolu: Dolu olarak. (TaS. II. 1207)

döne döne: Tekrar tekrar. (TaS. II. 1239)

dura düşe/ düşe tura: Düşe kalka. (TaS. II. 1258,1344)

dürüm dürüm: Büklüm büklüm, dürülmek, dönerek. (TaS. II. 1335)

eğilic eğilic: Büklüm büklüm, kıvrım kıvrım, eğri büğrü. (TaS. III. 1390)

emiş karış: Can ciğer, sarmaş dolaş, karma karışık. (TaS. III. 1464)

eñlü eñlü: Hızlı hızlı. (TaS. III. 1475)

eñü yañu: Mütehayyir, şaşırmış. (TaS. III. 1476)

ertelü gecelü, (irtelü gicelü): Sabahlı akşamlı, sabah akşam. (TaS. III. 1518)

eyde eyde, (eydü eydü): Diye diye, söyleye söyleye. (TaS. III. 1576)

geñlü geñsiz: İster istemez. (TaS. III. 1646)

göyne göyne, (göyünü göyünü): Yana yana. (TaS. III. 1795)

ive ive, (eve eve): Acele acele, koşa koşa. (TaS. III. 2133)

karış muruş: Karmakarışık. (TaS. IV. 2308)

kollu kolunca: Kol kol, taraf taraf. (TaS. IV. 2619)

öğürü öğürü: Bağıra bağıra, böğüre böğüre. (TaS. V. 3068)

salını salını: Salına salına. (TaS. V. 3269)

seğirdi seğirdi: Koşa koşa, seğirdi seğirdi. (TaS. V. 3364)

sızım sızım: Sızlaya sızlaya. (TaS. V. 3467)

sürtünü sürtünü: Sürüne sürüne. (TaS. V. 3634)

tañlacak tañlacak: Sabah sabah, sabah olur olmaz. (TaS. V. 3734)

tomrum tomrum: Domur domur, art arda kaynayıp çıkan. (TaS. V. 3820)

ufam ufam: Zerre zerre, ufacık ufacık. (TaS. VI. 3901)

ulam ulam: Sıra sıra, arka arkaya. (TaS. VI. 3939)

uzun uzak: Uzun uzadıya, devamlı. (TaS. VI. 4056)

vara vara: Gittikçe, gitgide. (TaS. VI. 4147)

varı geli: Vara gele, gide gele. (TaS. VI. 4150)

varı varı: Gide gide, gitgide. (TaS. VI. 4152)

yarmuru yarmuru: Yalvara yalvara. (TaS. VI. 4360)

yaşın yaşın: Gizli gizli, için için. (TaS. VI. 4383)

yile yile, (yele yele): Koşa koşa. (TaS. VI. 4499)

yine yine: Tekrar tekrar. (TaS. VI. 4605)

Yapım ekleriyle oluşturulan ikileme yapısındaki zarflarda toplam 39 zarf türü sözcük bulunmaktadır. Örneğin, isimden isim yapım ekleriyle oluşturulan *tañlacak tañlacak "sabah sabah";* fiilden isim yapım ekleriyle oluşturulan *ulam ulam "sıra sıra", karış muruş "karma karışık";* fiilimsi ekleriyle oluşturulan *yine yine "tekrar tekrar", vara vara "gittikçe"* sözcükleri tarihi dönemlerde bu yapım ekleriyle kullanılmışlardır.

II.3.1.3. Pekiştirmeli İkilemelerle Oluşturulan Zarflar

Ergin'in ilâveli tekrarlar olarak adlandırdığı bu sözcükler başına ek bir unsur getirilerek yapılır. Pekiştirmeli tekrar, bir sözcüğün özellikle sıfatların ilk sesli harfinden sonra *m, p, r, s* seslerinden birinin getirilmesiyle oluşturulur. Meydana gelen bu unsur ayrı bir kelime gibi asıl kelimelinin önüne getirilir ve hece tekrarına dayanan bir grup ortaya çıkar: *düm düz, büs bütün, yem yeşil, kas katı* gibi. (Ergin 2019: 375). Tarama Sözlüğünde de bu yapıyla oluşmuş zarf görevinde kullanılan sözcüklere rastlanmıştır.

besberaber, (basberaber): Tamamiyle beraber. (TaS. I. 523)

bisbütün: Büsbütün. (TaS. I. 610)

desdeğirmi: Yusyuvarlak. (TaS. II. 1121)

dipdirilece: Dipdiri olarak. (TaS. I. 1164)

dübdüz: Kâmilen, tamamiyle. (TaS. II. 1299)

düpdüz: Baştan başa, tamamıyle, dümdüz. (TaS. II. 1325)

gösgötürü: Tamamen, toptan, büsbütün. (TaS. III. 1784)

güğem gündüz, (güğe gündüz): Güpegündüz, gündüzleyin, tamamen gündüz iken. (TaS. III. 1850) (pekiştirme)

kapkarşu: Tam karşu. (TaS. IV. 2247)

Tablo 6. İkileme Yapısındaki Zarfların Tablosu

ZARFLAR	**SAYI**
Basit İkilemeler	44
Çekim Ekli İkilemeler	30
Yapım Ekli İkilemeler	39
Pekiştirmeli İkilemeler	9
Toplam	**122**

Bu çalışmada tespit edilen ikileme yapısındaki zarfların toplamı 122'dir. İkileme yapısındaki zarflar basit ve türemiş yapıda bulunurlar. Örneğin, basit olanlar *sop sop "sersem sersem", par par "parıl parıl";* isim çekim ekleriyle *itürü itürü "sert sert", birin birin "birer birer"*; yapım ekleriyle *öğürü öğürü "bağıra bağıra", ufam ufam "zerre zerre"* ve pekiştirme ekleriyle *bisbütün "büstünün", gösgötürü "tamamen"* ekleriyle tarihi dönemlerde kullanılmıştır.

Grafik 6. İkileme Yapısındaki Zarfların Grafiği

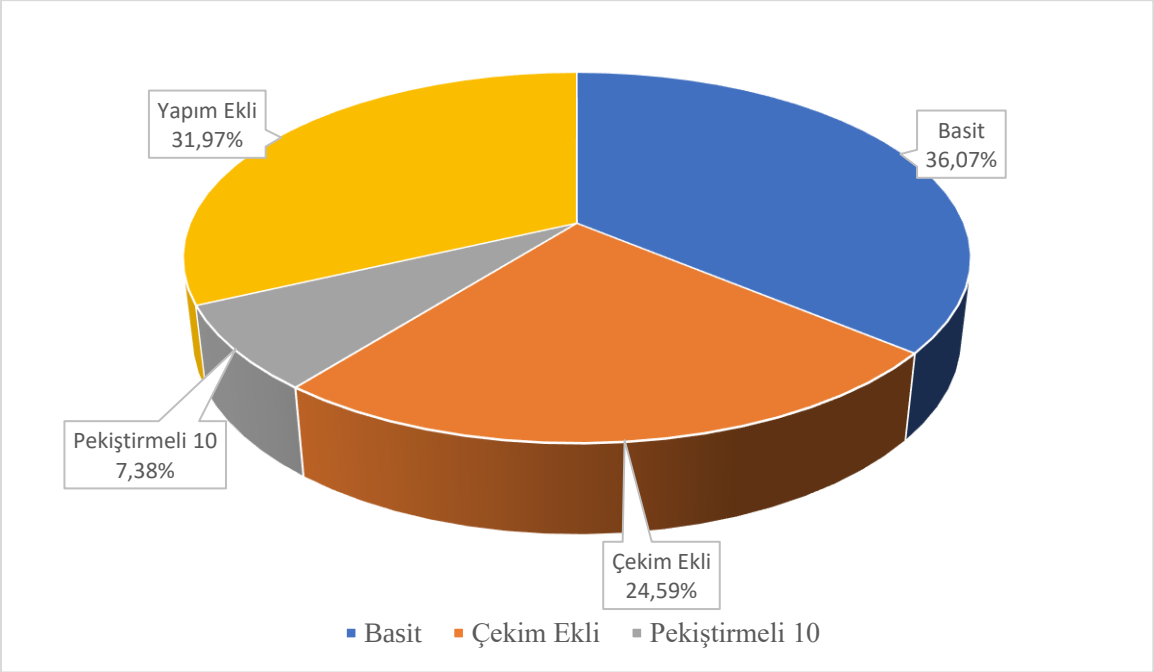

Tarama Sözlüğünde ele alınan ikileme yapısındaki zarfların yarısından fazlasının isim çekim ekleri ve yapım ekleriyle türemiş olduğu görülmektedir. Yapım ekleriyle oluşan ikilemelerin oranı %31,97; isim çekim ekleriyle oluşturulan ikilemelerin ise oranı %24'59'dur. Basit ikilemeli zarfların oranı %36,07, pekiştirmeli ikilemelerin oranı ise %7, 38'dir.

II.3.2. İsim Tamlaması Yapısında Bulunan Zarflar

II.3.2.1. İsim Tamlamasıyla Oluşturulan Türemiş Zarflar

II.3.2.1.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan İsim Tamlaması Yapısındaki Zarflar

adım yerde: Adım başına. (TaS. I. 19)

buğday günü: Aşure günü, muharremin on ikinci günü. (TaS. I. 682)

dün buçuğu, (dün yarısı): Gece yarısı. (TaS. II. 1314, 1315)

dün dulpu: Geceleyin, gece vaktı, bütün gece. (TaS. II. 1316,1317)

dün içi: Gece ortası, gece vakti, geceleyin. (TaS. II. 1318,1319)

gün başına: Her gün. (TaS. III. 1865)

karşu yerinde, (karşu (I)): Yerinde, kendi yerinde, sırasında, sırası gelince. (TaS. IV. 2322-23)

oğlan yaşı: Çocukluk çağı. (TaS.V. 2932)

orak vaktı: Hasat zamanı. (TaS. V. 3005)

yarı gece: Gece yarısı. (TaS. VI. 4347)

İsim tamlaması yapısındaki zarflarda toplam 10 sözcük vardır. Bunlardan iyelik ekleriyle oluşturulan 6, *+ra, +ArI* yön gösterme ekiyle 1, *+DA* bulunma durum ekiyle 2 ve *+A* yönelme durum ekiyle 2 sözcük tespit edilmiştir.

II.3.2.2.1. Yapım Ekleriyle Oluşturulan İsim Tamlaması Yapısındaki Zarflar

canı azacuk: Sabırsız. (TaS. II. 750)

çevre yan: Dört taraf, etraf. (TaS. II. 878)

dağ aşuru: Dağ arkasında, dağın öbür tarafında. (TaS. II. 965)

Tarama Sözlüğünde yapım ekleriyle oluşturulan isim tamlaması yapısında 3 zarf tespit edilmiştir. İsimden isim yapım ekiyle *+cUK* 1 ve zarf-fiil ekiyle *-A/-U/* 2 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 7. İsim Tamlaması Yapısındaki Zarfların Tablosu

ZARFLAR	**SAYI**
Çekim Ekleriyle	10
Yapım Ekleriyle	3
Toplam	**13**

İsim tamlaması yapısında bulunan zarflarda toplam 13 zarf türü sözcük elde edilmiştir. Türemiş yapıda olan bu zarfların bazıları isim çekim ekleriyle *gün başına "her gün", buğday*

günü "aşure günü" bazıları da yapım ekleriyle *çevre yan "dört taraf", dağ aşuru "dağ arkasında"* türemiş isim tamlaması yapısındaki zarflardır.

Tablo 7. İsim Tamlaması Yapısındaki Zarfların Grafiği

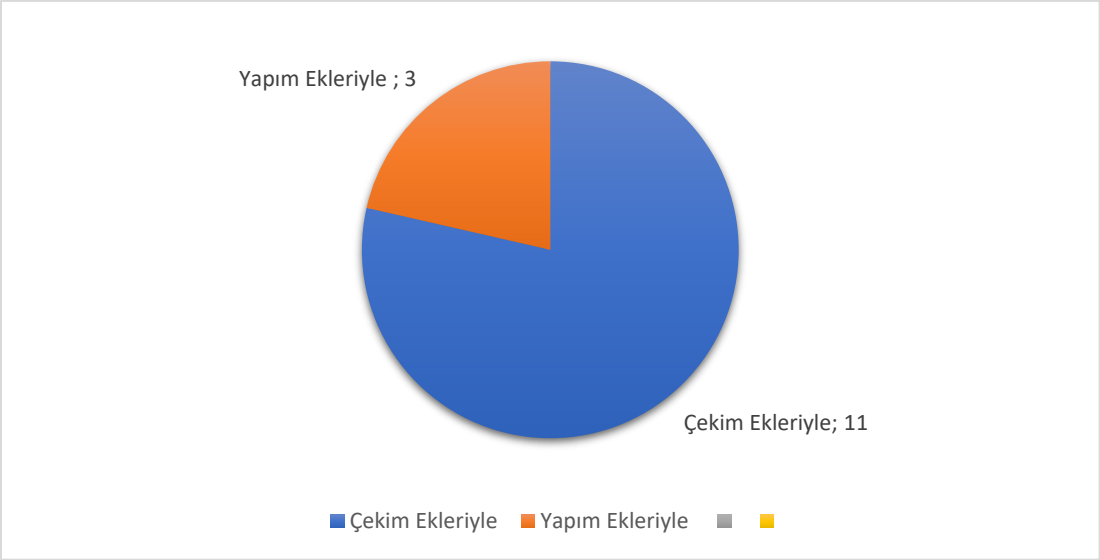

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında da isim tamlaması durumunda bulunan zarfların daha çok isim çekim eklerini aldığı görülmektedir.

II.3.3. Sıfat Tamlaması Yapısında Bulunan Zarflar

II.3.3.1. Sıfat Tamlamasıyla Oluşturulan Basit Zarflar

alar sabah: Şafak sökmeden evvelki yalancı aydınlık, fecr-i kâzip. (TaS. I. 74)

alar tan: Alar sabah, alaca tan. (TaS. I. 74)

altın yan: Alt yan, alt taraf, aşağı taraf. (TaS. I.113)

asra yüz: Öte yaka, karşı yaka. (TaS. I. 247)

ayak beraber: Beraberce, hep birden .(TaS. I. 301)

bu ara: Bura, burası. (TaS. I. 670)

bu yer: Bura. (TaS. I. 723)

buğday gün: Güneşin Sünbüle burcuna girdiği zaman, ağustos ayı. (TaS. I. 682)

çin seher, (çin sabah): Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman. (TaS. II. 923)

her nice: Her zaman, her ne vakıt. (TaS. III. 1915)

iğen katı: Pek çok, çok fazla. (TaS. III. 2019)

kader vakıt: Az bir zaman. (TaS. IV. 2158)

kiçi bayram: Kurban bayramı. (TaS. IV. 2555)

nice gez: Çok kere, birçok defa. (TaS. IV. 2866-67)

olok dem: O anda, o zaman, o vakit. (TaS. V. 2976)

olok sâat: O anda, o dakikada. (TaS. V. 2977)

özge yana: Başka taraf. (TaS. V. 3168)

şolok dem: O vakıt, o anda. (TaS. V. 3677)

yarın gün: Ertesi gün. (TaS. VI. 4352)

II.3.3.2. Sıfat Tamlamasıyla Oluşturulan Türemiş Zarflar

II.3.3.1.2. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan Sıfat Tamlaması Yapısındaki Zarflar

añaru yan: İleri taraf, öte yan. (TaS. I. 125)

bir gezden, (bir kezden): Birden, hep birden. (TaS. I. 598)

birisi gün, (biri gün): Öbür gün. (TaS. I. 597)

birisi yıl: Ertesi sene, öbür yıl. (TaS. I. 597)

bir uğurdan, (bir uğurda, bir uğurdane, birgurdane): Birden, defaten, hep birden, birdenbire, derhal. (TaS. I. 606)

bu düzene: Bu suretle, bu şekilde. (TaS. I. 679)

bu yanadan: Beri yandan, diğer taraftan. (TaS. I. 723)

ha demi: Felâket zamanı. (TaS. III. 1893)

ilerü zaman, (ileri zaman, ilerüki zaman): Eski zaman, geçmiş zaman. (TaS. III. 2047)

key sözün: İyi, güzel sözle. (TaS. IV. 2466)

kızılca ikindi: Akşama yakın ikindi vakti. (TaS. IV. 2540)

kuru yerden: Asılsız fasılsız, boş yere, sebepsiz. (TaS. IV. 2749)

ol arada: Orada. (TaS. V. 2968)

ol aradan: Oradan. (TaS. V. 2968)

ol araya: Oraya. (TaS. V. 2969)

tiz günde: Az vakıtta. (TaS. V. 3810)

üstün yan: Üst taraf, yukarı taraf. (TaS. VI. 4097)

Tarama Sözlüğünde isim çekim eklerini alarak yapılmış sıfat tamlaması yapısındaki zarflarda toplam 17 sözcük vardır. *+ra, +ArI* yön gösterme ekiyle 2, *+DA* bulunma durum ekiyle 2, *+DAn* çıkma durum ekiyle 5, *+A* yönelme durum ekiyle 2, iyelik ekleriyle 3, *In /Un* vasıta durum ekleriyle 1 ve *+CA* eşitlik durum ekiyle 1 sözcük vardır.

II.3.3.2.2. Yapım Ekleriyle Oluşturulan Sıfat Tamlaması Yapısındaki Zarflar

biñ artuk: Binden fazla. (TaS. I. 576)

ol aracuk: Oracık. (TaS.V. 2968)

üç günlücek: Üç gün olan sürece. (TaS. VI. 4057)

kaba kuşluk: Öğleye yakın olan kuşluk zamanı. (TaS. IV. 2146)

öte yaka: Karşı taraf. (TaS. V. 3133)

Tablo 8. Sıfat Tamlaması Yapısındaki Zarfların Tablosu

ZARFLAR	**SAYI**
Basit zarflar	19
Çekim Ekleriyle	17
Yapım Ekleriyle	5
Toplam	**41**

Tarama Sözlüğünde sıfat tamlaması yapısında bulunan zarflarda toplam 41 zarf tespit edilmiştir. Elde edilen bu zarfların basit ve türemiş yapıda olduğu görülmektedir. Örneğin, basit olanlar *bu yer "bura", buğday gün "güneşin sünbül burcuna girdiği zaman, ağustos ayı";* isim çekim ekleriyle *key sözün "güzel sözle", tiz günde "az vakıtta";* yapım ekleriyle *ol oracuk "oracık", biñ artuk "binden fazla"* kullanıldığı görülmektedir.

Grafik 8. Sıfat Tamlaması Yapısındaki Zarfların Grafiği

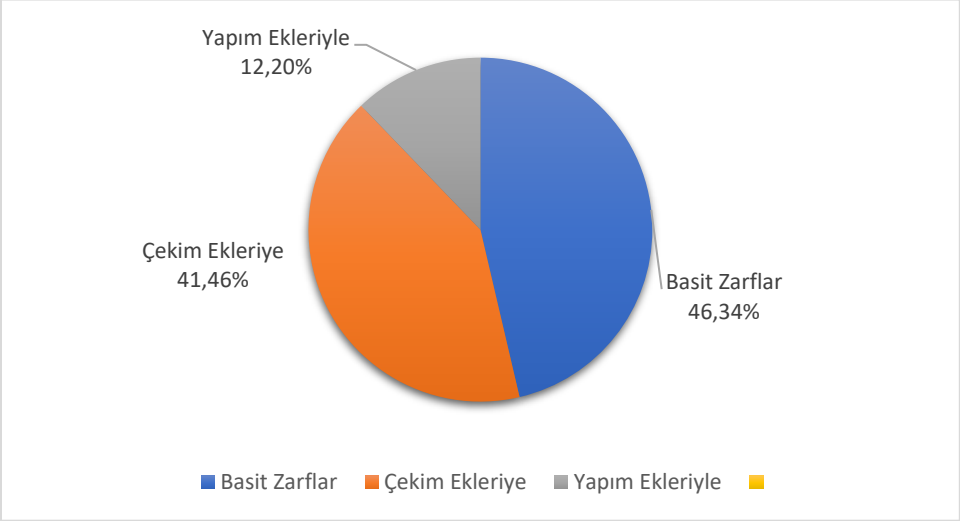

Tarama Sözlüğünde sıfat tamlaması yapısında bulunan zarfların en çok %41,46'lık oranla çekim eklerini %12,20'lik oranla da yapım eklerini alarak türediği görülmektedir. Kök ve gövde biçiminde olan sıfat tamlaması yapısındaki zarfların oranı ise %46,34'tür.

II.3.5. Edat Grubu Yapısında Bulunan Zarflar

II.3.5.1. Edat Grubu Yapısında Bulunan Türemiş Zarflar

II.3.5.1.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşturulan Edat Grubu Yapısındaki Zarflar

andan gerü, (andan girü): Ondan sonra. (TaS. I. 143)

andan ötürü: Ondan dolayı. (TaS. I. 143)

ardından beri: Arkaya doğru. (TaS. I. 189)

buncadan berü: Şu kadar zamandır, bu kadar vakıttan beri. (TaS. I. 697)

imden girü, (imden gerü, imden sonra): Bundan sonra, bundan böyle, şimdiden sonra. (TaS. III. 2066)

şimden gerü: Bundan sonra, bundan böyle. (TaS. V. 3666-67)

şunuñ bigi: Şöyle, öyle, şu gibi. (TaS. V. 3688)

Tarama Sözlüğünde isim çekim ekleriyle oluşmuş edat grubu yapısında olan toplam 7 zarf türü sözcük bulunmaktadır.

II.3.6. Sıfat-Fiil Grubu Yapısında Bulunan Zarflar

bitmiş gün: Son gün, vâde günü. (TaS. I. 622)

gelesi yıl: Gelecek yıl, ertesi sene. (TaS. III. 1626)

gider vakıt: Gidecek zaman, mufarakat zamanı. (TaS. III. 1701)

olmaz yere: Beyhude, boşa, yok yere. (TaS. V. 2976)

olmaz vakıt: Vakıtsız, zamansız. (TaS. V. 2976)

Tarama Sözlüğünde sıfat-fiil grubu yapısındaki zarflarda 5 sözcük tespit edilmiştir.

II.3.7. Zarf-fiil Grubu Yapısında Bulunan Zarflar

gün geldükce, (gün geldüğünce): Gün geçtikçe. (TaS. III. 1871)

ha deyince/ hey deyince): Hemen, derhal, bir anda. (TaS. III. 1906, 1916)

hey diyince: Hemen, derhal. (TaS. III. 1916)

öte dakı: Daha ileri, daha üstün, daha âli. (TaS. V. 3131)

Tarama Sözlüğünde zarf-fiil grubu yapısındaki zarflarda 4 sözcük tespit edilmiştir.

II.3.8. İsim-fiil Grubu Yapısında Bulunan Zarflar

değme gez: Her zaman, her defa. (TaS. II. 1047)

İsim-fiil grubu yapısındaki zarflarda 1 sözcük vardır.

II.3.9. Birleşik Kelime Yapısında Bulunan Zarflar

arkunluğile: Yavaşça. (TaS. I. 221)

belkim: Belki. (TaS. I. 495)

benüle: Benimle. (TaS. I. 509)

beyle: Böyle. (TaS. I. 527)

bıldır: Geçen yıl. (TaS. I. 538)

bile: Birlikte, beraber. (TaS. I. 550)

bilelerine: Yanlarına. (TaS. I. 554)

bilesinde: Beraberinde, yanında, birlikte. (TaS. I. 558)

birez: Biraz. (TaS. I. 590)

bitünile: Bütün olarak. (TaS. I. 623)

bugünki gün: Bugün, işte bugün. (TaS. I. 685)

bularuñüçün: Bunlar için. (TaS. I. 690)

çalkoyun, (çalkkoyun): Sırtüstü. (TaS. II. 813)

çıp yalıncak: Çısçıplak, çırılçıplak. (TaS. II. 903)

değmelik ile: Kolaylıkla, olur olmaz şeyle. (TaS. II. 1050)

elel: Elden, el ile, doğrudan doğruya . (TaS. III. 1429)

elinle: Eliyle. (TaS. III. 1438)

elvere: Mümkün ki, olur ki, belki. (TaS. III. 1450)

eyle: Öyle. (TaS. III 1582)

gece ile, (geceyle): Gece vakti, geceleyin. (TaS. III. 1612)

gönül birle, (gönül ile): İçten, gönülden, samimî olarak. (TaS. III. 1765)

ikiyle: İkisiyle. (TaS. III. 2029)

ir iken: Erkence, erken erken. (TaS. III. 2090)

işbu ara, (üşbu ara): Bura. (TaS. VI. 4106)

kesenkes: Mutlaka, katî, tereddütsüz, her halde, muhakkak. (TaS. IV. 2245)

neçün, (neşün, nişün): Niçin, ne için. (TaS. IV. 2832)

neniñçün: Ne için. (TaS. IV. 2836)

neyçün: Ne için, niçin. (TaS. IV. 2847)

neyle: Ne ile, ne suretle, nasıl (?). (TaS. IV. 2850)

nite: Nasıl. (TaS. IV. 2883)

ola kim, (ola ki): Belki, ihtimal ki, olabilir ki. (TaS. V. 2961)

oldığıyle: Olduğu için. (TaS. V. 2971)

olduysa: Olunca, oldukta. (TaS. V. 2971)

öylelik: Öylesine, öyle bir, öylece. (TaS. V. 3151)

sıravardı: Bir sırada, sıravari. (TaS. V. 3457)

soñuç, (soñucu): Netice, nihayet, en son, âkıbet, en sonra, sonunda. (TaS. V. 3508)

şöyle: Öyle, onun gibi, olduğu gibi. (TaS. V. 3682)

üşbula, (işbula, üşböle): Böyle, böylece, işte böyle, bu şekilde. (TaS. VI. 4106-07)

üşbunda, (işbunda): Burada, bu yerde. (TaS. VI. 4108)

üşimdi: Şimdi, şimdiye kadar. (TaS. VI. 4120)

üzkes: Elbette, katiyen, kesin olarak, asla. (TaS. VI. 4133)

var ise: İhtimal ki, belki, galiba, olsa olsa, zannımca. (TaS. VI. 4153)

varsa: İhtimal ki, olsa olsa. (TaS. VI. 4161)

yalın aç, (yalıñaç): Çıplak, yoksul, muhtaç. (TaS. VI. 4243)

yolıra, (yol sıra): Yolca, yol boyunca. (Tas. VI. 4656)

zamanile: Vaktiyle, bir zamanlar. (TaS. VI. 4803)

Tarama Sözlüğünde birleşik kelime grubu yapısındaki zarflarda 43 sözcük tespit edilmiştir.

II.3.10. Bağlama Grubu Yapısındaki Zarflar

erde ve geçde: Erken veya geç. (TaS. III. 1490)

dün ü gün, (dün gün, düni gün, dün ü gündüz): Gece gündüz. (TaS. III. 1321)

Tarama Sözlüğünde bağlama grubu yapısındaki zarflarda 2 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 9. Kelime Grubu Yapısındaki Zarfların Genel Tablosu

ZARF	**SAYI**
İkileme Grubu	123
İsim Grubu	14
Sıfat Grubu	41
Edat Grubu	7
Sıfat-Fiil Grubu	5
Zarf-Fiil Grubu	4
İsim-Fiil Grubu	1
Birleşik Kelime Grubu	46
Bağlama Grubu	2
Toplam	**243**

Bu çalışmada kelime grubu yapısından zarflar kısmında toplamda 243 sözcük türü zarf elde edilmiştir. Bu grupta bulunan zarflar basit ve türemiş olmak üzere iki alt başlıkta sınıflandırılmıştır. Bazı kelime gruplarının sadece isim çekim ve yapım eki aldığı, bazılarının ise hem basit hem de türemiş yapıda olduğu görülmüştür.

Grafik 10. Kelime Grubu Yapısındaki Zarfların Genel Grafiği

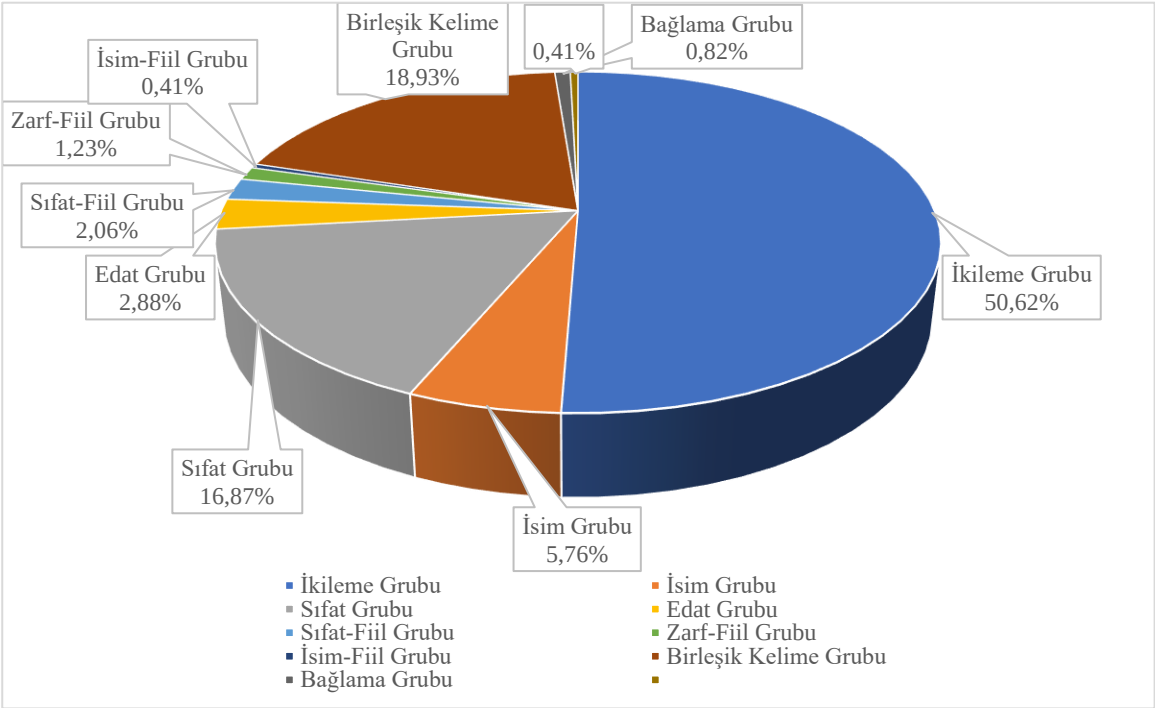

Kelime grubu yapısındaki zarflarda en fazla kullanılan zarf örneğinin %50,622'lik oranla ikileme grubundaki zarflar olduğu tespit edilmiştir. İkileme grubu dışında en fazla kullanılan bir diğer kelime grubu %18,93'lük oranla birleşik kelime grubudur. Kelime grupları içerisinde en kullanılanlar ise eylemsi grupları ve bağlama grubu olmuştur.

Tablo 10. Yapı Bakımından Zarfların Genel Tablosu

ZARF	**SAYI**
Basit	70
Türemiş	253
Kelime Grubu	113
Toplam	**566**

Tarama Sözlüğünde yapı bakımından toplamda 566 zarf türü sözcük tespit edilmiştir. Bu zarflar basit, türemiş ve kelime grubu olmak üzere üç ana bölüme ayrılarak tasnif edilmiş, aldığı eklere göre alt sınıflandırmalar yapılmıştır. Türemiş zarfların çoğunlukta olduğu bu

bölümde en az örneklerine rastlanan zarf türü ise basit zarflar olmuştur. Buradan hareketle Türkçede asıl zarf olarak kullanılan sözcüklerin sayısının az olduğu, isim soylu olan sözcüklerin çekim ve yapım eklerini alarak zarf görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Grafik 10. Yapı Bakımından Zarfların Genel Grafiği

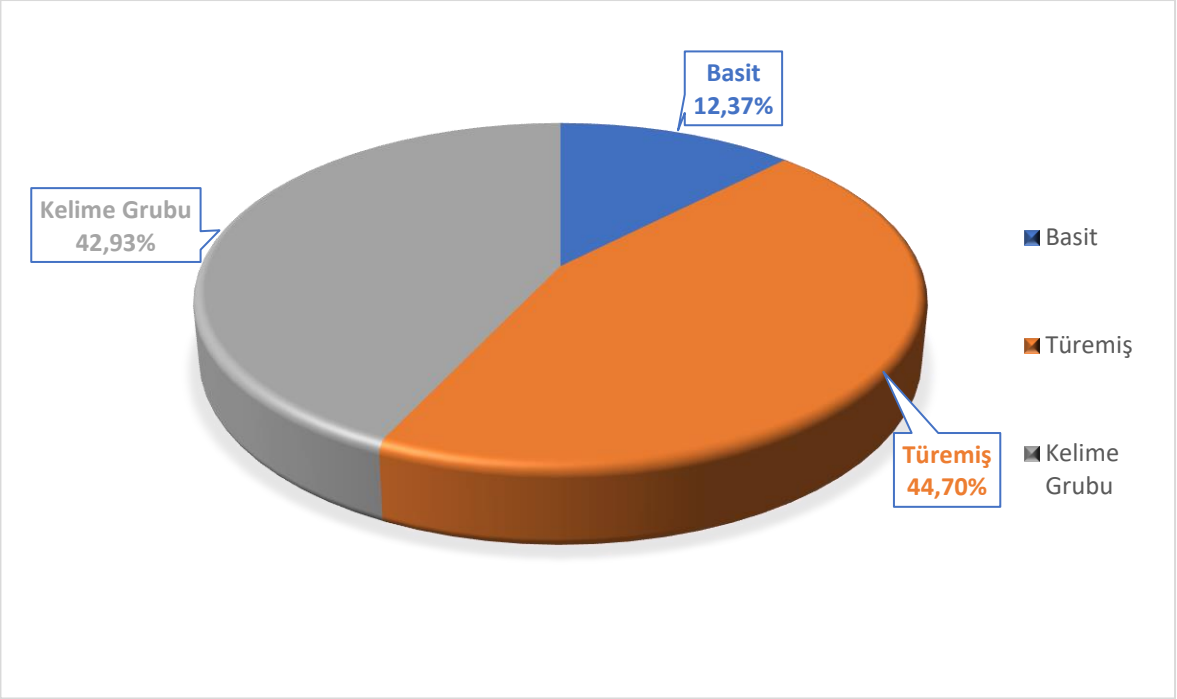

Yapı bakımından zarflara bakıldığında en çok örneğine rastlanan zarf türü 44,70'lik oranla türemiş zarflar olmuştur. Kelime grubu yapısındaki zarflar ise ise %42,93'lük bir oranla türemiş zarfları takip etmektedir. Bu bölümde örneğine en az rastlanılan zarf türü ise %12,37'lik bir oranla basit zarflar olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada Tarama Sözlüğünde bulunan zarflar tespit edilmiş, anlam ve yapı olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

Anlam bakımından zarflar bölümünde bulunan zarflara bakıldığında tüm zarflar içerisinde %60,17'lik oranla en fazla örneğine rastlanan zarf türü tarz zarfları olmuştur. Durum bildiren zarfların fiildeki oluş ve kılınışın durumunu belirtmesi sebebiyle bu grupta yer alan zarfların hem anlam hem de sayı bakımından fazla olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Nitelik bildiren bütün isimlerin, özellikle sıfatların zarf olarak kullanılabilmesi tarz zarflarını diğer zarflardan sayıca üstün kılan bir başka özellik olarak görülmektedir. Tarz zarflarını %19,83'lük oranla zaman zarfları takip etmektedir. Tarama Sözlüğünde örneğine en az rastlanan zarflar ise %11,43'lük oranla yer-yön zarfları, %5,71'lik oranla ölçü-miktar zarfları ve %2,86'lık oranla soru zarfları olmuştur. Türkçede yer-yön bildiren sözcüklerin ölçü ve miktar sözcüklerinin, soru sözcüklerinin sayıca fazla olması zarflara olan ihtiyacı azaltmış olmalıdır.

Yapı bakımından zarflar bölümünde ise zarflar basit, türemiş ve kelime grubu olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır. Bu çalışmada kök ve gövde durumunda olan zarflar basit olarak ele alınmış yapım ve çekim eki alan bütün zarflar ise genel tasniflere uyularak türemiş kabul edilmiştir. %44,38'lik oranla türemiş zarflar en fazla örnekle temsil edilmektedir. İsim soylu olan bu sözcükler iyelik, çekim ve yapım eklerini alarak zarf görevinde kullanılmışlardır. Zarfların eksiz biçimlerinin zarf olmadığı görüşü de bu çalışmada tarihi örnekler üzerinden Tarama Sözlüğü özelinde çürütülmüştür. Türemiş zarfları %42,93'lük oranla kelime grubu yapısındaki zarflar takip etmektedir. Ayrıca ikilemelerin, isim, sıfat ve zarf tamlamalarının, edat gruplarının, eylemsi gruplarının, birleşik kelimelerin ve bağlama grubu yapısındaki sözcüklerin cümle içerisinde zarf olarak kullanıldığı örneklerle belgelenmiştir.

Çalışmanın içerisinde bölümlerin sonunda hem tablo hem de şekil grafiği olarak elde edilen bulgular sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Tarama Sözlüğünde tespit edilen zarflar genel olarak değerlendirildiğinde durum eklerinin, iyelik eklerinin, çekim ve yapım eklerinin kalıplaşmasıyla, sözcük birleştirme yoluyla oluşan zarflar olduğu görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında zarfların aldıkları yapıları, ekleri bir süre sonra bünyesine dahil ederek kalıplaştığı ortaya konulmuştur. Bu durum zarfların iyelik, durum, çekim ve yapım eklerini alabildiklerini zarfın cümlenin bağlamında anlama yönelik bir unsur olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın Türkçedeki zarflarla ilgili çalışmalara tarihi metinlerin taranmasıyla oluşturulan zarfların eklenmesi bu çalışmanın özellikle eski Türkçe, orta Türkçe, Harezm-Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemleriyle karşılaştırılmasına imkan sağlayacaktır.

Tarama Sözlüğünde tespit edilen zarfların Güncel Türkçe Sözlükle karşılaştırılması yapılmış ve şu şekilde sıralanmıştır:

Tablo 11. Tarama Sözlüğünde Tespit Edilen Zarfların Güncel Türkçe Sözlükle Karşılaştırılması

ZAMAN ZARFLARI	
TARAMA SÖZLÜĞÜ (2019)	**GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK (2019)**
Aḫşam Akşam. (TaS. I. 65)	Akşam “akşam vakti” (GTS:75)
Aralık “ara, sıra” (TaS. I. 84)	Aralık “ara” (GTS:143)
Çokdan “çok eskiden yapılmış” (TaS. II. 935)	Çoktan “çok zaman önce” (GTS:561)
Dimin “demin” (TaS. II. 1160)	Demin “az önce, demincek” (GTS:619)
Dün “gece” (TaS. II. 1312,1313)	Dün “bugünden bir önceki gün” (GTS:735)
Günüz “gündüz” (TaS. III. 1878)	Gündüz “gündüz vaktinde” (GTS:1006)
Ha deyince “hemen, derhal, bir anda” (TaS. III. 1906)	Ha deyince “istenilen anda” (GTS:1019)
İçinde “esnasında, vaktında” (TaS. III. 2002,2005)	İçinde “süresince, zarfında” (GTS:1146)

İleri “önce, evvel” (TaS. III. 2042)	İleri “herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, geri karşıtı” (GTS:1172)
Şindi “şimdi” (TaS. V. 3669)	Şimdi “şu anda” (GTS: 225)
İr/er “erken” (TaS. III. 1488)	Er “erken” (GTS:805)
Kabakuşluk “öğleye yakın olan kuşluk zamanı” (TaS. IV. 2146)	Kaba kuşluk “öğleden bir iki saat önceki zaman” (GTS:1249)
Küçük tevbe “şaban ayı” (TaS. IV. 2765)	Küçük tövbe ayı “kamer takviminin altıncı ayı” (GTS:1554)
Orak vaktı “hasat zamanı” (TaS. V. 3005)	Orak ayı “temmuz” (GTS:1808)
Öğleyin “öğle” (TaS. V. 3059)	Öğleyin “öğle vakti” (GTS:1839)
Öñ “önce, evvel” (TaS. V. 3087)	Ön “önce olan, ilk” (GTS:1850)
Öte “sonra, ondan sonra” (TaS. V. 3129)	Öte “bir şeyin arkadan gelen bölümü” (GTS:1862)
Soñuç “netice, nihayet” (TaS. V. 3508)	Sonuç “netice” (GTS:2140)
Tañ “şafak vakti” (TaS. V. 3716, 3717)	Tan “güneş doğmadan önceki yalancı karanlık” (GTS: 2259)
Tiz “çabuk” (TaS. V. 3805)	Tez “süratli bir biçimde” (GTS:2343)
Tizce “çabucak” (TaS. V. 3807)	Tezce “çabucak” (GTS:2344)
Yarı gece “gece yarısı” (TaS. VI. 4347)	Yarı gece “gecenin ortası” (GTS:2538)
Yatsun “yatsı vakti” (TaS. VI. 4395)	Yatsı “yatsı vakti” (GTS:2552)

YER-YÖN ZARFLARI	
TARAMA SÖZLÜĞÜ	**GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK**

Aşağa “aşağı” (TaS. I. 257)	Aşağı “aşağıya, yere doğru” (GTS:172)
Aşırı “aşağı” (TaS. I. 265)	Aşırı “ötede, ötesinde” (GTS:175)
Berü “bu tarafa, bu yana” (TaS. I. 523)	Beri “konuşanın önündeki iki uzaklıktan kendisine daha yakın olanı” (GTS:312)
İçre “içinde” (TaS. III. 2008)	İçre “içinde” (GTS:1148)
Orta “ara” (TaS. V. 3013)	Orta “bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer” (GTS:1813)
Ortalıḫ “orta, ara” (TaS. V. 3016)	Ortalık “bulunulan yer, çevre” (GTS:1817)
Öte: “Öbür taraf, ileri” (TaS. V. 3129)	Öte “bulunulan yere göre karşı yanda olan” (GTS:1862)
Üzresine/üzresinde **“**Üzerine, üstüne” (TaS. VI. 4137)	Üzerine/üzerinde “üstüne, üstünde” (GTS:2459)

TARZ ZARFLARI (NİTELİK)	
TARAMA SÖZLÜĞÜ	**GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK**
Añsuz “ansızın” (TaS. I. 169)	Ansız “ansızın” (GTS:132)
Añsuzın “ansızın” (TaS. I. 171)	Ansızın “aniden, apansızın” (GTS:132)
Ayruksı “başka, farklı” (TaS. I. 336)	Ayrıksı “başka, bambaşka” (GTS:210)
Berk “sağlam, sıkı, sert” (TaS. I. 513, 516)	Berk “sert, katı, sağlam” (GTS:313)
Bisbütün “büsbütün” (TaS. I. 560)	Büsbütün “tamamen, iyice” (GTS:425)
Çepel “kirli, pis” (TaS. II. 856, 857)	Çepel “kir, pislik” (GTS:521)
Çevük “çevik, atik, seri” (TaS. II. 881)	Çevik “atik, tetik” (GTS:525)

Düz “düzgün” (TaS. II. 1362)	Düz “kıvrımlı olmayan, sabit” (GTS:744)
Eksi “eksik, noksan” (TaS. III. 1411)	Eksi “eksiklik” (GTS:771)
Epsem “sessiz, ses çıkarmayan” (TaS. III. 1479)	Epsem “ses çıkarmayan, susan” (GTS:805)
Geñ “geniş” (TaS. III. 1630, 1631)	Gen “geniş” (GTS:925)
Giderek “gittikçe, gitgide” (TaS. III. 1997)	Giderek “gittikçe (GTS:944)
Görklü “güzel, gösterişli” (TaS. III. 177)	Görklü “güzel, gösterişli” (GTS:969)
Ilgıt ılgıt “hafif hafif esmeyi ve akmayı anlatan bir zarf” (TaS. III. 1941)	Ilgıt ılgıt “yavaş yavaş, hafif hafif esmek, akmak” (GTS:1124)
İçin “gizli, gizlice” (TaS. III. 2001)	İçin için “içinden, açığa vurmayarak, gizli gizli” (GTS:1146)
İncerek “incecik, narin” (TaS. III. 2078)	İncerek “incecik” (GTS:1189)
İri “kaba, katı, sert” (TaS. III. 2089)	İri “olağandan daha hacimli, ince karşıtı” (GTS:1204)
İvecen “aceleci” (TaS. III. 2130)	İvecen “aceleci” (GTS:1234)
Kakınç “hiddet, öfeke” (TaS. IV. 2171)	Kakınç “öfke, kızgınlık” (GTS:1271)
Katı “çok, sıkı, sert, kırıcı” (TaS. IV. 2338, 2344)	Katı “sert, çok” (GTS:1349)
Kıçın kıçın “geri geri” (TaS. IV. 2469)	Kıçın kıçın “geri geri” (GTS:1405)
Kip “muhkem, iyice” (TaS. IV. 2573)	Kip “sağlam, dayanıklı” (GTS:1444)
Kükçük “küçük” (TaS. IV. 2766)	Küçük “büyük karşıtı” (GTS:1552)

Sızım sızım “sızlaya sızlaya” (TaS. V. 3467)	Sızım sızım “aşırı derecede sızlamak” (GTS:2106)
Tek “sessiz, sakin” (TaS. V. 3772)	Tek “sessiz, uslu” (GTS:2301)
Top “bütün, büsbütün” (TaS. V. 3821)	Top “bütüniyle” (GTS:2365)
Uğrun uğrun “gizli gizli “ (TaS. VI. 3914)	Uğrun uğrun “gizli olarak” (GTS:2411)
Uvak “ufak” (TaS. VI. 4013)	Ufak “boyutları normalden küçük” (GTS:2409)
Yalañuz “yalnız” (TaS. VI. 4230)	Yalnız “yanında başkaları bulunmayan” (GTS:2514)
Yalıncak “çıplak” (TaS. VI. 4244)	Yalıncak “çıplak” (GTS:2513)
Yaşın yaşın “gizli gizli, için için” (TaS. VI. 4383)	Yaşın yaşın “gizli gizli, için için” (GTS:2547)
Yavuz “fena, kötü” (TaS. VI. 4418)	Yavuz “kötü, fena” (GTS:2553)

TARZ ZARFLARI (DURUM)	
TARAMA SÖZLÜĞÜ	**GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK**
Bencileyin “benim gibi” (TaS. I. 502)	Bencileyin “benim gibi” (GTS:307)
Beyle “böyle” (TaS. I. 527)	Böyle “bunun gibi, buna benzer” (GTS:400)
Bizcileyin “bizim gibi” (TaS. I. 625)	Bizcileyin “bizim gibi” (GTS:367)
Eyle “öyle” (TaS. III. 1582)	Öyle “onun gibi olan, ona benzer” (GTS:1864)
Gereğince “lüzumu kadar” (TaS. III. 1657)	Gereğince “gereği gibi” (GTS:932)

Kolayına “kolayına gelen şekilde” (TaS. IV. 2613)	Kolayına “kolaylıkla” (GTS:1461)
Şöyle “onun gibi, olduğu gibi” (TaS. V. 3682)	Şöyle “şunun gibi, şuna benzer” (GTS:2231)
Bile “birlikte, beraber” (TaS. I. 550)	Bile “birlikte” (GTS:335)
Apul apul “iki yana sallana sallana” (TaS. I. 180)	Apul apul “salına salına yürümek” (GTS:139)
Ardın ardın “geri geri” (TaS. I. 187)	Ardın ardın “geri geri” (GTS:147)
Burcu burcu “güzel kokuyu anlatmak için kullanılan bir zarf” (TaS. I. 706)	Burcu burcu “koku etkili bir biçimde yayılarak” (GTS:414)
İñil iñil “inim inim” (TaS. III. 2085)	İnim inim “sürekli olarak inlemek” (GTS:1193)
Yalap yalap “parıl parıl” (TaS. VI. 4230)	Yalap yalap “parıl parıl” (GTS:2512)
Belkim “belki” (TaS. I. 495)	Belki “olabilir ki” (GTS:304)
Anca “o kadar, öyle” (TaS. I. 126)	Anca “ancak” (GTS:123)
Gerü “yine, tekrar” (TaS. III. 1667, 1668)	Geri “arka, ileri karşıtı” (GTS:934)
Yene “yine” (TaS. VI. 4526)	Yine “yeniden, bir daha, tekrar” (GTS:2596)
Bir bir “birer birer” (TaS. I. 585,592)	Bir bir “birer birer” (GTS:353)
Koşun koşun “saf saf, sıra sıra” (TaS. IV. 2674)	Koşun koşun “dizi dizi, sıra sıra” (GTS:1489)
Bir iki “birkaç” (TaS. I. 593)	Bir iki “birkaç” (GTS:356)
Ulam ulam “sıra sıra, arka arkaya” (TaS. VI. 3939)	Ulam ulam “sıra sıra” (GTS:2413)
Yüzükoyun “yüzüstü” (TaS. VI. 4799)	Yüzükoyun “yüzüstü” (GTS:2636)

Kesenkes “mutlaka, muhakkak” (TaS. IV. 2245)	Kesinkes “kesinlikle” (GTS:1398)
Saḫın “sakın” (TaS. V. 3250)	Sakın “asla” (GTS:2013)
Günde: Her gün. (TaS. III. 1866)	Günde “Her gün” (GTS:1005)

ÖLÇÜ-MİKTAR ZARFLARI	
TARAMA SÖZLÜĞÜ	**GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK**
Artuk “daha fazla, çokça” (TaS. I. 231)	Artık “daha çok, daha fazla” (GTS:159)
Birez “biraz” (TaS. I. 590)	Biraz “az miktarda” (GTS:352)
Birezcük “birazcık” (TaS. I. 592)	Birazcık “çok az” (GTS:352)
Çoḫ “çok” (TaS. II. 933)	Çok “Sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan, az karşıtı” (GTS:559)
Çokluk “çok, pek çok” (TaS. II. 936)	Çokluk “çokça, çok kez” (GTS:560)
Gür “çok, bol” (TaS. III. 1879)	Gür “bol” (GTS:1010)
Nice nice “pek çok, çok kere” (TaS. IV. 2872)	Nine nice “birçok” (GTS:1770)
Yeğ “Daha iyi, üstün, efdal” (TaS. VI. 4471,4472)	Yeğ “bir başkasından daha çok beğenilip tercih edilen, üstün görülen, müreccah” (GTS:2565)

SORU ZARFLARI	
TARAMA SÖZLÜĞÜ	**GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK**
Ne “nasıl, ne şekilde” (TaS. IV. 2830)	Ne “neden” (GTS:1757)

Neçün “niçin” (TaS. IV. 2832)	Niçin “neden, niye” (GTS:1770)
Nice “nasıl” (TaS. IV. 2872)	Nice “nasıl” (GTS:1770)

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Tarama Sözlüğünde tespit edilen 124 zaman zarfından günümüze sadece 23 zarfın ulaştığı görülmektedir. Yine Tarama Sözlüğünde örneklerine rastladığımız 66 yer-yön zarfının güncel Türkçe sözlükte 8, tarama sözlüğünde 176 örneği bulunan nitelik zarflarının güncel Türkçe sözlükte 32, tarama sözlüğünde 171 örneği bulunan durum zarflarının güncel Türkçe sözlükte 25, tarama sözlüğünde 34 örneği bulunan ölçü-miktar zarflarının güncel Türkçe sözlükte 8 ve tarama sözlüğünde 17 örneği bulunan soru zarflarının güncel Türkçe sözlükte 3 karşılığına rastlanmıştır. Tespit edilen bu zarflardan bazılarının olduğu gibi günümüze geldiği görülmektedir. Örneğin: TaS *geñ* “geniş” GTS *gen* “geniş”; TaS *ileri* “önce, evvel” GTS *ileri* “herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, geri karşıtı”; TaS *nice* “nasıl” GTS *nice* “nasıl” gibi. Bazı zarfların da ses olaylarına uğrayarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Örneğin: TaS *neçün* “niçin” GTS *niçin* “neden, niye”; TaS *artuk* “daha fazla, çokça” GTS *artık* “daha çok, daha fazla”; TaS *eyle* “öyle” GTS *öyle* “onun gibi olan, ona benzer”; TaS *dimin* “demin” GTS *demin* “az önce, demincek” gibi.

KAYNAKÇA

- ALTUĞ, M. (2014). "Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü Esasında Eski Anadolu Türkçesinde İsimden İsim Yapma Eklerinin İşlevleri Üzerine", *E- Journal of New World Sciences Academy*, Aksaray, s. 172-177.
- ATABAY, N., ÖZEL S., KUTLUK İ., (2003). *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yayınları.
- BANGUOĞLU, T. (2019). *Türkçenin Grameri*, 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BOZKURT, F. (1995). *Türkiye Türkçesi.* İstanbul: Cem Yayınevi.
- DENY, J. (2012). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Tercüme eden: Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- EDİSKUN, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*, 6. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERASLAN, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGİN, M. (2019). *Türk Dil Bilgisi,* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GENCAN, T. N. (1974). *Dilbilgisi Lise: I. II. II.*, İstanbul: Kanaat Yayınları.
- GÜLSEVİN, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güncel Türkçe Sözlük (2019), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜNEŞ, S. (1999). *Türk Dili Bilgisi,* İzmir.
- HACIEMİNOĞLU, N. (2019). *Karahanlı Türkçesi Grameri*, 4.Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HATİPOĞLU, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- HATİPOĞLU, V. (1981). *Türkçenin Ekleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- HATİPOĞLU, V. (1982). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- HENGİRMEN, M. (1995). *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınevi.
- KARAHAN, L. (2013). "Terimlerde Kapsam Sorunu: "Zarf" Örneği", *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu,* Bursa, s. 931-937.
- KERİMOĞLU, C. (2017). "Zarf Kategorisi Üzerine", *Prof. Dr. Talât Tekin Hatıra Kitabı*, İstanbul, s. 565-593.
- KOÇ, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2018). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, 6. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NASKALİ, E. G, KAYA C., YÜKSEKKAYA, G. S., DUMAN H. H., KOCAOĞLU, T., ŞEN, M., …YILDIZ, N. (2006). *Türk Dili Kitabı*, İstanbul: Duyap Yayınları.
- ÖZÇELİK, S. ve ERTEN, M. (2000). *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Diyarbakır.
- ÖZKIRIMLI, A. (2001). *Türk Dili Dil ve Anlatım*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖZMEN, M. (1999). "Eksik Olan Dil Bilgisi Terimlerimiz Üzerine", *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri,* s.111-125, Adana.
- ÖZTÜRK, E. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- PAÇACIOĞLU, B. (1987). *Türk Dili Dersleri*, Ankara: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, A. (1977). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bilgi yayınevi.
- TİETZE, A. (2016-2020), Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati. (10 Cilt) Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

- TİMURTAŞ, F. K. (1992), *Eski Anadolu Türkçesi, Türk Dünyası El Kitabı*, 2. Baskı, Ankara.
- TOPALOĞLU, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TURAN, F. (1998). "Türkçede Zarflar Üzerine", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, s. 301-306, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Yayınları (2019), *Tarama Sözlüğü I, II, III, IV, V, VI.,* Ankara.
- VARDAR, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- VURAL, H. ve Böler, T. (2011). *Ses ve Şekil Bilgisi,* İstanbul: Kesit Yayınları.